

SISÄLLYS

1. Johdanto	2
1.1. Neuvostoliiton hajoaminen ja kylmän sodan päättyminen	2
1.2. Tutkimuskysymys ja metodi	4
1.3. Alkuperäislähteet	7
1.4. Tutkimuskirjallisuus	10
1.5. Pääkirjoitus ja kolumni tutkimuksen kohteena	14
2. Perestroikasta perikatoon	18
2.1. Järjestelmänmuutos ja avoimuus	18
2.2. Jeltsinin haaste	21
2.3. ”Mr. Gorbachev, tear down this wall”	24
2.4. Supervalta poliittinen kirjoittelu	28
2.5. Ensimmäiset reaktiot muutokseen	30
3. Amerikkalainen media kohtaa uuden Neuvostoliiton	33
3.1. Pahan imperiumi kesyyntyy - 1987	33
3.2. Toiveikkuutta ja hämmennystä - 1988	38
4. Demokratian vuosi – 1989	43
5. Kohti uutta maailmanjärjestystä – 1990	50
5.1. Liittovaltio rakoilee	50
5.2. Vain muutaman kopeekan tähden	54
5.3. Kommunistinen diktatuuri päättyy	60
6. Neuvostoliiton loppu – 1991	66
6.1. Gorbatshev painaa jarrua	65
6.2. Jeltsin pysyy pinnalla <i>coupissa</i>	71
6.3. Unelmia ja pelkoja uudessa maailmassa	76
7. Päätäntö	87
Lähteet	94
Liitteet	100

1. Johdanto

1.1. Kylmän sodan päättyminen ja Neuvostoliiton hajoaminen

Neuvostoliiton hajoaminen on lähihistorian merkittävimpiä poliittisia tapahtumia. Tähän tapahtumaan päättyi kylmän sodan ajanjakso, jolloin maailma oli ajautunut Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton välisen kilpavarustelun myötä blokkiutumiseen ja bipolarisaatioon.

Hajoamisprosessi oli seurausta Neuvostoliiton johtajan Mihail Gorbatshovin (s. 1931) uudistumis- ja avoimuuspolitiikasta. Vuonna 1985 alkaneella kaudellaan Gorbatshov pyrki laajoihin sisäisiin muutoksiin neuvostojärjestelmässä sekä vastaavasti suorempaan dialogiin kilpailevan supervallan kanssa. Gorbatshovin tavoite oli ennen kaikkea taloudellinen rakennemuutos ja valtion asteittainen liberalisointi. Neuvostoliitto otti askeleita kohti demokratiaa, länsimaista sananvapautta ja monipuoluejärjestelmää. Sananvapaudesta tuli lopulta ase, jolla käytiin jähmettynyttä järjestelmää vastaan kaikilla tasoilla. Kehitys johti lopulta sosialismin alasajoon ja liittovaltion hajoamiseen 1990-luvun vaihteessa.¹

Gorbatshovin tarkoitus ei ollut hajottaa valtiota, vaan uudistaa sitä, jotta se kykenisi vastaamaan ajan haasteisiin. Se oli jäänyt jälkeen ase- ja avaruuskilpailussa Yhdysvalloille, millä oli ollut katastrofaaliset seuraukset valtionaloudelle. Epäonnistuminen Afganistanissa oli nakertanut Neuvostoliiton voimaan perustuneen ulkopolitiikan uskottavuutta. Uudistuspolitiikka oli viimeinen sytyke, joka sai aikaan koko järjestelmän luhistumisen. Alkanutta kehitystä ei voitu pysäyttää, ennen kuin oli liian myöhäistä.²

Hajoaminen tapahtui asteittain nopeassa tahdissa. Gorbatshovin aloitteesta bipolarisaatiota lähdettiin purkamaan aktiivisesti vuodesta 1987 lähtien.

---

¹ ks. esim. Lewin 2008.

² ks. esim. Kotkin 2001.

Ulkopoliittisesti näkyvin saavutus oli START –sopimus, jonka myötä Neuvostoliitto vähensi ydinaseidensa määrää ensimmäisen kerran. Uudistuneen supervaltapolitiikan onnistuminen kirkasti Gorbatshovin julkisuuskuvaa maailmalla. Uutta johtajuutta edustanut pääsihteeri ennakoி muutosta.

Syksystä 1989 muodostui historiallisesti merkittävä kiintopiste. Neuvostoliitto alkoi menettää otettaan Itä-Euroopan satelliittivaltioistaan. Maiden sisällä poliittinen paine sosialistisia hallintoja kohtaan oli kasvanut kestävämmäksi. Ensimmäisinä sosialismista luopuivat Tšekkoslovakia, Unkari, Bulgaria ja Puola. Kylmän sodan symboliksi kohonnut Berliinin muuri murtui marraskuussa, mikä oli lähtölaukaus Saksan liittotasavallan ja Saksan demokraattisen kansantasavallan yhdistymiselle. Romanian Ceausescu syrjäytettiin joulukuussa, ja täten olivat kaikki Varsovan liiton jäsenmaat irtaantuneet Neuvostoliiton vaikutuspiiristä. Sotilasliitto lakkasi käytännössä olemasta saman tien.

Kaiken aikaa eteni liberaalisaatio Neuvostoliitossa. Maan ensimmäiset vapaat vaalit järjestettiin keväällä 1990, mikä merkitsi Neuvostoliiton kommunistisen puolueen (NKP) diktatuurin päättymistä. Kesällä Venäjän johtaja Boris Jeltsin lähti ajamaan tasavaltansa eroamista liittovaltiosta. Esimerkkiä seurasivat muut, erityisen hanakasti itsenäistymistä ajoivat Baltian maat, jotka kohtasivat Gorbatshovin yllättävän jyrkentyneet otteet. Syksyyn 1991 mennessä olivat kaikki 15 neuvostotasavaltaa itsenäistyneet rauhanomaisesti. Elokuussa NKP:n kovan linjan konservatiivit yrittivät kaapata vallan palauttaakseen Gorbatshovin kautta edeltäneet normit. Vallankaappaus tyrehtyi heti alkuunsa, ja Jeltsin nousi maan uudeksi poliittiseksi johtovaltioksi. Syksy oli vain järjestelmän saattohoitoa. Neuvostoliitto hajosi virallisesti 25. joulukuuta 1991. Sen raunioille syntyi löyhä valtioliitto Itsenäisten valtioiden yhteisö (IVY), jonka suurimmasta jäsenestä Venäjän federaatiosta on sittemmin tullut Neuvostoliiton perillinen maailmanpolitiikassa.

1.2. Tutkimuskysymys ja metodi

Pro gradu –työssäni tutkin ensisijaisesti sitä, mitä Yhdysvaltain lehdistössä kirjoitettiin Neuvostoliiton hajoamisprosessista perestroikan käynnistymisestä liittovaltion lakkauttamiseen. Samalla tarkastelen, miten lehdistössä spekulointiin Neuvostoliiton tulevaisuudesta ja millaisia visioita Neuvostoliiton jälkeisestä maailmanjärjestyksestä esitettiin. Tavoitteena on löytää yhteneväisyyksiä ja eroavaisuuksia, mihin huomio kiinnittyi eri lehdissä, ja mistä vaiettiin, sekä käsittelytavan muutoksia. Eräs huomionarvoinen teema on lisäksi Neuvostoliiton imagon muuttuminen kilpailijasta ja uhkaajasta aivan toisenlaiseksi valtioksi. Tällä oli suora vaikutus Yhdysvaltain omaan identiteettiin maailmanpolitiikassa, ja uuden aseman omaksumisen seuraukset ovat nähtävissä edelleen.

Tarkasteluajankohta alkaa vuodesta 1987, jolloin Gorbatschovin uudistuspolitiikka alkoi jo tuottaa näkyviä tuloksia. Vaikka Gorbatschov oli tehnyt julkisen linjavetonsa jo edellisen vuoden tammikuussa 27. yleiskokouksessa, ei suunnitelmia voitu käynnistää välittömästi, eikä konkreettisia näyttöjä laajamittaisista muutoksista ollut näkyvissä vuoden 1986 aikana.³ Ei ollut amerikkalainen lehdistökään valppaana ennen vuodenvaihdetta 1986/1987, jolloin ensimmäiset perestroikaa koskevat kolumnit julkaistiin. Perestroikasta luonnollisesti uutisoitiin ja kommentoitiin lehdissä pitkin vuotta 1986, mutta tämän tutkimuksen kannalta artikkelit eivät ole relevantteja, sillä monessa tekstissä näkökulma ja käsittelytapa ovat liian spesifejä. Perestroikan käynnistyttyä hitaasti, jäivät monet vuoden 1986 kolumnit sisällöltään ontoiksi. Aikajänne ulottuu Neuvostoliiton loppuhetkiin asti. Jälkineuvostolaisen maailman spekulatio on ajankohtainen oikeastaan jo kesällä 1991, jolloin Neuvostoliiton hajoaminen käsitettiin väistämättömäksi. Lehtikirjoittelu jatkui vuoden loppuun asti, ja uuden maailmanjärjestyksen kuva alkoi hahmottua varsinaisesti syksyn mittaan.

---

³ Iivonen 1992, 12.

Tutkimus rakentuu kronologisesti mukaillen prosessin aikana esiin nousevien ilmiöiden esiintymistä. Käsittelyluvut on pilkottu siten, että katkokset tulevat prosessin solmukohtiin. Koska alkuvuodet olivat hiljaiseloa, on suuren periodin yhteen niputtaminen oikea ratkaisu. Vuodet 1987-1988 ja alkuvuosi 1989 ovat vielä hiljaiseloa, tietynlaista johdantoa. Toinen kappale käsittelee aikaa syksystä 1989 kesään 1990, joka oli hajoamisen ja uuden maailmanjärjestyksen alun kannalta huipentumakausi. Tällöin neuvostovalta Itä-Euroopassa luhistui. Kolmas kappale kattaa neuvostojärjestelmän viimeiset vaiheet. Kunkin käsittelyluvun lopussa on kokoava kappale, jossa olen eritellyt ko. periodilta tekemäni havainnot.

Neuvostoliiton hajoamisella on tämän tutkimuksen kannalta kahtalainen merkitys. Ensinnäkin poliittisesti se aloitti uuden aikakauden, joka päätti kylmän sodan aikaisen kauhun tasapainon ja ydinsodan uhan terrorin. Toinen näkökulma koskee lehdistöä. Itä-Euroopan muutostila sai enimmäishuomion Yhdysvaltain median ulkomaan uutisissa.

Tutkimus on ennen kaikkea poliittista historiaa, mutta ilman muuta myös lehdistöhistoriaa sekä kansainvälisten suhteiden historiaa. Viitekehys on haasteellinen. Ilmiöt on sijoitettava kontekstiin, josta on tunnettava poliittinen järjestelmä, toimielimet, päätöksentekoprosessi sekä johtamiskulttuuri⁴. Tämäkään ei välttämättä riitä, vaan tulkinta saattaa pohjatiedoista huolimatta olla harhaanjohtava. Timo Vihavainen on todennut, että koska aatteita ja järjestelmiä luovat teoreetikot, on niiden tutkiminen pikemminkin tutkijan itse muodostamaa representaatiota kuin aatteita edustavien järjestelmien rekonstruktioita⁵.

Lehtikirjoitus puolestaan tarjoaa ikkunan maailmaan, jossa se on tuotettu. Täten lehdistön tutkiminen on pohjimmiltaan mentaliteettien tarkastelua⁶. Tässä mielessä tämänkaltainen tutkimus sijaitsee mentaliteetti- ja poliittisen historian

---

⁴ Nevakivi et al. 1993, 157-158.

⁵ Vihavainen 1995, 175.

⁶ Kivikuru 1995, 96.

rajapinnalla. On mielenkiintoista havaita, millaisen todellisuuden ja maailman media kykenee luomaan omin keinoin. Lehdistön ja vallan välinen vuorovaikutus on myös kiehtova tutkimisasihe. Tämän työn tarkoitus ei kuitenkaan ole tutkia ensisijaisesti lehdistön vaikutusvaltaa vaan peilata tapahtumahistoriaa sen näkökulmasta.

Käytän lehtiteksteistä pääkirjoituksia, kolumneja sekä tiettyjä taustoittavia uutisia, sillä näissä tekstityypeissä on enemmän tilaa kontrafaktuaaliselle aiheenkäsittelylle kuin uutisteksteissä. Tutkimusmetodi on historiallis-kvalitatiivinen metodi, jossa tietty teksti asetetaan kontekstiin. Lähestymistapaa kutsutaan myös lähilukemiseksi tai sisällönanalyysiksi, kun tekstin koko sisältö asetetaan tulkinnanvaraiseksi.⁷ Kaikesta ei kuitenkaan ole mahdollista luoda tulkintoja, joten vastuu aineiston tarkoituksenmukaisesta käytöstä on tutkijalla.

Tarkastelun kohteena on sisältö ja siihen liittyvät piilomerkitykset ja representaatiot. Viestit ovat koodattuja esityksiä todellisuudesta, ja tutkijan tehtävä on tulkita ja analysoida niiden merkitykset.⁸ Suvanto on löytänyt neljä analyysimuotoa: itse sisältö, tekstin sisältämä asenne (so. mentaliteetit), tavoite ja motiivi. Tavoitteena on löytää tekstin edustama maailma ja tuotanto-olosuhteet.⁹ Ratkaisua puoltaa se, että käsiteltäviä tekstejä on aineiston kokonaismäärään nähden vähän ja ne ovat pituudeltaan lyhyitä uutisteksteihin verrattuna. Sisällönanalyysiä käyttäessä on huomioitava tulkinnan subjektiivisuus. Periaatteessa tulkintoja on yhtä paljon kuin on ihmisiä, joten ehdottomia näkemyksiä on mahdoton muodostaa. Tiedotusvälineet luovat ilmiöt representaatioiden kautta.¹⁰ Tässä työssä tehdyt havainnot ovat eräs tapa analysoida tapahtumahistoriaa. Päiviö Tommilan mukaan sisältöä tärkeämpi on selvittää lähteen todistusvoima, sillä mikä tahansa kulttuurin tuote välittää tietoa oman aikansa todellisuudesta. Tekstin luoman vaikutuksen pitkäkantoisuus on

---

⁷ Suvanto 1977, 96-101.

⁸ Bartrand & Hughes 2005, 174.

⁹ ibid.

¹⁰ Väliverronen 1998, 17-20, 25.

suoraan verrannollinen sen merkitykseen.¹¹ Pentti Alasuutarin asettaman laadullisen tutkimuksen peruskysymyksen mukaan huomio kiinnitetään siihen, mitä lähdeaineistossa kerrotaan todellisuudesta. Pelkän faktanäkökulman soveltaminen kvalitatiiviseen aineistoon on sen vajaakäyttöä.¹²

Usein mediatutkimuksissa suosittua diskurssianalyysiä on käytetty tässä vain tukevana metodina. Diskurssit ilmaisevat kielenkäytön tapoja ja merkityksiä, ja tämän kautta on mahdollista saada selville tuotantoympäristössä vallitseva mentaliteetti¹³. Koska tämän tutkimuksen kohteena ei ole kieli vaan sisältö, ei diskurssianalyysiä ole tarpeellista käsitellä erityisen tarkasti.

1.3. Alkuperäislähteet

Käyttämiäni alkuperäislähteitä ovat saomalehdet New York Times (NYT) ja Washington Post (WP) sekä aikakauslehti Newsweek (NW). Olen halunnut käyttööni levikiltään mahdollisimman laajoja lehtiä, sillä niiden tutkiminen on niiden hankkiman vaikutusvallan ansiosta hedelmällisintä. NYT ja WP ovat poliittisesti sitoutumattomia ja niiden toimituskunta on tunnettu hyvästä pohjatyöstä ja asiantuntevuudesta. Täten asennoituminen ja suoranaiset asiavirheet eivät vinouta tekstien välittämien viestien painopisteitä. Mielekkään vertailukohdan saamiseksi olen valinnut Newsweekin, joka on tyyliltään ja toimitavoiltaan hyvin erilainen julkaisu. Tiivis julkaisutahti tuottaa aineistoa suuren määrän, joten tutkijalle on mielekästä valikoida teksteistä käyttökelpoisimmat. Olen jättänyt tarkoituksella pois uutistekstit tutkimustehtävän ulkopuolisina, sekä lukijain mielipidekirjoitukset, sillä ne eivät edusta lehtien linjoja.

New York Times lienee maailman tunnetuimpia, luetuimpia ja arvostetuimpia sanomalehtiä. Se aloitti toimintansa 1851 sensaatiolehtenä. Koska moisia oli markkinoilla tusinoittain, ei uusi pienlehti kestänyt kilpailua. Käännös tapahtui

---

¹¹ Tommila 1974, 11.

¹² Alasuutari 1999, 72, 80-83.

¹³ Kunelius 1997, 98.

vuonna 1896, jolloin uusi omistaja Adolph Ochs toi lehden linjaan asiapitoisuuden, puolueettomuuden, analyttisyyden ja kiihkottomuuden ihanteet. NYT jatkoi uutislehtenä, jonka pääpaino oli politiikassa sekä kilpailijoistaan poiketen ulkomaan uutisissa.¹⁴ Ensimmäisen maailmansodan jälkeen sen toimittajia oli verkostoitunut maailmanlaajuisesti, joten se ei ollut riippuvainen uutistoimistoista. Nykyäänkin teksteissä on hyvin vähän ulkopuolisia kommentaareja, ja lukijalle annetaan mahdollisuus tulkintoihin. 1920-luvulla NYT oli jo Yhdysvaltain suurin sanomalehti, huomattava mediavaikuttaja ja auktoriteetti. Liberaalidemokraattisen imagonsa johdosta se on varsin usein arvostellut erityisesti republikaanisen vallan toimia.¹⁵

Washington Post on perustettu 1877 poliittiseksi uutislehdeksi. Sen tyyliin mukautettiin alkuvuosina samat objektiivisuuden ja uutistuotannon ihanteet kuin Timesilla, mikä osaltaan selittää lehden pitkäikäisyyden.¹⁶ Siinä missä NYT oli profiloitunut kansainvälisten uutisten välittäjäksi ja kommentaariksi, oli Washington Post keskittynyt Yhdysvaltain sisäisiin asioihin. Pääkaupungissa ilmestyvällä lehdellä on hyvin lähellä poliittista ja taloudellista valtaeliittiä, jolloin vaikutusmahdollisuudet ovat kaksisuuntaiset. WP on myötäillyt kulloistakin valtapuoluetta, ja pitäytynyt jyrkistä kannanotoista. Sen asennoituminen poliittisiin ristiriitoihin ei ole newyorkilaiskollegan kaltaista suoraa kritiikkiä, vaan enemmän neuvoa-antavaa.¹⁷ NYT oli jatkuvasti ajan hermoilla, mikä asetti toimittajille tiukat rajat raportoinnin saralla. WP oli hitaampi reagoimaan, jolloin kirjoittajille jäi enemmän aikaa kirjalliseen tuotantoon¹⁸.

Vallan ja median suhde ei ole Yhdysvalloissa aina ollut kitkatonta. Lähimenneisyyden tunnetuimmat tapaukset, Pentagon –vuoto ja Watergate – murto 1970-luvulla tulivat julkisuuteen pääasiassa New York Timesin ja

---

¹⁴ Folkerts & Teeter 1989, 363

¹⁵ Emery 1984, 654. Presidentit Ronald Reagan ja George H.W. Bush olivat kumpikin republikaaneja.

¹⁶ Roberts 1977, 5.

¹⁷ Torvinen 1982, 189-190.

¹⁸ ibid.

Washington Postin toimittajien itsenäisen selvitystyön ansiosta. Jännitteet jäivät jäljelle, ja moni poliitikko on saanut olla varpaillaan ”demokratian vahtikoirien” silmien alla¹⁹.

NYT ja WP ovat niin sanottuja yleislehtiä, jonka potentiaalinen kohdeyleisö on periaatteessa jokainen. Tosin niillä on eniten kaikupohjaa itärannikon poliittisella ja taloudellisella eliitillä. Näiden kautta vaikutus suodattuu laajemmalle yleisölle, joten huomattava osuus yleisen mielipiteen muokkausprosessia on opittua toisen käden tietoa.²⁰

Newsweek on perustettu New Yorkissa vuonna 1933 kuvapainotteiseksi uutislehdeksi. Toisen maailmansodan aikana lehti muuttui sisällöltään analyttisemmäksi ja harvemmin ilmestyväksi. Newsweek on arvostettu uutislehti, jonka maine perustuu ennen kaikkea arvokkaan kuvamateriaalin toimittamiseen. Lehden sisällöstä kuvien osuus on 40 %. Sillä oli 1990-luvun vaihteessa 60 ulkomaankirjeenvaihtajaa 25 toimistossa.²¹ Tässä tutkimuksessa Newsweek puoltaa paikkaansa sanomalehtikirjoittelun sapluunan murtajana.

New York Times ja Washington Post ehtivät ilmestyä vuosina 1987 – 1991 1826 kertaa, Newsweek 260, ja saman verran on siis pääkirjoituksia, kolumneja vielä moninkertaisesti. Ajanjakso on laaja, sillä tarkoitus on muodostaa yleiskuva periodin kehityslinjasta, ja tapahtuman merkittävyyden vuoksi materiaalia on ollut pakko kerätä näinkin runsaasti. Olen valikoinut noin 4000 kappaleen otannasta 90 teemaa koskevaa artikkelia (NYT 48, WP 32, NW 10) aikaväliltä 4.1.1987 – 26.12.1991, ja käynyt ne läpi analysointimetodin mukaisesti²². Olen valikoinut lähteistöstä artikkelit, jotka käsittelevät Neuvostoliiton hajoamisprosessia ja kylmän sodan jälkeisen maailman tulevaisuuspekulaatiota. Näin ollen

---

¹⁹ Liebovich 2001, 80-81.

²⁰ Torvinen 1982, 194. Huovila 2001, 9.

²¹ MSNBC (www).

²² New York Timesin vuosikerrat 1851-2006 on saatavilla avoimesta ProQuest –tietokannasta. Washington Post on hankittu mikrofilmeinä Kansalliskirjaston kokoelmista. Newsweek –aineisto on vuosikerrasta 1985 lähtien taltioitu EBSCOhost –tietokantaan.

tutkimuksessa ei käsitellä koko kylmän sodan lopun tapahtumahistoriaa Neuvostoliitossa, vaan ainoastaan niiltä osin, kun se liittyy olennaisesti tutkimuskysymykseen. Tämän takia esimerkiksi Newsweekistä on jäänyt pois lukuisia Neuvostoliittoa koskevia artikkeleita vuosilta 1987 – 1991, sillä ne eivät tuo lisäarvoa tälle tutkimukselle.

1.4. Tutkimuskirjallisuus

Neuvostoliiton hajoaminen on suosittu aihe erityisesti poliittisen nykyl historian tutkimuksessa. Päätyneen kylmän sodan kumpikin osapuoli on käsitellyt sitä omalla tavallaan, ja muutamissa tutkimuksissa on havaittavissa mielenkiintoisia painotuksia. Länsimainen historiantutkimus on tavallisesti korostanut Neuvostoliiton toiseutta. Syynä on pääasiassa se, että valtion olemus oli länsimaisesta näkökulmasta miltei päinvastainen: talous- ja yhteiskuntajärjestelmä sekä poliittinen organisaatio näyttäytyivät länsimaisin silmin erikoislaatuisilta ja käsittämättömiltä.²³ Rowley on samoilla linjoilla todetessaan, että Neuvostoliittoa on tutkittu helposti 'voittajan', eli länsimaiden ehdoilla, jolloin järjestelmän olemassaoloa on kuvattu vastakohtien kautta. Länsimainen tulkinta Neuvostoliitosta johti suhteellisen pysyvään ja mustavalkoiseen ajatteluun kylmän sodan aikana.²⁴

Lähihistorian tutkimuksessa on omat ongelmansa. Tutkimuskysymykseen liittyvän tulevaisuuspekulaation luonteeseen kuuluu tapahtumien tuominen vielä lähemmäs nykypäivää, eli silloista lähitulevaisuutta, 15 tai jopa kymmenen vuoden päähän. Toinen ongelma liittyy tutkijan asennoitumiseen. Tulkittaessa tuon ajan tulevaisuuden visioita, on helppo sortua jälkiviisauteen ja kritisoida monen kirjoittajan tekstejä naivistisiksi ja epärealistisiksi, lähihistorian tutkijalla kun saattaa olla omakohtaisia kokemuksia tai muistikuvia historiallisista tapahtumista. Ongelmat on torjuttavissa lähdeaineiston ja sen sisältämän

---

²³ Tolonen 1992, 103-105.

²⁴ Rowley 1994, 155.

rekonstruktion huolellisessa arvioinnissa.²⁵ Kolmas tekijä on käsitteistö. Tutkimusaiheeseen liittyvät keskeiset sanat kuten liberalisaatio, kansandemokratia, kommunismi, sosialismi ja vallankumous sisältävät orwellilaisen uuskielen piirteitä. On epäselvää, oliko sosialismin romahdus ja perestroika *an sich* edistystä vai taantumusta, vallankumous vai vastavallankumous.²⁶ Francis Fukuyaman tunnetun julistuksen mukaan totalitarismin loppu oli samalla historian loppu. Enää ei syntyisi uusia kestäviä aatteita, sillä modernin ajan viimeinenkin suuri ismi oli osoittautunut maanpäälliseksi utopiaksi.²⁷

Tutkimuksen kannalta on mielekästä tutustua sekä Neuvostoliiton että Yhdysvaltain aseisiin tarkastelujaksolla. Aihetta ei voi ymmärtää tuntematta taustoja kummastakin maasta. Neuvostoliiton historian pohjateoksena olen käyttänyt Peter Kenezin yleisluontoista teosta *A History of The Soviet Union from the Beginning to the End* ja tarkemmin hajoamiseen keskittyviä Stephen Kotkinin *Armageddon Averted* sekä David Kotzin ja Peter Weirin *Revolution from Above* –teoksia. Käsitellessäni Yhdysvaltain historiaa yleisellä tasolla olen hyödyntänyt Reino Keron, Auvo Kostiaisen ja Keijo Virtasen teosta *Uuden maailman jättiläinen*.

Kotkin on huomionnut useita ongelmakohtia, jotka kasautuessaan aiheuttivat romahduksen: väärin suunnatut resurssit, jähmeä byrokratia ja huonot lyhyen tähtäimen suunnitelmat. Kotkin tarkastelee myös hajoamisen yhteydessä esiintyneitä poliittisia makrotason reaktioita. Kotkinin peruskysymys on, miksei järjestelmän alasajoon johtanutta kehitystä havaittu ajoissa. Erityisen huomion saa Gorbatschovin ja Jeltsinin välinen valtataistelu, joka oli eräs uuden maailmanjärjestyksen alun symboleita.

---

²⁵ Vihavainen 1995, 167.

²⁶ Haataja 1995, 31-32.

²⁷ *ibid.*

Yhdysvaltain kannalta Neuvostoliiton hajoaminen merkitsi kansainvälisten suhteiden mullistumista, jota ovat tutkineet Jeremy Black Yhdysvaltain henkistä ilmapiiriä kuvaavassa teoksessaan *Altered States*, ja ulkopoliittista kehittymistä käsitelleet Stephen E. Ambrose ja Douglas G. Brinkley teoksessa *Rise to Globalism*. Omalta osaltaan keskeinen teos on Richard Crockattin tutkimus *The Fifty Years War*, joka käsittelee supervaltojen suhteiden kehittymistä ja muuttumista toisesta maailmansodasta Neuvostoliiton hajoamiseen.

Black pitää Amerikkaa maaperällä, ja hänen näkökulmansa on amerikkalainen. Hänen aikajänteensä alkaa 1960-luvulta ja päättyy nykyhetkeen. Tältä ajalta on olemassa lukuisia kulttuurisia ja sosiaalisia kulminaatiopisteitä, jotka ovat vaikuttaneet Yhdysvaltain ulkopoliittisiin pyrkimyksiin suoraan valtion sisäisestä tilanteesta käsin. Blackin lähtökohta on kahtiajakautumisen ja murroskausien heijastuminen politiikkaan. 1960-lukua leimasivat rotutaistelut ja Vietnamin epäonnistuminen, jotka johtivat yhteiskunnalliseen hämmennykseen 1970-luvulla. Watergate ja sosiaalisen eriarvoisuuden nopea jyrkentyminen aiheuttivat epäluottamusta politiikkaan. Ronald Reaganin kaudella (1980 – 1988) Yhdysvallat sai aikaan ryhtiliikkeen, mikä palautti voimapolitiikan ja progressiivisuuden eetoksen.

Ambrosen ja Brinkleyn teos on yleisluontoisempi katsaus Yhdysvaltain kasvusta supervallaksi. Alkukohta on toisen maailmansodan aatto (1938), jolloin Yhdysvallat oli jo yksi suurista, mutta ulkopoliittisesti passiivinen erityisesti Euroopan suhteen. Sodan jälkeen alkoi nopea ja määrätietoinen aktiivisen ulkopoliitiikan rakentaminen. Trumanin oppi lanseerattiin torjumaan kommunismin leviämistä, usein sotilaallisin keinoin. Maailmanpolitiikassa ei tämän koomin tapahtunut enää mitään Yhdysvaltain tietämättä. Ambrose ja Brinkley näkevät Yhdysvaltain voiton olevan osa historiallista jatkumoa: Aikaisemmin Yhdysvallat oli voittanut imperialismin ja fasismin.

Crockettin tutkimus perustuu maailman kahtiajakautumiselle ja kahden vastakkaisen järjestelmän aiheuttamaan jännitteeseen. Crockettin mukaan sosialismin tappio juontui ylivoimaisen kuluttavasta varustelusta, joka ei riittänyt vastaamaan luonteeltaan dynaamisen vastapoolin haasteeseen. Crockett näkee, että Neuvostoliiton tulevaisuus oli jo lähtökohtaisesti hataralla pohjalla. Valtio maksoi 1980-luvulla hintaa Neuvostoliiton alkuvuosien kaoottisesta poliittisesta suunnittelusta.

Venäläinen historiankirjoitus on ollut kiinnostunut hajoamisen syistä, ja useat tutkijat ovat esittäneet omat näkemyksensä järjestelmän perikadosta. Venäläiset tutkijat korostavat neuvostojärjestelmän paradoksaalisuutta ja absurdiutta. Sosialistisen valtion synty ja olemassaolo ei voinut olla mahdollista. Siksi Neuvostoliiton fundamentaalisen olemuksen tarkasteluun on käytetty paljon aikaa.

Andrei Gratshovin *Gorbachev's Gamble* on yksityiskohtainen selonteko poliittisen huipun päätöksenteosta ja ratkaisuista Gorbatshevin kauden lopulla. Gratshovin teos on arvokas sinänsä, sillä hän kuului Gorbatshevin sisempään lähipiiriin alusta pitäen. Boris Kagarlitski esittää tuoreeltaan julkaistussa *Hajonneessa monoliitissa* vaihtoehdoisen näkemyksen hajoamisen seurauksista ja sosialismista luopumisesta. Kagarlitskin mukaan tavoiteltu vapaus ei koskenut kaikkia, eikä sitä tuotettu Venäjän kansan ehdoilla tai tahdosta.

Kotimaisista tutkimuksista tärkein on ollut Jyrki Iivosen *Neuvostoliiton viimeiset vuodet* (1992). Huolimatta ajallisen perspektiivin puutteesta, pidän tutkimusta työn kannalta mielekkäänä välittömän vaikutuksen välittäjänä sekä yhtenä harvoista analyyttisen tulevaisuusspekulaation esiintuojista. Iivosen näkemykset tarjoavat mahdollisuuden verrata tutkimuskirjallisuutta vain pari vuotta aiemmin julkaistujen lehtitekstien visioihin.

Mielenkiintoisen lisäarvon tutkimukselle tuo Archie Brownin ja Lilia Shevtsovan toimittama artikkelikokoelma *Gorbachev, Yeltsin & Putin – political leadership in Russia transition* (2001). Teoksen avainartikkeliksi muodostui George Breslaun *Evaluating Gorbachev and Yeltsin as leaders*, jossa Breslau on arvioinut Neuvostoliitto-Venäjän muutoskauden johtajia. Koska Neuvostoliitossa poliittinen valta oli pääsihteerille keskittynyt, valtion toimet henkilöityivät helposti häneen. Tällaisen lähdekirjallisuuden käyttö on perusteltua siinäkin mielessä, että sen kautta on mahdollista vertailla tutkijain näkemyksiä aikalaisteksteihin.

New Yorkin Timesin historioista olen käyttänyt Meyer Bergerin alkuvuosiin sijoittuvaa *The Story of the New York Times 1851-1951* sekä nykypäivään tuovaa Jean Folkertsin ja Dwight L. Teeterin *Voices of Nationia*, joka on samalla läpileikkaus amerikkalaisen massamedian historiaan. Newsweekin taustoitukseen olen käyttänyt lehden omia Internet-sivuja.

David Hesmondalgh, Esa Väliverronen ja Pekka Suvanto ovat tahollaan tutkineet sisällönanalyysiä ja kvalitatiivisen metodin käyttöä lehtitekstin tutkimuksessa. Erityisen olennainen on ollut Väliverroksen *Mediatekstistä tulkintaan*, jossa tekijä on paneutunut lähilukemisen tekniikkaan. Kolumneja ja pääkirjoituksia ovat käsitelleet muun muassa Suvanto, Marie Gillespie ja Norman Fairclough eri näkökulmista. Lähihistorian metoditeoksena olen käyttänyt Timo Soikkasen toimittamaa *Lähihistoria, teoriaan, metodologiaan ja lähteisiin liittyviä ongelmia* ja erityisesti Timo Vihavaisen artikkelia *Lähihistorian kirjoittamisen ongelmia*.

1.5. Pääkirjoitus ja kolumni tutkimuksen kohteena

Lehdistö ja yleisesti tiedotusvälineet ovat muodostaneet modernille historian tutkimukselle keskeisen ja luonteeltaan monipuolisen lähteistön. Tiedotusvälineiden merkitys oman aikansa tapahtumien ja asenteiden kirjaajana on noussut yhä tärkeämmäksi. Sopivan näkökulman valinnalla medially on valta tuoda esiin, peittää ja arvottaa melkein mitä tahansa. Tällä tavoin media

konstruoi tietämystämme maailmasta.²⁸ Gillespie on todennut, että mitä suurempi ja monimutkaisempi media on kyseessä, sitä suurempi painoarvo on sen esittämällä totuudella.²⁹

Lehdistöä tarkasteltaessa on otettava huomioon ympäröivä yhteiskunta ja maailmantilanne, jossa sen välittämä informaatio on tuotettu. Vaikuttavia tasoja ovat poliittiset, ideologiset ja taloudelliset kontekstit, jolloin riippuvuussuhteet ovat niin kokonaisvaltaisia, ettei edes puolueettomaksi tunnustautunut media ole täysin vapaa ulkoisilta vaikutteilta³⁰. Kylmä sota on eräs tällainen konteksti, jota ei voi sivuuttaa Neuvostoliiton hajoamista käsiteltäessä. Vastaavasti toimituksen sisäisiä vaikuttavia tekijöitä ovat omistajuus ja hallinto, ja näiden kautta välittyvät intressit, sekä lehden sisällöntuottamisen politiikka ja ohjelmallisuus.³¹

Sisäisen lähdekritiikin kannalta on huomioitava, kuka kirjoittaja on. Tässä ei tarkoiteta kirjoittajaa yksityishenkilönä vaan instituution ja kulttuurin edustajana. Kirjoittajat ovat yhteiskunnan jäseniä, ja samat kulttuuriset ja sosiaaliset vaikutteet koskevat heitäkin. Länsimainen lehdistö on vahvasti läntisen kulttuuripiirin vaikutuksen alainen, johon liittyvät yhteinen arvomaailma, käsitys moraalista ja suhtautuminen yhteiskuntajärjestykseen.³² Tämän takia tekstin tarkastelussa keskeiseksi muodostuu käsitys yleisöstä, joka jakaa samat uskomukset ja käsitykset. Tämä on niin sanottu yleinen mielipide. Se on yhtä lailla median ohjailemaa, samoin kuin sillä on olennainen rooli tekstin tuottamisessa. Yleisen mielipiteen ohjailussa vaikuttavia tekijöitä ovat lukijakunta, sekä maan ja lehden journalistiset perinteet ja poliittinen historia.³³

---

²⁸ Nevakivi et al. 1993, 143-147.

²⁹ Gillespie 2006, 83.

³⁰ Thrall 2000, 17.

³¹ Tommila 1974, 12.

³² Suvanto 1977, 77.

³³ Huovila 2001, 9.

Pääkirjoitus on yhteenveto käsiteltävän aiheen uutisartikkeleista. Tekstityyppi on lehden linjan mukainen, asiakeskeinen ja sävyltään maltillinen mielipideteksti.³⁴ Tapani Huovila on jakanut pääkirjoitustyyppit neljään ryhmään niiden tarkoituksen ja motiivien mukaan. 1) Pohdiskeleva teksti. Tähän kuuluu olennaisena osana spekulatio. Tällöin paljon vastuuta ja valinnanvapautta siirretään lukijalle. 2) Erotteleva teksti, joka eliminoi ilmiön ratkaisumallien vaihtoehtoja. 3) Taustoittava teksti, joka selvittää ilmiöiden syyt ja vaikutukset. 4) Lehden linjaa viitoittava teksti. Viimeksi mainittuun ryhmään kuuluvat tekstit esiintyvät tavallisesti suurten tapahtumien ja murroskausien yhteydessä.³⁵

Kolumneissa on tiukka rakenne. Alussa on noin kappaleen mittainen aiheen esittely, minkä jälkeen valtaosa tekstistä on oman näkemyksen käsittelyä. Päättäntö on usein tulevaisuusspekulaatiota tai vaihtoehtojen tuomista. Tällä tavoin herätetään keskustelua. Pääkirjoitukset ja kolumnit ovat vaikutteiden ja valintojen suodattamia yksilöllisiä näkemyksiä, mutta niillä on helppo ohjata yleisen mielipiteen muodostumista³⁶. Tässä tutkimuksessa ei varsinaisesti tarkastella median valtaa, mutta se on otettava huomioon henkisen ilmapiirin muuttumisessa tarkasteluvälillä. Vaikka kolumnit on kirjoitettu oman kannan tukemisen nimissä hieman liioitellen, tarjoaa lehdistö erittäin monipuolisen lähdemateriaalin.

Tavallisesti lehden pääkirjoituksen laatii päätoimittaja, mutta New York Timesin tapauksessa tekstin takana on usean toimittajan ryhmä³⁷. Pääkirjoitus on julkaistu anonymisti osoitukseksi siitä, että esitetyt mielipiteet ovat institutionaalisesti ajatellun lehden yhteisiä³⁸. Washington Postin pääkirjoittaja on aina nimetty, sillä tekstin laatii teemaan perehtynyt asiantuntija – esimerkiksi

---

³⁴ Kunelius 1997, 30.

³⁵ Huovila 2001, 7.

³⁶ Suvanto 1977, 97.

³⁷ New York Timesissa *editorial board*.

³⁸ Huovila 2001, 6.

ulkomaiden asioita käsittelee lehden oma ulkomaantoimittaja. Päätoimittaja vastaa ainoastaan aiheen valikoinnista.³⁹

Kolumnit ovat kunkin kirjoittajan henkilökohtaisia mielipiteen ilmauksia, ja niissä esitetyt mielipiteet saattavat olla hyvinkin jyrkkiä. Lähdekriittisyyden kannalta journalistisen tuotoksen ylä- ja alataso⁴⁰ on kuitenkin pidettävä mielessä tekstiä tutkiessa. Amerikkalaisissa sanomalehdissä pääkirjoitus on yleensä ensimmäisellä aukeamalla, kolumnit koottu yhteen keskelle lehteä. Washington Postiin on sisällytetty kolumneille, mielipidekirjoituksille ja vierailevien kirjoittajien esseille oma *Federal Page* –osio. Pituutta pääkirjoituksella on noin tuhat sanaa, kolumneissa hieman vähemmän.

Newsweekin tekstit ovat järjestään mielipidemäisiä. Lehden tapa vaikuttaa on suurempi kuin sanomalehdillä, ja kohderyhmä globaalissa mielessä ajateltuna laajempi. Varsinaisia kolumneja lehdessä ei ole, mutta laajat tutkivaa journalismia sisältävät argumenttipainotteiset artikkelit täyttävät mielipidetekstin tunnusmerkit.

Lehtikirjoituksen vakuuttavuuden edellytys on riittävä taustoitus ja yhteinen arvopohja. Kohderyhmä on laaja ja tarkasti profiloitu, ja tekstit on laadittu suuria massoja silmällä pitäen. Siksi pääkirjoituksesta puuttuvat kärkevät kannanotot.⁴¹ Suuren lehden avauspuheenvuoron tapa käyttää valtaa perustuu neuvonantoon, ei niinkään julkisen debatin herättämiseen. Vaikuttavuus ei piile sisällössä vaan esitystavassa, sijoittamisella ja näkyvyyden valikoinnissa.⁴² Kuten todettu, lehtien mielipidetekstit on suunnattu vaikuttajille ja asiantuntijoille, joten niiden välillinen vaikutus on huomattava. Kirjoittajan ja sisällön tarkastelun ei välttämättä tarvitse olla kriittistä, sillä tekstin merkitys avautuu, kun tiedetään tekijän päämäärään

---

³⁹ Torvinen 1982, 190.

⁴⁰ So. lehden linjan ja yksittäisen toimijan välinen ero.

⁴¹ Meyer 2002, 30.

⁴² Kunelius 1997, 30.

ajavien vaikuttimien ja asenteiden taustat. Historiantutkimuksessa tämä on pelkästään etu.

2. Perestroikasta perikatoon

2.1. Järjestelmänmuutos ja avoimuus

Gorbatshovin kauden alkaessa oli Neuvostoliiton poliittinen järjestelmä pysähtyneisyyden ja jäykän byrokratian rampauttama. Tästä on usein syytetty pääsihteeri Leonid Brezhnevin kauden aikana (1964 – 1982) tapahtunutta kehitystä, jonka seurauksena järjestelmä muuttui kykenemättömäksi reagoimaan ajanmukaisiin muutoksiin.⁴³ Valta oli NKP:n hallussa, ja toimeenpaneva elin oli puolueen keskuskomitean jäsenistä koottu *politbyro*, valtion poliittinen eliitti. Tosiasiallinen valta oli Puolueen pääsihteerillä, joka toimi *politbyron* puheenjohtajana. Pääsihteeri nimitti keskuskomiteaan ja ministeriöön haluamansa henkilöt. Periaatteessa jäsenistö valittiin Puolueen erityisissä kongresseissa, mutta käytännössä näennäisdemokraattinen valintaprosessi oli silmänlumetta.⁴⁴

Vapaita vaaleja tai ehdolle asettumista ei Neuvostoliitossa tunnettu. Virallisesti Neuvostoliitto oli työläisten valtio, ja NKP työväen väline ja kansan tahdon toteuttaja. Todellisuudessa valtiojärjestys oli muodostettu puoluediktatuurin ympärille. Sananvapaus, mielipiteenvapaus ja poliittinen vapaus oli tukahdutettu. NKP valvoi kaikkea poliittista osallistumista. Kansa oli passivoitu pelkiksi vastaanottajiksi.⁴⁵

Toiveita uudistuksista oli esiintynyt jo Gorbatshovia edeltäneiden Juri Andropovin ja Konstantin Tshernenkon aikana, mutta kummakin kausi jäi niin lyhyeksi, että muutoskoneistoa ei ehditty saada käyntiin. Hätäratkaisuina tehtyjä investointeja ja uudelleenorganisointia voidaan katsoa olleen pelkkää tekohengitystä⁴⁶. Ratkaisevaa oli se, että ongelmatilanne oli jo tiedostettu. Maan taloudellinen

---

⁴³ Kotz & Weir 1997, 53.

⁴⁴ Kotz & Weir 1997, 23-29.

⁴⁵ *ibid.*

⁴⁶ Iivonen 1992, 74-75.

ahdinko pakotti muutokseen. Tässä mielessä Gorbatshovin politiikka ei ollut puhkeavan kriisin syy vaan seuraus⁴⁷. Gorbatshov hyökkäsi avoimesti vanhoillista järjestelmää vastaan. Gorbatshovin mukaan vanhan järjestelmän doktriineilla ei kyetty ratkaisemaan sosioekonomisia ongelmia. Oli siis aloitettava laajamittainen uudistuspolitiikka, joka sai nimen perestroika.⁴⁸

Uudistumispolitiikan keskeiset kohdat olivat aluksi talouspainotteisia. Primääritavoite oli talousjärjestelmän demokratisoiminen ja osittaisen markkinatalouden salliminen. Perestroikan vaikutus säteili vähitellen kauttaaltaan yhteiskuntaan, ja sittemmin demokratisoituminen siirtyi taloudesta politiikkaan. Poliittisten instituutioiden demokratisoituminen toteutui nopealla tahdilla, huipentuen vuoden 1989 vapaisiin vaaleihin.

Siinä missä perestroika onnistui politiikassa, se oli taloudessa lopulta täydellinen floppi. Neuvostoliitossa ei ollut mitään edellytyksiä luoda siinä määrin vanhasta eroavaa talousjärjestelmää kuin Gorbatshov oli suunnitellut⁴⁹. Uudistuminen oli liian suuri ja nopea muutos, ettei Neuvostoliiton jälkijättöinen talouselämä pysynyt perässä. Neuvostojohtajilta puuttui riittävä kompetenssi ja käsitys kokonaiskuvasta⁵⁰. Perestroikan omaksuminen sinänsä olisi vaatinut maan integroimisen maailmantalouteen, mikä ei 1980-luvun lopun Neuvostoliitossa ollut mahdollista. Seurauksena oli yksi maailmanhistorian pahimmista inflaatioista.⁵¹

Perestroikan ohella Gorbatshov käynnisti glasnostina tunnetun avoimuuspolitiikan. Gorbatshov uskoi avoimen ja vapaan ilmapiirin olevan talousuudistuksen keskeinen edellytys, joten järjestelmä oli saatava dynaamiseksi poliittisen päätöksenteon kautta⁵². Seuraukset olivat paljon

---

⁴⁷ Iivonen 1992, 10.

⁴⁸ Gorbatshov 1986, 13.

⁴⁹ Kagarlitski 1992, 153.

⁵⁰ Kagarlitski 1992, 174.

⁵¹ Kotz & Weir 1997, 53-56.

⁵² Gorbatshov 1986, 37. Kenez 1999, 253.

laajemmat ja merkityksellisemmät kuin Gorbatshov oli toivonut. Sananvapauden myötä syntyi laaja yhteiskuntakriittinen debatti, joka kohdistui ennen kaikkea sosialismiin.⁵³ Mielenilmaukset paljastivat yleisen tyytymättömyyden ajastaan jääneeseen ja paradoksaalista aatetta kohtaan. Glasnost purki lopullisesti harhaluulon ongelmattomasta valtiosta. Aiemmin ongelmakohdista oli Neuvostoliitossa vaiettu, mutta nyt murtuivat padot täysin.⁵⁴ Tietoja maan ongelmista levisi kaikkialle maailmaan. Täten glasnostia voikin pitää Neuvostoliiton hajoamisen tärkeimpänä yksittäisenä aiheuttajana.⁵⁵

Gorbatshovin tarkoitus ei ollut valtion hajottaminen tai sosialismin poistaminen vaan asteittainen uudistaminen ja sitä kautta valtion vahvistaminen.⁵⁶ Gorbatshov ilmeisesti uskoi vilpittömästi, että demokratia ja sosialismi voisivat toimia rinnakkain⁵⁷. Perestroika oli ristiriidassa konservatiivisten neuvostojohtajien intressien kanssa, sillä uudistuspolitiikka ei toiminut aatteen vaan valtion hyväksi. Niin sanotun kovan linjan kommunistien kannalta uudistuminen johti epävakauteen, ja valtion kontrollin heikkenemisellä olisi tuhoisia seurauksia yhteiskunnalle.⁵⁸ Liberaali Andrei Gratshev kuului enemmistöön, mutta on kritisoinut perestroikaa kovin sanoin. Gratshevin mielestä uudistuspolitiikka oli yksinkertaisesti megalomaaninen uhkapeli. Gorbatshov ei ollut sellainen vahva johtaja, joka olisi kyennyt selviytymään syvästä kriisitilanteesta. Gratshevin mukaan Gorbatshovin heikkoudet olivat naiivius ja itsepintainen usko ohjelmaansa. Toisaalta Gorbatshov oli perestroikan edellytys.⁵⁹ Iivonen on samaa mieltä: Gorbatshov kaatui omaan idealismiinsa, sillä hänen ohjelmansa ei voinut onnistua murtamatta sosialismin perusrakenteita. Edessä oli väistämättä joko-tai –tilanne.⁶⁰ Vastakkaisen mielipiteen esittää George Breslau. Hänestä

---

⁵³ Kotkin 2001, 68.

⁵⁴ Crockatt 1995, 342.

⁵⁵ Kotz & Weir 1997, 64.

⁵⁶ Tiainen 1992, 11.

⁵⁷ Tšekkoslovakiassa vastaavankaltainen kokeilu ”ihmiskasvoisesta sosialismista” vuonna 1968 keskeytyi Varsovan liiton väliintuloon ja normalisointiin.

⁵⁸ Kotz & Weir 1997, 3-4.

⁵⁹ Gratshev 2008, 222; 233.

⁶⁰ Iivonen 1992, 17.

Gorbatshov oli nimenomaan sopiva muutosajan johtaja, mutta huono vakauttamaan murroskauden kaaosta. Hän teki oikein ajaessaan hallinnon hajauttamista, yksilönvapautta, poliittista avoimuutta ja pluralismia, mutta lopputulema oli kaksiteräinen miekka: Itä-Eurooppa oli vapautunut sosialismista ja kylmä sota päättynyt, ja samalla oli Neuvostoliitto kaaoksen partaalla.⁶¹

Glasnost oli toivottu henkisen tilan muokkaaja. Se vakiintui julkisessa keskustelussa jo vuosien 1986 – 1987 aikana. Glasnostin nopealla läpimurrolla on helppo selittää kehityksen äkkinäisyyttä ja peruuttamattomuutta. Sananvapauden myötä opposition ja kansan paine järjestelmää kohtaan johti siihen, että valtiojohto menetti vallankäytön välineet. Gorbatshovin rooli oli perestroikan läpiviennissä keskeinen. Hän ei pyrkinyt missään vaiheessa estämään tai hidastamaan liberalisaatiota, mikä oli selkeä osoitus siitä, että Neuvostoliiton poliittinen kulttuuri oli muuttumassa vähemmän autoritääriseen suuntaan.⁶²

2.2. Jeltsinin haaste

Gorbatshovin kausi merkitsi jatkuvaa tasapainoilua perestroikaa vastustavan vanhoillisen siiven ja entistä suurempia muutoksia vaativien radikaalien välissä. Demokratia alkoi kääntyä Gorbatshovia vastaan vuoden 1990 aikana, jolloin pääsihteeri oli pakotettu luopumaan keskitetystä vallastaan.⁶³

Demokratisoituminen merkitsi NKP:n diktatuurin päättymistä ja Puolueen vaikutusvallan vähentymistä. Gorbatshov ehdotti NKP:lle jätettävän lähinnä ideologisen roolin, mikä ei riittänyt radikaaleille, ja mikä olisi toisaalta ollut konservatiiveille liian suuri menetys. Gorbatshov antoi myöten uudistusmielisille, ja helmikuun 1990 vaalien myötä NKP:n yksinvalta oli virallisesti poistettu.⁶⁴

---

⁶¹ Breslau 2001, 52-54.

⁶² *ibid.*

⁶³ Kotz & Weir 1997, 104-107. Kenez 1999, 259.

⁶⁴ Kotz & Weir 1997, 104.

Radikaalien johtohahmoksi nousi Boris Jeltsin, jonka poliittisen agendan ydin käsitti tasavaltojen itsemääräämisoikeuksien lisäämisen sekä kapitalistisen järjestelmän täydellinen omaksumisen. Jeltsin oli ajautunut välirikoon Gorbatshovin kanssa vuonna 1987 ja samalla joutunut paitsioon Neuvostoliiton politiikassa.⁶⁵ Kolme vuotta myöhemmin oli tilanne kääntynyt pääläelle. Perestroikan vuoksi olivat perinteistä sosialismia kannattaneet syrjässä, ja NKP:n horjuminen aiheuttanut epäselvän tilanteen Neuvostoliiton poliittisessa kentässä, joten Jeltsin saattoi opportunistisesti aloittaa hyökkäyksen Gorbatshovia ja konservatiiveja vastaan.⁶⁶

Populistinen ja patrioottinen Jeltsin sai suurta kannatusta etupäässä Venäjän tasavallassa. Hän johti kapitalistista koalitiota, jonka tavoitteena oli länsimainen demokratia ja markkinatalous, jotka murentaisivat poliittista elitismia ja hierarkiaa⁶⁷. Gorbatshov ei ollut saavuttanut syvien kansanrivien suosiota, mutta Jeltsinin aggressiivinen ja isänmaallinen retoriikka vetosi kovia kokeneeseen työväestöön sekä pienyrittäjiin⁶⁸. Aluksi Gorbatshovin tukijoukko yritti vaientaa Jeltsinin kuoliaaksi, mutta tämän kasvava kansansuosio kiihdytti vastakkainasettelua. Jeltsinistä tuli yksinkertaisesti liian tunnettu peitettäväksi.⁶⁹

Kesäkuussa 1990 Jeltsin valittiin Venäjän tasavallan presidentiksi, mikä johti Venäjän irtaantumisprosessiin liittovaltiosta.⁷⁰ Venäjän esimerkki vaikutti muihinkin neuvostotasavaltoihin. Glasnost oli antanut nationalistisille liikkeille liikkumatilaa, mikä aiheutti itsenäistymispyrkimyksiä kaikkialla liittovaltion sisällä⁷¹. Näkyvimmat ja vaikeimmat kamppailut käytiin Baltiassa, jossa itsenäistymisprosessi oli käynnistynyt oma-aloitteisesti jo keväällä. Tällöin maat törmäsivät Gorbatshovin koviin otteisiin, minkä katsottiin olevan ristiriidassa

---

⁶⁵ Kotz & Weir 1997, 107.

⁶⁶ Brown 2001, 24.

⁶⁷ Iivonen 1992, 14.

⁶⁸ Kenez 1999, 249.

⁶⁹ Iivonen 1992, 225-226.

⁷⁰ Kotz & Weir 1997, 135.

⁷¹ Kotz & Weir 1997, 141-142.

glasnostin periaatteiden kanssa⁷². Liittovaltiotason painostuksesta huolimatta 15 tasavaltaa erosi Neuvostoliitosta kesän ja syksyn 1991 aikana.

Suurelle yleisölle Jeltsinin todellinen vaikutusvalta kävi selväksi elokuussa 1991, jolloin vanhoillisen siiven vallankaappausyritys jäi torsoksi. Vallankaappaus oli alun alkaenkin hiekalle rakennettu. Kaappaajilta puuttui sekä poliittinen tuki lähes täysin että suunnitelma viedä operaatio loppuun. Lopulta poliisi ja armeija kääntyivät kaappaajia vastaan.⁷³ Ansio kaappauksen epäonnistumisesta on tavallisesti annettu Jeltsinille. Tämän jälkeen Jeltsinin valta Venäjällä vakiintui, ja hän tuli Venäjän politiikan selkeä voimahahmo.⁷⁴ Samalla oli ilmeistä, että kooltaan, väestöltään ja resursseiltaan tasavalloista suurin, Venäjän federaatio, tulisi perimään Neuvostoliiton roolin maailmanpolitiikassa.⁷⁵ Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen ei päässyt syntymään valtatyhjiötä, mikä olisi saattanut johtaa vielä uuteen sekasortoon.

Neuvostoliiton hajoamisesta on esitetty lukuisia teorioita, jotka loppujen lopuksi sisältävät tiettyjä yhteisiä piirteitä. Kotz ja Weir esittävät tärkeimmiksi syiksi perestroikan epäonnistumisesta johtuneen kaaoksen yhdistettynä glasnostin kokonaisvaltaiseen läpimurtoon. Tämä johti väestöltään erittäin heterogeenisen valtion yhtenäisyyden kyseenalaistamiseen. Sosialismin poistuessa menettivät tasavallat ainoan yhdistävän tekijän. Kolmas syy liittyy johtajiin. Gorbatshovin ohjelma kiihdytti itäblokin murtumista, ja Jeltsinin aktiivinen ja päämäärätietoinen oppositiopolitiikka hajotti valtion suoraan sen ytimeksi. Tutkijat eivät pidä hajoamisen ajankohtaa tai sen tapahtumista ihmeenä, mutta yllättävää oli prosessin nopeus, täydellisyys ja rauhanomaisuus.⁷⁶

Kenez on samoilla linjoilla, vaikka hänen lähtökohtansa on enemmän yhteiskunnallinen. Myös Kenez hämmästelee hajoamisen nopeutta, ja ennen

---

⁷² Kenez 1999, 273.

⁷³ Kenez 1999, 265.

⁷⁴ Brown 2001, 31.

⁷⁵ Iivonen 1992, 236.

⁷⁶ Kotz & Weir 1997, 154-155.

kaikkea sitä, miten valtavaksi ongelmien vyyhti ehti paisua: Stabiilin valtion ei pitäisi luhistua 4-5 vuodessa.⁷⁷ Neuvostoliitto oli kykenemätön uudistumaan riittävästi muodostaakseen Gorbatshovin ideoiman sosialismin ja demokratian hybridin. Kenez moittii Gorbatshovia, joka yksinkertaisesti halusi liian paljon liian nopeasti. Brezhnevin kaudella harjoitettu stalinistinen talous- ja yhteiskuntapolitiikka oli tehnyt mahdottomaksi näin radikaalin lyhyen aikavälin muutoksen.⁷⁸

2.3. “Mr. Gorbachev, tear down this wall”⁷⁹

Yhdysvalloissa nousi 1980-luvulla valtaan niin ikään uudenlainen johtaja. Maan 40. presidentti Ronald Reagan (1911-2006) ei edeltäjiensä tavoin käyttänyt enää sovitteluvaa diplomatiia Neuvostoliittoa kohtaan.⁸⁰ Syynä oli Reaganin kauden alun hankala ulkopoliittinen tilanne. 1970-luvulla alkanut liennytysohitiikka oli epäonnistunut, ja Afganistanin miehitys 1980-luvun alussa kiristänyt supervaltojen välejä. Kommunisminvastaisuus vallitsi Valkoisessa talossa ehkä jyrkimpänä sitten 1950-luvun⁸¹. Vuonna 1983 oli Reagan nimittänyt Neuvostoliittoa ”pahan imperiumiksi”, jonka aggressioon Yhdysvaltain oli pakko vastata yhä kiihtyvällä varustelulla.⁸²

Vastaus oli menestykseäs. Reagan kykeni motivoimaan kansakuntaa tehokkailla ja yksinkertaisilla iskulauseilla. Presidenttinä hän vetosi puheillaan kansalaisten itsetuntoon⁸³. Reaganin kaudella Yhdysvallat otti lopullisen

---

⁷⁷ Kenez 1999, 278.

⁷⁸ Kenez 1999, 281-282. Kenezin tarjoama laatusana radikaali on tyypillinen Gorbatshovin politiikkaa kuvaava ilmaus aiheen myöhemmin tehdyissä tutkimuksissa. Aikalaistutkimuksissa Gorbatshovia pidetään suorastaan maltillisena Jeltsinin johtamaan varsinaiseen radikaaliin siipeen verrattuna (ks. esim. Kagarlitski 1992).

⁷⁹ Kesäkuussa 1987 vierailullaan Berliinissä Reagan komensi näillä sanoilla Gorbatshovia repimään alas Berliinin muurin. Runsaasti julkisuutta saaneen vierailun ja puheen myötä käskystä tuli lentävä lause ja kylmän sodan loppuvaiheen eräs alkupiste.

⁸⁰ Jenkins 2003, 290.

⁸¹ Kero et al. 1991, 537.

⁸² Black 2006, 213. Kero et al. 1991, 542. Kuuluissa tähtien sota –projekti ja SDI – puolustusjärjestelmä suunniteltiin Reaganin ensimmäisellä kaudella.

⁸³ Kero et al. 1991, 536.

niskalenkin verivihollisestaan kaikilla sektoreilla. Presidentti itse nautti suurta kansansuosiota ulkopoliittisen menestyksen ja veroleikkausten johdosta. Reaganin katsottiin palauttaneen Yhdysvaltain poliittisen uskottavuuden ja kansallisylpeyden.

Voimapolitiikka ei ollut kaikkien mieleen, sillä varusteluun suunnatut resurssit kasvattivat valtion velkatakkaa, ja verohelpotukset lavensivat tuloeroja sekä taloudellista eriarvoisuutta. Talouspolitiikan radikaali muuttuminen ja öljykriisi aiheuttivat Reaganin kauden alussa työttömyysaallon, ja sosiaalimenojen karsimisen vuoksi suuri osa väestöstä joutui taloudellisesti ahtaalle.⁸⁴

Tilanne muuttui nopeasti. Yhdysvaltain vaurastuminen heijastui maailmanlaajuisesti saaden aikaan ennennäkemättömän talouskasvun. Yhdysvalloissa tuotannon kasvun myötä työttömyys puolittui. Inflaation laskun ja korkean korkotason johdosta Yhdysvaltoihin virtasi Euroopasta, Itä-Aasiasta sekä Lähi-idän öljyntuottajamaista pääomaa, jolla alati kasvavia sotilasmenoja sitten rahoitettiin.⁸⁵

Vuosikymmenen kuluessa Reaganilla oli enemmänkin varaa itsevarmuuteen, sillä hänen voimapolitiikkansa kanto nopeasti hedelmää. Yhdysvaltain interventio, operaatio Urgent Fury, Grenadaan lokakuussa 1983 oli suuri menestys, vaikka hyökkäyksen oikeutus kyseenalaistettiin kansainvälisessä keskustelussa.⁸⁶ Reaganin suosioon kritiikki ei vaikuttanut – ainakaan negatiivisesti. Hänet valittiin toiselle vuonna 1984, voittaen vaaleissa vastaehdokkaansa Walter Mondalen ylivoimaisesti⁸⁷. Tästä huolimatta demokraatit saivat vuonna 1986 enemmistön sekä edustajainhuoneeseen että senaattiin. Täten Reagan joutui toimimaan kautensa loppupuolen tilanteessa, jossa hänen päävastustajallaan oli selvä

---

⁸⁴ Black 2006, 182.

⁸⁵ Black 2006, 176; 178. Kero et al. 1991, 543.

⁸⁶ Kero et al. 1991, 537-538.

⁸⁷ ibid.

enemmistö kongressissa.⁸⁸ Voimakas ulkopoliittika jatkui entisellään myös Reaganin toisella kaudella. Uudeksi agendaksi tuli kansainvälisen terrorismin torjuminen, sillä terrori-iskujen kohteina olivat olleet erityisesti ulkomailla oleskelleet amerikkalaiset. Reagan otti maalikseen Libyan, ja masinoi huhtikuussa 1986 Tripolin pommitukset, jotka eliminoivat hetkellisesti terroriuhan Lähi-idässä.⁸⁹

Kautensa alusta alkaen oli Gorbatschov pitänyt Yhdysvaltain-suhteiden elvyttämistä ensiarvoisen tärkeänä. Turvallisuutta ei tulisi luoda jännitteen ja pelon vaan luottamuksen varaan. Saadakseen Yhdysvallat tulemaan vastaan, otti Gorbatschov agendaksi kilpavarustelun ja erityisesti ydinasearsenaalin purkamisen.⁹⁰ Crockattin mukaan Gorbatschovin ”uusi diplomatia” ja voimapolitiikan hylkääminen oli alistunut reaktio Reaganin jyrkentyneeseen ulkopoliittikkaan. Kilpailu ei silloisessa tilanteessa enää onnistunut, ja ainoa vaihtoehto oli yhteistyö.⁹¹

START –sopimus⁹² vuonna 1987 oli ensimmäinen näkyvä edistysaskel supervaltojen keskinäisessä dialogissa. Kilpavarustelu ja bipolaarinen ydinjännite olivat päättyneet. Gorbatschovin on usein katsottu toimineen pakon edessä. Tappiollisen kilpavarustelun jälkeen Neuvostoliitolla ei ollut muuta mahdollisuutta kuin antaa periksi.⁹³ Gorbatschov puolestaan huomauttaa, ettei aloite avoimesta diplomatiasta Yhdysvaltojen kanssa olisi onnistunut ilman Gorbatschovin kaltaista uudistusmielistä ja länsisuuntautunutta johtajaa⁹⁴. Gorbatschov oli jo aikaisemmin tehnyt pesäeroa muiden maiden kommunistisiin puolueisiin, jotka olivat

---

⁸⁸ Kero et al. 1991, 537-538.

⁸⁹ Kero et al. 1991, 539.

⁹⁰ Gorbatschov 1986, 91-93.

⁹¹ Crockatt 1995, 360-361.

⁹² Strategisten aseiden rajoittamissopimus. Koski tuolloin noin 4% kummankin maan ohjuskapasiteetista.

⁹³ Ambrose & Brinkley 1997, 346.

⁹⁴ Grachev 2008, 50; 63.

kieltäytyneet mukautumasta Kremlin ajamiin uudistuksiin⁹⁵. Ratkaisu oli sikäli poikkeuksellinen, että juuri NKP:n sisarpuolueiden ja tunnustamattomien vasemmistolaisliikkeiden, kuten vallankumouksellisten sissiliikkeiden ja laittomien kommunististen puolueiden, tukeminen oli ollut näkyvä osa Neuvostoliiton ulkopoliittikkaa.⁹⁶

START –sopimuksen ohella Neuvostoliiton ulkopoliittisesta uudistumisesta kertoo vetäytyminen Afganistanista kahdeksanvuotiseksi venyneen katastrofaalisen sotilasoperaation jälkeen vuodenvaihteessa 1988. Neuvostoliitto oli luopunut Brezhnevin doktriinin mukaisesta voimapolitiikasta, mikä merkitsi sitä, että Yhdysvallat jäi ilman haastajaa maailmanpolitiikassa⁹⁷. Vetäytymisen jälkeen puhuttiin puna-armeijan tukikohtien purkamisesta Euroopassa, mutta tämä ei ollut vielä ajankohtaista⁹⁸.

Itä-Euroopan vapautuminen syksyllä 1989 tarjosi Gorbatshoville mahdollisuuden osoittaa liberalisaation todenmukaisuus. Neuvostoliiton pidättyväinen suhtautuminen ensinnä Tsekkoslovakian ja Unkarin demokratisoitumiseen ja Berliinin tapahtumiin marraskuussa riitti sekä yleisölle että maailmanpolitiikan eliitille.⁹⁹

Millainen oli maailma Reaganin kauden lopulla? Kylmä sota oli päättynyt, kommunismi kärsinyt tappion Afganistanissa ja Angolassa, Keski-Amerikassa tilanne oli stabiilimpi kuin kertaakaan vuosikausiin, ja kansainvälisen terrorismin aalto laantunut. Tämä oli ilmeistä seurausta Reaganin tinkimättömästä ulkopoliittikasta. Samalla oli huomattava Yhdysvaltain vakavat sisäpoliittiset ja

---

⁹⁵ Grachev 2008, 49. Tällä voidaan selittää muun muassa Gorbatshovin ja Itä-Saksan vanhoillisen Erich Honeckerin viilentyneet välit, jolla oli olennainen merkitys syksyn 1989 tapahtumissa.

⁹⁶ Kenez 1999, 52.

⁹⁷ Black 2006, 215-216.

⁹⁸ Grachev 2008, 109.

⁹⁹ Grachev 2008, 125-126.

yhteiskunnalliset ongelmat, paha velkaantuminen, sekä Iran-contra –skandaali, joka hetkellisesti tahraisi Reaganin ulkopoliittisia saavutuksia¹⁰⁰.

George Bush astui virkaansa tammikuussa 1989, jolloin Yhdysvaltoja piinasi alkanut lamakausi. Tämä oli seurausta Reaganin kauden höltyneestä talouspolitiikasta. Valtionvelan lisäksi pankkijärjestelmä oli kriisissä. Bushin oli pakko käynnistää ankara veropolitiikka, eli monin osin kumota edeltäjänsä ohjelma.¹⁰¹ Tiukan taloudellisen tilanteen vuoksi Yhdysvallat pidättyi aktiivisesta operoinnista maailmalla; Bushin päähuomio kiinnittyi kotimaan asioihin.¹⁰² Yhdysvallat aktivoitui Itä-Euroopan vapautuessa 1989. Vaikka se pitäytyi toiminnasta kentällä, oli maalla huomattava merkitys politisoinnissa Euroopassa. Neuvostoliitto liukui vääjäämättä kohti markkinataloutta ja poliittista pluralismia, eikä supervaltajen välisestä vastakohtaisuudesta ollut kuin menneisyyteen sidotut rippeet jäljellä¹⁰³. Yhdysvaltain virallinen taho muuttui toimijasta tiedonvälittäjäksi. Syyskuussa 1990 Bush intoutui puhumaan kongressille siirtymisestä kohti uutta maailmanjärjestystä, ja marraskuussa presidentti julisti kylmän sodan päättyneeksi.¹⁰⁴

2.4. Supervaltapoliittinen kirjoittelu

Yhdysvaltain ulkopoliittikan punaisena lankana oli toisen maailmansodan jälkeen ollut säännönmukainen Neuvostoliiton vastustaminen. Järjestelmänmuutoksen

---

¹⁰⁰ Ambrose & Brinkley 1997, 349-350. Yhdysvaltain hallitus oli Iranin ja Irakin välisen sodan aikana myynyt aseita Iranin armeijalle sillä ehdolla, että Iran auttaisi Libanonissa olleiden amerikkalaisten panttivankien vapauttamisessa, ja toisaalta rahoittaakseen taistelua Nicaraguan sandinistihallintoa vastaan. Salaliitto tuli ilmi syksyllä 1986, ja skandaaliin liittyviä oikeudenkäyntejä käytiin vielä 1990-luvulla (Kero et al. 1991, 539).

¹⁰¹ Black 2006, 184.

¹⁰² Ambrose & Brinkley 1997, 353.

¹⁰³ Kero et al. 1991, 541.

¹⁰⁴ Ambrose & Brinkley 1997, 371-372. Iso-Britannian pääministeri Margaret Thatcher oli puhunut kylmän sodan päättymisestä jo marraskuussa 1988, mikä viittasi vain Iso-Britannian ja Neuvostoliiton välisiin suhteisiin.

myötä Neuvostoliitto muutti ulkopoliitikkaansa hyvinkin radikaalisti, mutta Yhdysvallat kamppaili yhä menneisyyden ongelmissa.¹⁰⁵

Yhdysvalloissa puolueetonkin lehdistö oli kylmän sodan aikana tietoisesti luonut demonisen kuvan Neuvostoliitosta ja sen johtajista, mutta Gorbatshovin julkisuuskuvan rakentamisen lähtökohdat olivat toisenlaiset. Jo ennen valtakauttaan hän oli tehnyt itsensä tunnetuksi läntisessä maailmassa, ja hänen nimityksensä Neuvostoliiton johtoon herätti varovaista optimismia¹⁰⁶. Niinpä kun perestroika alkoi toden teolla tehdä läpimurtoa vuosina 1987-88, ei Gorbatshovin julkisuuskuva ollutkaan niin mustavalkoinen kuin monilla edeltäjistään. Itse asiassa tässä suhteessa kelkka kääntyi nopeasti. Gorbatshovin suosio lännessä oli niin suurta, että puhuttiin ”gorbymaniasta” 1980-luvun lopulla¹⁰⁷. Gorbatshovin aloitteellisen ulkopoliitikan ansiosta Neuvostoliitto lakkasi olemasta pahan imperiumi Yhdysvaltain silmissä.¹⁰⁸

Neuvostoliitossa glasnost merkitsi käännekohtaa lehtikirjoittelun yleisessä mentaliteetissa. Maan lehdistön ja kulttuurieliitin avainasemiin nimitettiin tunnettuja sosialismin kriitikoita ja liberaaleja, mikä johti neuvostojärjestelmän luomien illuusioiden purkamiseen ja uudelleenarviointiin, jonka myötä neuvostojohtoa ja maan historiaa oli ensimmäistä kertaa mahdollista tarkastella kriittisesti.¹⁰⁹ Kriittisyyteen jopa kannustettiin, sillä keskuskomitean ideologinen vastaava Alexander Jakovlev halusi glasnostin hengessä länsimaisen ilmaisunvapauden pysyväksi malliksi Neuvostoliitossa.¹¹⁰

---

¹⁰⁵ Kero et al. 1991, 541.

¹⁰⁶ Medvedev 1986, 218.

¹⁰⁷ Breslau 2001, 46. Kotkin 2001, 87.

¹⁰⁸ Brown 2001, 18.

¹⁰⁹ Kotkin 2001, 57.

¹¹⁰ Kotz & Weir 1997, 66-67.

2.5. Ensimmäiset reaktiot muutokseen

Neuvostoliitto oli sanomalehtien ulkomaan uutisten tavanomainen ykkösaihe, usein jopa ilman erityistä uutiskynnyksen ylittänyttä tapahtumaa. Perestroikan ja glanostin hiljaisista alkuvuosista huolimatta Neuvostoliitto ja Gorbatshov olivat tapetilla lähes päivittäin. Uutisointi henkilöityi usein Gorbatshoviin, Jakovleviin tai ulkoministeri Eduard Shevardnadzeen, ja tämä asetelma heijastui myös muunlaisen lehtikirjoitteluun; ilmiön *kasvottaminen* on eräs keino yrittää yksinkertaistaa monimutkaista poliittista muutosta ¹¹¹. Gorbatshovin ja perestroikan kohtalot tiedettiin olleen sidotut toisiinsa.

Uutistoimittajien ennakoasenne oli ollut epäilevä Gorbatshovin kauden alussa, ja asennoituminen jatkui edelleen. Toimittajat pitivät Neuvostoliiton arvaamatonta imagoa ja juonittelevaa diplomatiaa ilman muuta silkkana mediapelinä, ja Gorbatshovin kyvykkyys uudistusten ajamiseksi kyseenalaistettiin useaan otteeseen vuoden 1987 aikana.¹¹² Kolumnistit saivat tietonsa uutisteksteistä ja ajankohtaisista tutkimusartikkeleista, ja hyvin usein lehdet käyttivät alan asiantuntijoiden tietotaitoa. Säännöllisestä uutisoinnista huolimatta Neuvostoliiton esiintyminen lehtien kolumneissa oli satunnaisuhteista. Talven ja kevään 1987 aikana Times ja Post julkaisivat kaksi artikkelia, joita voi pitää varhaisimpina uutuuksia Neuvostoliittoa koskevana visioina.

Washington Postin Robert G. Kaiser esitti omat visionsa uudesta Neuvostoliitosta jo tammikuussa 1987. Artikkelin oli varsin kattava ja yksityiskohtainen, muttei herättänyt kirjoittajan toivomaa keskustelua. Lehden kirjoittajat eivät palanneet aiheeseen moneen kuukauteen. Kaiser ehätti ensimmäisenä huomaamaan sosialistisen järjestelmän orastavan perikadon, ja vieritti syyn Brezhnevin kauden pysähtyneisyydelle. Muutokset olisi pitänyt käynnistää jo vuosikymmentä aiemmin. Nyt kun suhteellisen pysyvän järjestelmän pysyviä osia oltiin

---

¹¹¹ Rätty 1998, 137; 148.

¹¹² NYT 4.1. 1987, E17, Sharansky: "Gorbachev Plays a Double Game." WP 1.6. 1987, A15, Diehl: "Gorbachev's East Bloc Policy Stalls."

horjuttamassa, ei se voi mullistumatta kestää perestroikan kaltaista järjestelmänmuutosta. Ideologiaan perustuva järjestelmä ei voinut säilyä, mikäli sen doktriinissa ei ollut skeemaa toimia nykytilassa tai tulevaisuudessa.¹¹³

Kaiser ei suoranaisesti puhunut Neuvostoliiton hajoamisesta, mutta sosialismi tulisi hänen mukaansa kokemaan tappion lähitulevaisuudessa. Kaiser antoi tuolloin 56-vuotiaalle Gorbatshville 15 – 20 vuotta aikaa toteuttaa järjestelmänmuutos¹¹⁴. Kaiser poimi lisäksi tekstissään erään henkilön, joka kirjoittajan mukaan tulisi jatkossa samaan entistä enemmän näkyvyyttä mediassa: Hän oli Boris Jeltsin. Kaiser kehotti pitämään nimen mielessä.¹¹⁵

Sitä, millainen Neuvostoliiton tulevaisuus tulisi olemaan, ei Kaiser uskaltanut lähteä spekuloidaan. Joka tapauksessa hänen artikkelinsa oli erittäin kaukonäköinen lähtölaukaus uuden maailmanjärjestyksen visioinnille, kun ottaa huomioon sen tosiseikan, että kyseinen diskurssi syntyi vasta kolme vuotta myöhemmin.

New York Timesin ensimmäinen aiheetta käsittelevä kolumni ilmestyi helmikuun puolivälissä 1987, jääden kevättalven ainoaksi lajissaan. Professori Jerry Hough peilasi amerikkalaisten hämmennystä kolumnissaan *New Deal in Moscow*. Hough otti kantaa tekijään, joka oli tyypillinen amerikkalaislehtien kirjoittelussa tulevaisuutta koskien: Neuvostoliiton arvaamaton kehitys. Hough huomautti, ettei ulkopuolisen näkökulmasta ole mahdollista luoda kestäviä teorioita Neuvostoliiton tilanteen jatkosta, eikä ulkopuolinen kykene ymmärtämään Neuvostoliiton muutosta yleisellä tasolla. Houghin kirjoituksen pääpaino on taloudellisten teesien analysoinnissa. Koska perestroika suuntautui ennen kaikkea talouselämän rakenteisiin, oli kiinnostus ymmärrettävää. Hough piti perestroikaa Pietari Suuren aikaiseen modernisaatioon verrattavana muutoksena

---

¹¹³ WP 11.1. 1987, C1, Kaiser: "Is Gorbachev's New Russian Revolution Bound To Fail?"

¹¹⁴ Aikamääre on realistinen Neuvostoliiton johtajuushistorian tuntien. Pitkäaikaisista neuvostojohtajista Josif Stalin hallitsi 31 vuotta, 74-vuotiaana tapahtuneeseen kuolemaansa saakka; Leonid Brezhnevillä vastaavat lukemat olivat 28 ja 75.

¹¹⁵ WP 11.1. 1987, C1, Kaiser: "Is Gorbachev's new Russian revolution bound to fail?"

ja toisaalta rinnasti perestroikan 1930-luvun New Deal – politiikkaan, kuten otsikoinnin myötä voikin olettaa.

”Gorbatshovin uudistukset ovat kuin New Deal, vain perusteellisemmat, eikä kukaan voi tuomita New Dealin todellista merkitystä sen perusteella, mitä presidentti Franklin D. Roosevelt oli tehnyt vuoteen 1934 mennessä.”

Hough ei lähtenyt spekuloidaan, miten pitkälle kehitys saattoi johtaa. Epäilemättä osavastuu onnistumisesta kuului Yhdysvalloille, ja Gorbatshovin kansainvälinen suuntautuminen antaisi hyvät edellytykset yhteistyön toteutumiselle.¹¹⁶

---

¹¹⁶NYT 13.2. 1987, A35, Hough: “New Deal in Moscow.” *“Mr. Gorbachev’s reform will be like the New Deal, only more fundamental, and no one can judge the ultimate meaning of the New Deal by what President Franklin D. Roosevelt had done by 1934”.*

3. Amerikkalainen media kohtaa uuden Neuvostoliiton

3.1. Pahan imperiumi kesyyntyy – 1987

Kesän mittaan kirjoittajat aktivoituivat. Tulevaisuutta käsittelevien kirjoitusten määrä pysyi suhteellisen pienenä, mutta trendi oli yleistyvää. Kirjoittelu sai entistä monipuolisempia sävyjä. Optimismi teki tilaa skeptisyydelle, ja toisinaan tekstit sisälsivät harvemmin käytettyjä teemoja. Postin kirjoituksia laativat asiantuntijat kuten Celestine Bohlen, Jim Hoagland ja David Remnick. Timesin kirjoittajista kukaan ei varsinaisesti profiloitunut spekulioijana; aiheen käsittely osui halukkaille. Tästä johtuen Timesin tematiikka oli huomattavasti Postia vaihtelevampi.

Erikoisen näkökulman esitti entinen suurlähettiläs William H. Luers, joka omassa kolumnissaan New York Timesissa tarkasteli uutta käsitteistöä kielen kautta. Gorbatshovin ohjelmaansa lanseeraama uudissana glasnost tuntui kattavan alleen termit avoimuus, itsekritiikki ja suoruus, vaikka sana itse on suoraan käännettynä julkisuus. Prahan vuosinaan tsekin kieleen tutustunut Luers huomauttaa, että tsekiksi perestroikaa muistuttava sana *prestrojeni* merkitsee valepukua. Myöskään Gorbatshovin *democratization* ei tarkoita länsimaista demokratiaa. Esimerkiksi vapaat vaalit eivät kuuluneet perestroikan agendaan, vaan yhteiskunnallisen osallistumisen oikeus. Luersin näkökannan mukaan uudiskieli saattoi olla syy yleiseen epäilevään ilmapiiriin Neuvostoliitossa ja Itä-Euroopassa. Luersin tuomio oli suora:

”Hän [Gorbatshov] saattaa johtaa Neuvostoliiton talouden nykyaikaan tuottavampana ja vähemmän keskitettynä. Mutta hän ei ryhdy tekemään Neuvostoliitosta avointa yhteiskuntaa. Se tulee jäämään supervaltojen välisten erojen perimmäiseksi syyksi.”¹¹⁷

---

¹¹⁷ NYT 5.7. 1987, A27, Luers: "A Glossary of Russia's Third Revolution." "He may lead the Soviet Union into the modern era as more productive and less centralized economy. But he is not setting out to make the Soviet Union an open society. That will remain a profound source of difference between the superpowers".

Tyypillisempää kommentaaria edusti Philip Taubman, joka heinäkuussa arvioi Gorbatshovin uutta lähipiiriä Keskuskomitean talousjaostossa, joka oli vaihtunut lähes kokonaan kahden edellisen vuoden aikana. Taubman piti Gorbatshovin nimityksiä oikeina, erityisesti Abel Aganbegyan, Leonid Abalkin, Oleg Bogomolov sekä Tatjana Zavslaskaja olivat ainoat vaihtoehdot toteuttamaan perestroikan sen edellyttämällä mittasuhteilla. Lisäksi Taubman muistutti pääsihteerin toimesta Keskuskomitean maatalousasiain vastaavana vuosikymmenen alussa, joten talousasiat olivat varmasti Gorbatshovin sydämen asia.¹¹⁸ Taubman ei esittänyt tarkkoja tulevaisuusspekulaatioita. Hänen artikkelinsa on malliesimerkki Timesin kirjoittajien asennoitumisesta ja mielenkiinnon kohteista tuona ajankohtana.

Post keskittyi mielestään olennaisiin asioihin. Lehden spekulatiot sisälsivät pikemminkin kainoja toiveita kuin realistista kausaaliteettianalyysiä. Uudistuvan talouspolitiikan seuraukset kiinnostivat lehteä sekä uutisoinnin että syvemmän analysoinnin tasolla¹¹⁹. Uudistumisen myötä Neuvostoliitosta odotettiin kasvavan entistä taipumattomampi haastaja, ei sotilaallisesti, poliittisesti tai ideologisesti vaan maailmantalouden globaalissa kilpailussa. Neuvostoliiton kansantalouden koon ja kapitalismin yhdistelmä tuottaisi ennen pitkää taloudellisen supervallan. Samassa artikkelissa lehti kuitenkin ehätti toppuutella sanomisiaan. Gorbatshovin työ oli vasta alussa ja paljon ehtisi tapahtua ennen esitetyn tulevaisuusnäkökuvan toteutumista.¹²⁰

George F. Will oli omassa tekstissään selväsanaisen jyrkkä: ”*Neuvostoliiton hallinto tulee aina perustumaan voimaan, ja siten glanostin kaltainen ideologia on siellä tuhoon tuomittu.*”¹²¹ Will uskoi nähneensä uudistuspolitiikan läpi. Hän epäili

---

¹¹⁸ NYT 10.7. 1987, D1, Taubman: ”Architect of Soviet Change”.

¹¹⁹ WP 22.11. 1987, K8, ”Some Business Ventures Between the US And the USSR”.

¹²⁰ WP 6.7. 1987, ”Running Against Moscow”.

¹²¹ WP 6.8. 1987, Will: ”Glasnost Can’t Work”. ”*The Soviet Government would remain a power-based system, thus ideology as Glasnost has no future there.*”

glasnostin olevan vain hämäystä ja illuusiota, jolla Gorbatshov aikoi ostaa itselleen lisää aikaa murenevan imperiuminsa johdossa.¹²²

Gorbatshovin virkakautensa alussa kirkastama julkisuuskuva oli rapistumassa hänen joutuessaan antamaan myöten kovan linjan konservatiiveille. Näillä oli edelleen enemmistö Keskuskomiteassa ja kongressissa, ja heidän mielipiteillään oli suuri painoarvo poliittisessa päätöksenteossa. Esimerkiksi kesällä 1987 laadittu uusi yrityslaki muuntui lopulliseen asuunsa kovan linjan edustajien muokkaamana. Suunnitelmatalouden hylkäämisestä huolimatta valtionkontrolli yritystoiminnassa säilyi lujempuna kuin Gorbatshov oli toivonut.¹²³

Postin suhtautuminen käänteeseen oli kautta linjan nyreä, ja Jim Hoaglandista tiivisti ja julkisti yleisen mielipiteen. Hoagland uskoi, että Neuvostoliitto palaisi pian entisenlaiseen voimapolitiikkaansa, ja sen sotilaallinen asema Euroopassa tulisi vankistumaan.¹²⁴

Hoaglandin lausunnot osoittautuivat hätäisiksi arvioiksi. Neuvostoliiton uudistuminen heijastui nopeasti sosialistisen Itä-Euroopan satelliittivaltioihin. Useissa kansandemokratioissa heräsi keskustelu vapaista vaaleista ja liikkumavapaudesta. Gorbatshov salli keskustelun, mikä oli osoitus glasnostin onnistumisesta ja toisaalta siitä, että Neuvostoliiton kylmän sodan aikaiset poliisivaltion maneerit ja Brezhnevin doktriini oli hylätty.¹²⁵

Jeltsinin hyllyttämistä Hoagland ei hyväksynyt. Radikaalia uudistajaa olisi tarvittu jatkossakin. Hoaglandin mukaan välirikko oli merkki Gorbatshovin taipumattomuudesta: Pääsihteeri ei ollut valmis tinkimään perestroikan

---

¹²² WP 6.7. 1987, "Running Against Moscow".

¹²³ Brown 2001, 17.

¹²⁴ WP 28.10. 1987, A19, Hoagland: "Gorbatshov Buys Some Time".

¹²⁵ Grachev 2008 109; 120-121. Brezhnevin doktriini merkitsi Varsovan liiton jäsenmaiden oikeutta puuttua jonkin jäsenvaltion sisäisiin asioihin, mikäli se aikoi luopua sosialismista.

alkuperäisestä ideasta.¹²⁶ Tuohon aikaan Jeltsinin tukijoukko oli vielä miltei marginaalinen vähemmistö, joskin ryhmän suosio oli kasvussa. Gorbatsšov pyrki sovitteluun uudistusten alkuvaiheessa ja piti konservatiiveja parempina liittolaisina liberaaleille kuin radikaaleja.¹²⁷

Länteen loikannut diplomaatti Arkadi Shevtshenko esitti Timesin välityksellä omat näkemyksensä. Shevtshenko kritisoi amerikkalaista mediaa uuden neuvostopoliitiikan liiasta henkilöittämisestä, jonka vuoksi toimittajien oli mahdotonta nähdä suurempia kokonaisuuksia ilmiöiden taustalla. Media oli Shevtshenkon mukaan yliarvioinut Gorbatsšovin mahdollisuuksia toteuttaa politiikkaansa yksilönä, vaikkakin vaikutusvaltaisena ja pystyvänä johtajana.¹²⁸

Shevtshenkon peruskysymys esiintyi tuohon aikaan toistuvasti lehtien sivuilla: Miten pitkälle Gorbatsšov olisi valmis menemään uudistuksineen? Perestroika tarjosi lukuisia skenaarioita, joista ideaalit olivat vapauksien lisääntyminen sekä poliittisen ja kulttuurin elämän dynamiikan kehittyminen. Suurin este oli valtaeliitti. Liian monen etu oli vaakalaudalla, eikä varmasti kukaan ollut valmis tinkimään saavutetuista etuoikeuksista¹²⁹. Artikkelissaan Shevtshenko näki Gorbatsšovin tulevan tasapainottelun, sekä sen, että uudistusten olisi toteuduttava pian, parissa – kolmessa vuodessa. Mikäli näin ei tapahdu, olisi se kuolinisku Gorbatsšovin uralle. Muussa tapauksessa perestroika viedään loppuun toisen johtajan nimissä.¹³⁰

”Ei väliä, toteutuvatko radikaalit vai hybridit uudistukset, Gorbatsšovin käynnistämien muutosten kehityssuuntaa ei voi enää pysäyttää, säilyi Gorbatsšov johdossa tai ei.”¹³¹

---

¹²⁶ WP 18.11. 1987, A2, Hoagland: ”The Yeltsin Affair”. Hoagland tarjosi Neuvostoliiton interventiota Unkariin 1956 ja Tšekkoslovakiaan 1968 ’poliisivaltion’ tunnuspiirteiksi.

¹²⁷ Kenez 1999, 270.

¹²⁸ NYT 10.7. 1987, A35, Shevchenko: ”Gorbachev Or Not, Reform Will Stay”.

¹²⁹ Iivonen 1992, 69.

¹³⁰ NYT 10.7. 1987, A35, Shevchenko: ”Gorbachev Or Not, Reform Will Stay”.

¹³¹ *”No matter what radical or hybrid reforms finally emerge, the changes Mr. Gorbachev has set in motion are irreversible – whether he survives as leader or not”.*

New York Timesin pääkirjoitus 10. elokuuta 1987 veti yhteen siihenastiset analyysit perestoikan sisällöstä ja onnistumisesta. Gorbatshovin ansioiksi luettiin kuolevan järjestelmän elvyttäminen ja poliittiseen osallistumiseen kannustaminen. Vapauksien vaaliminen oli ollut amerikkalaisten primääritavoite; vertaaminen Yhdysvaltoihin on varmasti ollut tietoinen keino generoida Gorbatshoville sympatiapisteitä. Times halusi kirkastaa pääsihteerin edelleen epäselvää julkisuuskuvaa. Samalla lehti lähetti tätä kautta terveisensä Yhdysvaltain ulkopoliittisille toimijoille.

”Amerikkalaiset poliitikot ovat yrittäneet tukea monimuotoista maailmaa. Sellainen maailma on ollut olemassa jo pitkään, käsittämättömine vaikeuksineen ja konflikteineen, jotka ovat enimmäkseen olleet Moskovan tai Washingtonin kontrollin ulottumattomissa. Tarvitaan vahvaa johtajuutta vuosia kasvaneiden pelon ja epäluottamuksen hälventämiseksi molemmin puolin. Tosin mahdollisuudet onnistua (...) ovat nyt paremmat kuin koskaan ennen.”¹³²

Pääkirjoitus oli aikaansa edellä. Tekstissä puhuttiin jo Neuvostoliiton otteen höltymisestä Euroopassa, kylmän sodan päättymisestä, supervaltojen muuttumisesta vihollisista rauhanomaisiksi kilpailijoiksi ja yhteistyökumppaneiksi.¹³³

David Remnick julkaisi loppuvuodesta 1987 Washington Postissa kaksi artikkelia, jossa hän kertoi omat tulevaisuusvisionensa. Keskeisiä teemoja olivat johtajuus ja talous. Remnickin mukaan Gorbatshovin asema säilyy vakaana, sillä ainoastaan hän kykenee jatkamaan toivottuja uudistuksia. Avoimuuden ansiosta uudistuspolitiikka olisi kerta kaikkiaan pysäyttämätön ja peruuttamaton. Kuitenkin

---

¹³² NYT 10.8. 1987, A18, "Kicking The Cold War Habit". "American policymakers have tried to promote a pluralistic world. That world has long since arrived, with its surpassing difficulties and conflicts mostly beyond the power of either Moscow or Washington to control. --- It will take a strong leadership to disenthral both sides of the fear and mistrust that have grown up over the years. Yet the chances of succeeding (...) are better now than ever."

¹³³ *ibid.*

perestroikan myötä Gorbatshovin ja kenen tahansa yksittäisen vallankäyttäjän valta tulisi vähenemään. Johtajuudesta oli tulossa kollektiivisempaa ja parlamentarisempaa. Toisin kuin Hoagland, Remnick ei pitänyt Jeltsiniä kovinkaan merkittävänä tekijänä, ja välirikkokin tulisi jäämään pelkän irrelevantin episodin tasolle.¹³⁴

Pari viikkoa myöhemmin käsitellessään perestroikaa, Remnickin tekstistä välittyi jo kriittisempi sävy. Remnick lanseerasi jatkossa tutuksi tulleen fraasin 'liian suuria ongelmia, liian puutteellinen ohjelma'. Remnick näki, että sellaisenaan perestroikan vaikutukset tulisivat toteutumaan vasta 10 – 15 vuoden päästä, ja silloinkin vajavaisina. Tätä vasten Remnick toi tekstiinsä vertailukohdiksi Aganbegyanin puheet talousrakenteen täydellisestä uudistumisesta vuoteen 1991 mennessä. Gorbatshovin pelastukseksi voisi koitua varustelusta vapautuvat resurssit, jotka voisi kohdentaa uuteen teollisuuteen. Epäonnistuessaan perestroika saattaisi ajaa Neuvostoliiton täydelliseen perikatoon.¹³⁵

Huolimatta supervaltojen keskinäisen dialogin käynnistymisestä ja selkeistä kehitysaskelista oli monen toimittajan yhä vaikea uskoa jännitteiden ja uhkakuvien poistumiseen. 40-vuotista pelkoa ei hälvennetty, eikä maailmanlaajuista harmoniaa voinut saada aikaan vain puheiden voimalla. Useasti vedottiin risteäviin intresseihin tai keskinäisen diplomaattisen luottamuksen vajavuuteen. Lakeja oli helppo muuttaa, ajatusmalleja ei niinkään.

¹³⁶

3.2. Toiveikkuutta ja hämmennystä - 1988

Neuvostoliiton uudistuspolitiikka näytti etenevän vääjäämättömästi. Washington Post kunnostautui Neuvostoliiton uusiutuvan statuksen säännöllisenä

---

¹³⁴ WP 22.11. 1987, A24, Remnick: "Sovietologists assess Gorbachev's status".

¹³⁵ WP 3.12. 1987, A26, Remnick: "Gorbachev Goals Seem Far from Fruition".

¹³⁶ ks. esim. WP 4.12. 1987, A2, Johnson: "A Greater Sum of the Summit". WP 1.1. 1988, A26, Bohlen: "Humbering Down for Perestroika".

kommentoijana, Timesin kirjoittelun jäädessä satunnaisemmaksi. Yleisesti ottaen kumpikin lehti keskittyi ajankohtaisten asioiden, esimerkiksi Afganistanin sodan päättymiseen.

Puna-armeija vetäytyi Afganistanista lopullisesti kevään 1988 aikana. Kansainvälistä kritiikkiä saanut ylipitkittynyt miehitys oli saanut kutsumanimen ”Neuvostoliiton Vietnam”, sillä toisen kerran kylmän sodan aikana supervalta oli kokenut nöyryytyksen sekaantuessaan kolmannen maailman konflikteihin. Historiaan jääneen luonnehdinnan keksi Washington Postin Richard Cohen.¹³⁷

Välitön reaktio vetäytymiseen oli kummassakin lehdessä positiivinen. Vetäytyminen oli ensimmäinen konkreettinen merkki perinteisen neuvostoliittolaisen voimapolitiikan hylkäämisestä, ja sen uskottiin ennakoivan laajemminkin Neuvostoliiton globaalien kontrollien höltymistä¹³⁸. Dan Oberdorfer näki, että Afganistanin kriisin laukeaminen johtaisi kolmannen maailman asteittaiseen stabilisoitumiseen, jolloin supervalloilla ei olisi enää syytä operoida siellä. Nykymenolla ydinsodan riski kasvaisi jokaisen kriisin myötä. Täten supervalloilla olisi pitkästä ajasta tilaisuus todella muuttaa keskinäisiä suhteitaan, ja päättää kylmä sota muuallakin kuin retoriikan maailmassa.¹³⁹

Timesin toimitus ei puolestaan ollut yksimielisesti optimististen näkemysten takana. William Safire huomautti, että aserajoitus johtaisi pian uudenlaiseen poliittiseen toimintastrategiaan: ”*[Supervallan tietoinen siirtyminen] raa’asta voimasta diplomaattiseen juonitteluun, saavuttaakseen laajempia imperialistisia*

---

¹³⁷ WP 22.4. 1988, A23, Cohen: ”The Soviet’s Vietnam”.

¹³⁸ WP 9.4. 1988, A20, ”Withdrawal from Afganistan”. NYT 10.4. 1988, 7, Gordon: ”Soviet Reply Seems Positive on Afgan Arms”.

¹³⁹ WP 6.5. 1988, A28, Oberdorfer: ”US-Soviet Experts Suggest Steps to End 40-year Cold War”.

tavoitteita”¹⁴⁰. Safire siirtää vastuun poliittiselle taholle. Bushin olisi pakko reagoida juonitteluun luomalla uudenlainen strateginen filosofia.¹⁴¹

Roland Steel oli Safiren kanssa samoilla linjoilla, vaikka ottikin mainitut tekijät huomioon. Kylmän sodan päättyminen oli tosiasia, mikä ei tosin tarkoittanut, että Kremlin luoma uhka olisi poistunut. Haaste oli vain muuttanut muotoaan, mikä testasi lännen kykyä sopeutua muutokseen.¹⁴²

Gorbatshev oli nimittäin ajautumassa dilemman eteen. Sotilasmenojen leikkaaminen oli välttämättömyys ja uuden politiikan mukaista, ja NKP oli kriisiin partaalla perestroikan repiessä *politbyroota* leireihin.¹⁴³ Maahan oli muodostumassa poliittinen tyhjiö, jonka täyttäjäksi Steel arveli armeijan. Huolimatta Afganistanin katastrofista, puna-armeijan vaikutusvalta tulisi säilymään huomattavan suurena. Sotilaallinen voima oli Timesissa kirjoittaneen Steelen mukaan ainoa keino pitää vakaas yllä sekasortoisessa valtiossa. Hän uskoi, että Yhdysvallat liittolaisineen oli avainasemassa Neuvostoliiton luovimisessa uudeksi vakaaksi valtioksi, oli sen poliittinen järjestelmä ja valtiomuoto millainen tahansa.¹⁴⁴

Loppuvuodesta 1988 oli aika summata yhteen, mitä supervaltojen välillä oli todella tapahtunut Gorbatshevin kaudella. Uusi maailmanjärjestys oli hämmentävä kokemus monelle kylmän sodan selkeisiin aseisiin tottuneelle. Timesissa kansakunnan tuntoja purki Dimitri K. Simes. Kirjoittajan viesti oli selvä: Gorbatshev oli tehnyt kylmän sodan ideologisesta vastakkainasettelusta vanhentuneen, ja nyt oli poliitikkojen ja diplomaattien aika sopeutua uuteen kansainväliseen ympäristöön. Mikä sen sisältö tulisi olemaan, ei Simes osannut sanoa. Yhdysvaltoja koskien vain muutamat lyhyen tähtäimen radikaalit

---

¹⁴⁰ ”*The deliberate moves of a superpower switching from raw power to diplomatic trickery to further imperialist aims.*”

¹⁴¹ NYT 19.9. 1988, A23, Safire: “Mischief in Moscow”.

¹⁴² NYT 11.12. 1988, E25. Steel: “Moscow – End the Cold War”.

¹⁴³ Kotkin 2001, 66.

¹⁴⁴ NYT 11.12. 1988, E25. Steel: “Moscow – End the Cold War”.

muutokset olivat selkeitä: puolustusmenojen karsiminen, ulkopoliittisen kontrollin vähentyminen kolmannessa maailmassa ja vaihtoehtojen esittäminen ja konkreettinen käyttö usein toteutuneelle voimapolitiikalle. Enää ei tarvitsisi aktiivisesti estää sosialismin leviämistä epävakaisissa kehitysmaissa. Yhdysvaltain ulkopoliittinen identiteetti kokisi uuden vuosikymmenen kynnyksellä muutoksen.

*"Yhdysvallat voi lopettaa jääräpäisen pakkomielteen Neuvostoliiton kanssa, kohteena tai kumppanina. Päätäväinen ja dynaamisesti pragmaattinen ulkopoliittikka palvelee Amerikkaa paremmin 1990-luvulla, [George] Bushin hallinnon alussa."*¹⁴⁵

Postilla loppuvuosi 1988 oli tulevaisuusvisionäärien kulta-aikaa. Mary McGrory näki bipolaarisuuden poistuneen ja Neuvostoliiton geopolitiikan kääntyneen pääläelleen. Mustavalkoinen maailmankuva oli hajoamassa. Nämä olivat suuren luokan seurauksia Gorbatshovin uudistuspolitiikasta. Samalla McGrory huomautti hieman kyyniseen sävyyn, että Gorbatshov saattoi toisaalta lukuisilla lyhyen tähtäimen uudistuksilla kerätä irtopisteitä peittääkseen valtion alati kasautuvat ongelmat. Talousmuutoksen hidas edistyminen ja konkreettisten näyttöjen puute olivat aiheuttaneet tyytymättömyyttä neuvostokansan keskuudessa.¹⁴⁶ Täten Gorbatshov oli samanaikaisesti hyvinkin maailman tehokkain ja haavoittuvin poliitikko. Kokonaisvaltainen muutos olisi tulossa pian. McGrory arveli niiden liittyvän ennen muuta neuvostoarmeijan sotilaallisen voiman vähentämiseen.¹⁴⁷

Haynes Johnson kirjoitti näkemyksistään kylmän sodan jälkeisestä maailmantilasta. Jatkossa tulisi olemaan vain yhden järjestelmän maailma, sillä sosialismin poistuminen Neuvostoliitossa johtaisi väistämättä kommunismin

---

¹⁴⁵ NYT 28.12. 1988, A21, Simes: "The Cold War Is Over, Then What?" *"The United States can end its single-minded obsession with the Soviet Union as a target or a partner. An assertive and dynamically pragmatic foreign policy might well serve America best in the 1990's, at the beginning in the Bush administration."*

¹⁴⁶ Breslau 2001, 54.

¹⁴⁷ WP 8.12. 1988, A2, McGrory: "A Smashing Performance".

tappioon kaikkialla maailmassa. Johnson korosti, ettei kyseessä ollut enää utopia kuten paria vuotta aikaisemmin vaan silkkaa realismia.¹⁴⁸

Perestroikan ja glasnostin lyötyä läpi tulivat erot lehdissä selkeämmin esille. Washington Post kirjoitti optimistisesti ja rohkeni viedä spekulatioitaan Timesia pidemmälle. Post kommentoi tapahtumien kulkua Yhdysvaltain näkökulmasta, Timesin näkökanta oli ulko- ja supervaltapoliittinen. Timesin tulevaisuusspekuloijat suhtautuivat yleisesti ottaen penseämmin perestroikan mahdollisuuksiin ja Neuvostoliiton liberalisaatioon. On vaikea sanoa, mikä pessimismin taustalla vaikutti. Vuoden aikana edennyt kehitys oli antanut aihetta aivan päinvastaiseen ajatteluun: Valtiollisella tasolla liberalisointi oli jo pitkällä ja glasnost onnistunut suunniteltua nopeammin.¹⁴⁹ Matkustus- ja sananvapaus olivat toteutuneet ja järjestelmän tietyt valtarakenteet uudistuneet Gorbatshovin ohjelman mukaisesti. Neuvostoliiton vetäytyminen Afganistanista oli toteutunut. Glasnostin läpilyönti oli selviö. Neuvostoliitossa oli toteutettu Stalinin puhdistusten uhrien rehabilitointia, ja neuvostomenneisyyden kriittinen tutkiminen oli käynnistynyt. Lisäksi Gorbatshov oli ilmoittanut Neuvostoliitossa järjestettävään vapaat vaalit seuraavana keväänä.¹⁵⁰ Toisaalta vuoden 1988 tyhjentäväksi yhteenvedoksi ja tunnuslauseeksi sopisi helposti George F. Kennanin lakoninen toteamus: ”Tulevaisuus on täysi mysteeri”.¹⁵¹

---

¹⁴⁸ WP 9.12. 1988, A2, Johnson: ”Vision on the World Stage”.

¹⁴⁹ Kotkin 2001, 60; Crockatt 1995, 353.

¹⁵⁰ Kotz & Weir 1997, 64.

¹⁵¹ NYT 25.12. 1988, 1, Lewis: ”A Better World”.

4. Demokratian vuosi – 1989

Neuvostoliiton uudistuminen oli heijastunut Itä-Euroopan vapautumiseen. Tšekkoslovakia ja Unkari ehtivät ensimmäisinä avaamaan rajansa, ja koko maailman huomio kiinnittyi Berliiniin 9.11. kun kaupungin halkaissut muuri murtui yhden päivän aikana. Tällä oli ennen kaikkea symbolinen merkitys; todistusvoimainen osoitus sosialistisen diktatuurin päättymisestä Euroopassa.¹⁵² Yksi kerrallaan kommunistijohtajat syrjäytettiin kuudessa kansandemokratiassa. Timesin Raymond Apple kutsui tapahtumien kulkua Euroopan suurimmaksi vallankumoukseksi sitten 1789.¹⁵³ Termi *revolution* esiintyi tuolloin usein lehtien sivuilla, mikä kertoo siitä, että käynnissä olevalle muutosvaiheelle oli vaikea keksiä nimi. Huomattavaa on, että lehdistössä kirjoitettiin hyvin vähän tilanteen kehittymisestä ennen muurin murtumista. Neuvostoliiton tilanteesta ja tapahtumista uutisoitiin edelleen säännöllisesti, mutta tulevaisuuspekulaatioon ei kiinnitetty huomiota ennen syksyn tapahtumia.

Jo lokakuussa Gorbatshov itse piti liittovaltion hajoamista mahdollisena, mutta sanoi tekevänsä kaikkensa, ettei se toteutuisi. Remnick uskoi pääsihteerin sanoja. Nationalismin houkutus oli liian suuri, eikä mikään estäisi liittovaltion kansallisia vähemmistöjä pyrkimästä autonomiaan sosialismin väistyessä.¹⁵⁴ Tosiasiassa liittovaltion hajoaminen ei ollut kaukana, mutta yllättäväksi asetelman teki Gorbatshovin julkituoma huoli asian suhteen. Aikaisemmin Neuvostoliitossa tuskin olisi avoimesti kiinnitetty huomiota valtion heikkouksiin.¹⁵⁵

Pääkirjoituksessa 18.10. Post kysyi ironiseen sävyyn, josko ”Bushin tiimi” uskoisi Gorbatshovin olevan tosissaan. Neuvostoliitto tulisi muuttumaan täysin demokraattiseksi ennemmin tai myöhemmin, menettäen samalla aggressiivisen

---

¹⁵² Gaddis 1997, 115-117.

¹⁵³ NYT 23.12. 1989, 10: ”Wrath in East Europe”.

¹⁵⁴ WP 9.10. 1989, D1, Remnick: ”Now You See It”.

¹⁵⁵ Kotz & Weir 1997, 28.

ja vihamielisen sotilasvaltion statuksen Yhdysvaltain silmissä.¹⁵⁶ New York Times sivalsi Yhdysvaltain konservatiivisten republikaaniedustajien suuntaan todeten, että he olivat menettäneet valta-asemansa takeen, kun Neuvostoliitto ei ollut enää pelkoa herättämässä.¹⁵⁷

Timesissa suhtautuminen muutokseen muuttui tuoreeltaan muurin murtumisen jälkeen yksipuolisesti positiiviseksi. Berliinin tapahtumat loivat todellisen uskon progressioon. Paluuta lähtöruutuun ei ollut, sillä maan johto muidenkin kuin Gorbatshovin osalta oli sidoksissa perestroikaan ja glasnostiin.¹⁵⁸

Alan Riding otti kantaa puolustuspolitiikkaan. Koska Gorbatshov ei antanut Varsovan liiton joukoille käskyä edetä Itä-Saksaan, katsoi Riding koko sotilasliiton menettäneen merkityksensä. Riding ei kuitenkaan uskonut liiton lakkauttamiseen, vaan sen toimintamallin muutokseen. Se voisi jatkossa toimia enemmän yhteistyössä eri maiden omien puolustusvoimien kanssa, jolloin siihen liittyvät negatiiviset mielikuvat ennen pitkää rapistuisivat.¹⁵⁹

Timesin pääkirjoituksesta 29.11. välittyi tapahtumien odottamattomuudesta koitunut hämmennys.

*"Nämä tapahtumat johtivat johonkin, minkä asiantuntijat väittivät olevan mahdottomuus: vallankumoukseen, jonka Neuvostoliitto hyväksyi, jollei se peräti rohkaissut siihen."*¹⁶⁰

Kirjoituksessa heräteltiin eräs pelottava tulevaisuudenkuva: Sosialismin poistuessa kansakuntia yhdistävänä tekijänä, saattaisi sen tilalle nousta epävakauttavia tekijöitä kuten sosialismin aikakaudella tukahdutettu nationalismi.

---

¹⁵⁶ WP 18.10. 1989, D1: "Speaking of Perestroika".

¹⁵⁷ NYT 9.12. 1989, 25, Baker: "Blues for Fading Reds".

¹⁵⁸ NYT 11.11. 1989, 22, Rosenthal: "Exchange With Gorbachev Leaves Bush Hopeful".

¹⁵⁹ NYT 19.11. 1989, E1, Riding: "What Are Europeans Supposed To Do Next, And Who Will Get To Decide".

¹⁶⁰ "These events add up to something the experts insisted could never happen: a revolution from below, tolerated if not encouraged by the Soviet Union."

Ongelma koski ennen kaikkea Neuvostoliiton tasavaltoja, sillä useimmat Itä-Euroopan maat olivat etnisesti verrattain homogeenisiä. Yltiöoptimismiin ei lehden mukaan ollut varaa: Epätavallisen syksyn jälkeen olisi odotettavissa vähintään yhtä epätavallinen kevät.¹⁶¹

Gorbatshev ei omasta puolestaan antanut aihetta epäilyyn. Hän puhui uudesta Euroopasta yhteisenä kotina. Se merkitsi entisen sosialistisen Euroopan integroitumista amerikkalaisjohtoiseen länsimaiseen kulttuuripiiriin, ja tämä olisi ilman muuta myös neuvostotasavaltojen kohtalo. Heikentynyt Neuvostoliitto olisi huono esikuva ja liittolainen uuteen järjestelmään totuttautuville valtioille. Ennuste oli joka tapauksessa hyvä. Vapautuvilla mailla oli edellytykset poliittisen ja taloudellisen yhteistyön synnyttämiseksi läntiseen maailmaan.¹⁶²

Bill Keller arveli, että Gorbatshev oli liian idealistinen salliessaan entisille satelliiteilleen näin suuria vapauksia. Pääsihteeri ilmeisesti uskoi Neuvostoliiton ja Itä-Euroopan maiden yhteistyön toimivan jatkossa, perustuen vapaaehtoisuuteen eikä enää kontrolliin. Rivien väleistä on havaittavissa ennustus entisten kansandemokratioiden NATO-jäsenyydestä¹⁶³. Gorbatshev oli kautensa alkuaikoina puhunut sekä Varsovan liiton että NATO:n purkamisesta, mihin Yhdysvallat ei katsonut voivansa suostua¹⁶⁴. Nyt oli Gorbatshevin mieli muuttunut. Varsovan liitto oli jäämässä pysyväksi, mutta kuten Keller huomauttaa, sen todellinen vaikutusvalta oli vain varjo entisestään. Neuvostoliittolainen sotilasiantuntija Vladimir Tshernega puolestaan totesi: *"Jos Itä-Euroopan hallitukset haluavat [puna-armeijan] vetäytyvän, niin on tehtävä."*¹⁶⁵ Sama koski tietysti amerikkalaisjoukkojen asemaa Länsi-Euroopassa.¹⁶⁶

---

¹⁶¹ NYT 29.11. 1989, A30: "After Eastern Europe's Spring".

¹⁶² Grachev 2008, 116-118.

¹⁶³ Keller käyttää termiä 'military alliance', mikä ei länsimaisessa kontekstissa voi tarkoittaa mitään muuta kuin Pohjois-Atlantin puolustusliittoa.

¹⁶⁴ Gorbatshev 1986, 91-93.

¹⁶⁵ "If the Governments of Eastern Europe wants it, we must withdraw our troops from their territory".

¹⁶⁶ NYT 30.11. 1989, A20, Keller: "Gorbachev's Hope for the Future: A Common European Home".

Kellerin mukaan länsiblokkiutumisen ei suinkaan ollut entisten kansandemokratioiden ainoa vaihtoehto. Puolueettomuus vaikutti yhtä todennäköiseltä, ainakin poliittisesti vakaimpien valtioiden kohdalla, joten Itävallan, Ruotsin ja Suomen tie olisi edessä esimerkiksi Unkarilla ja Tšekkoslovakialla. Tähän oli syynä länsimaisin standardeihin verrattuna takaperoinen valtiontalous. Mikäli Itä-Euroopan maat aikoivat integroitua läntiseen järjestelmään, tulisi niistä pidemmän päälle taloudellisia taakkoja länsimaille.¹⁶⁷

Joulukuussa Maltan huippukokouksen jälkeen supervaltojen johtajat totesivat kylmän sodan olevan omalta osaltaan ohi. Asevarustelu, keskinäinen epäluottamus, ideologinen kamppailu ja sotilaallinen vastakkainasettelu eivät olleet enää nykypäivää.¹⁶⁸ Bushin ja Gorbatschovin avoimet lausunnot johtivat ennen pitkää siihen, että kyynisimmätkin epäilijät ottivat uuden maailmantilanteen todesta.

Aivan vuoden 1989 loppusuoralla maailmanlaajuinen demokratiauskko komppuroi. Murroskaudesta ei sittenkään selvitty ilman väkivaltaa. Euroopassa viimeinen kommunistijohtaja, Romanian Nicolae Ceausescu kukisti mielenosoituksen Timisoarassa 16.-17. joulukuuta. Lopulta hänet syrjäytettiin ja teloitettiin. Tällöin Yhdysvallat oli jo hankkiutunut vähemmän dramaattisesti eroon Panaman Noriegaista. Apple poimi nämä tapahtumat ja yhdisti ne keväällä Pekingissä tapahtuneen Tiananmenin aukion välikohtauksen kanssa saman nimittäjän alle: Absoluuttisen vallan käyttäjien oli vaikea luopua asemastaan. Tšekkoslovakian Husak, Itä-Saksan Honecker, Bulgarian Zivkov ja Puolan Jaruzelski erosivat omasta aloitteestaan, tosin kansallisen painostuksen vaikuttamina.¹⁶⁹

---

¹⁶⁷ NYT 30.11. 1989, A20, Keller: "Gorbachev's Hope for the Future: A Common European Home".

¹⁶⁸ NYT 4.12. 1989, A1, Rosenthal: "See Cold War's End".

¹⁶⁹ NYT 23.12. 1989, 10, Apple: "Wrath in East Europe".

Edessä oli testi, kuten Apple oli ennustanut. Vapautuneiden valtioiden päämiehet olivat uusia johtajia, jotka olivat hankkineet kannuksensa järjestöissä ja lehdistä. He olivat kirjoittajia, toimittajia, lakimiehiä ja ihmisoikeustaistelijoita, poliittisesti lähes täysin kokemattomia, joten poliittisen vastuun puute oli tärkein este heidän pyrkimyksilleen¹⁷⁰. Itse kunkin olisi kohdattava valtava haaste: yhteiskunnan rakentaminen miltei puhtaalta pöydältä.¹⁷¹

Toisaalta Apple näki tässä myös hienon mahdollisuuden. Vapautuneet valtiot rakentuisivat uuden johtajuuden näköisiksi. Koettelemuksen tulokset näkyisivät jo seuraavan vuoden aikana, jolloin tiedettäisiin, millaiseksi uusi Eurooppa tulisi muodostumaan. Sittenkin kuluisi vielä aikaa tilanteen vakauttamiseksi. Apple vertasi aikaa toisen maailmansodan jälkeiseen murrokseen: *"Esimerkiksi valuuttauudistus [eri maissa] vei kymmenen vuotta. Samaten mikään thatcherismi ei korvaa marxismia yhdessä yössä."*¹⁷²

Oli helpompi purkaa vanha ja mätä järjestelmä kuin rakentaa kokonaan uusi, jonka pitäisi olla kestävämpi ja tehokkaampi. Lisäksi oli huomioitava demokratian nimissä kansan mielipide. Suurin osa tavallisesta väestöstä halusi pitää edes osan turvalliseksi kokemastaan sosialismin rakenteista. Demokratian illuusio haihtuisi pian, kuten usko kaikkivoipaan sosialismiin.¹⁷³

Jälleen kerran tulevaisuudenkuva oli utuinen.

"Kommunismien verhoama ikiaikainen vihanpito Itä- ja Keski-Euroopan maiden välillä on tulossa esiin. Syntykö rajoille jälleen välikohtauksia vai voittavatko kylmät päät vihdoon? Laajemmassa mittakaavassa, poliitikot ja filosofit alkavat kysellä, löytävätkö kehittyvät maat keinoja suunnata 40 vuotta kylmää sotaa

---

¹⁷⁰ Erityisesti Vaclav Havelin valinta Tsekkoslovakian presidentiksi aiheutti pienoista hilpeyttä kansainvälisessä keskustelussa. Havel oli länsimaissakin tunnettu runoilijana ja vuoden 1968 tapahtumien aikaisena aktivistina.

¹⁷¹ NYT 23.12. 1989, 10, Apple: "Wrath in East Europe".

¹⁷² "It took 10 years to achieve a convertible currency. By the same token, Marxism will not become Thatcherism by one night."

¹⁷³ NYT 23.12. 1989, 10, Apple: "Wrath in East Europe".

ylläpitäneet varansa kolmannen maailman tukemiseen, ympäristönsuojeluun vai oman heikon infrastruktuurinsa kehittämiseen?”¹⁷⁴

Apple toteaa lopuksi, että tällaiset kysymykset olivat laajuudessaankin hyvin yleisiä, eivätkä mitenkään maailmaa mullistavia. Washingtonin ja muidenkin maailman pääkaupunkien tunnetusti ailahtelevaa mielenkiintoa tulitaisiin testaamaan lähikuukausina hyvin lujasti.¹⁷⁵

Seuraavan päivän tilinpäätösartikkelissaan Apple oli lyhytsanaisempi. Odotettavissa oli amerikkalaisen kapitalismin läpilyönti marxismin jälkeisessä Afrikassa ennen kuin Yhdysvaltojen taloustaantuma ehtisi vaikuttaa siellä. Sitten oli vielä Itä-Euroopan ongelmapesäke. Olisiko Itä-Euroopan uusista johtajiksi moisen vyyhdin selvittäjiksi?¹⁷⁶ Omia ratkaisumallejaan Apple ei tohtinut esittää.

Syksy 1989 oli vedenjakaja paitsi maailmanpoliittisesti myös journalismissa. Lehtikirjoittelun ominainen piirre, eroavaisuutena aikaisempiin vuosiin oli tulevan maailmanjärjestyksen tarkentaminen kuvaavilla ominaisuuksilla. Amerikkalaislehtien toimittajat kuvasivat mahdollisia tulevaisuuskuvia sellaisilla laatusanoilla kuin väkivaltainen (violent), vastakkainasettelua (confrontational) tai erimielisyyttä (divisive) aiheuttava, sovitteleva (conciliatory), sujuva (smooth) ja rauhanomainen (peaceful). Tämä osoittaa sen, miten vaikea jopa ajan hermolla pysytelleiden ja asialle vihkiytyneiden toimittajien oli suhtautua mullistuvaan maailmanjärjestykseen. Tulevaisuudenkuvat vietiin lähelle, vuoden – kahden päähän. Näkymät olivat realistisia ja kontekstin kautta argumentoituja. Usko

---

¹⁷⁴ *“There are the ancient enmities between the countries of Eastern and Central Europe, camouflaged in Communist gray these many years and now emerging. Will border skirmishes break out once again, or will cooler heads finally prevail? On an even broader scale, politicians and philosophers are starting to ask will the developed world find ways now to divert the money and the energy that have 40 years sustained the cold war into helping the third world, safeguarding the environment, rebuilding its own shake infrastructure?”*

¹⁷⁵ NYT 23.12. 1989, 10, Apple: “Wrath in East Europe”.

¹⁷⁶ NYT 24.12. 1989, E1, Apple: “As Two Worlds Warm, A Post-Postwar Order Awaits”.

demokratian onnistumiseen horjahti hieman, muttei kaatunut. Vuosi 1989 jäi historiaan ”demokratian vuotena” monessakin merkityksessä.

5. Kohti uutta maailmanjärjestystä – 1990

5.1. Liittovaltio rakoilee

Poliittinen tilanne Itä-Euroopassa vakiintui hyvin nopeasti. Kommunistiset johtajat korvattiin uusilla hallinnoilla, ja demokratia juurtui kuuteen entiseen kansandemokratiaan. Kommunistivaltioista jäivät vuoden 1990 alussa jäljelle vain stalinistinen Albania sekä Jugoslavia, joka sijoittui poliittisella kartalla diktatuurien lievimpään laitaan.¹⁷⁷ Gorbatshov antoi tapahtumien edetä omalla painollaan, ja pian lehdistö alkoi pohtia, milloin vastaava kehitys veisi Neuvostoliiton mukanaan. Se toteutuikin nopeammin kuin kukaan oli osannut aavistaa. Jos aiemmin toimittajia hämmensivät itse tapahtumat, riitti nyt äimisteltävää tapahtumasarjan kulun nopeudessa. Apple totesi alistuneesti, että maailma muuttui niin nopeasti, että tulevaisuuden ennustaminen oli käytännössä mahdotonta¹⁷⁸. Baltian maiden itsenäistymispyrkimykset olivat alkuvuoden uutisaiheita. Baltiasta oli raportoitu aikaisemminkin, mutta syksyn 1989 tapahtumien myötä median kiinnostus kasvoi huomattavasti. Liettuan ryhdyttyä oma-aloitteisesti ajamaan irtaantumista, uskottiin kahden muun noudattavan esimerkkiä. Niin kävikin, ja Gorbatshov joutui puoliväkisin pitämään kapinoivan kolmikön valtiossaan.¹⁷⁹

Gorbatshovin eroaikeista raportoitiin alkuvuodesta 1990 tiuhaan, mutta presidentiksi itsensä nimittänyt neuvostojohtaja piti väitteitä naurettavina, vaikka oli itse uhannut erolla kolmesti puolen vuoden aikana. Timesilla tätä Gorbatshovin peliä pidettiin ilmiselvänä bluffina.¹⁸⁰ Toimittajien odotus tai pelko erosta oli kuitenkin aiheellinen. Keskuskomitean äärilaidat, kovan linjan kommunistit ja radikaali siipi olivat jyrkentäneet vaatimuksiaan syksyn jälkeen jatkuvasti.¹⁸¹

---

¹⁷⁷ Grachev 2008, 109.

¹⁷⁸ NYT 8.2. 1990, A9, Apple: "Reminiscent of Cold War".

¹⁷⁹ WP 12.1. 1990, A1, Remnick: "Gorbachev Urges Lithuanians Not to Press for Independence".

¹⁸⁰ ks. esim. NYT 1.2. 1990, A13, Clines: "Gorbachev Denies Plan To Quit Post".

¹⁸¹ WP 16.1. 1990, A23, Hoagland: "Gorbachev Feels The Heat".

Timesin Elizabeth Teague totesi, ettei Gorbatshovin harjoittama tasapainottelupolitiikka ja jatkuva kompromissihakuisuus ryhmien välillä tulisi kestävä. ¹⁸² Gorbatshovin kansanluottamus laski edelleen: Saavutukset maailmanpolitiikassa eivät erityisesti lämmittäneet taloudellisten ja sosiaalisten ongelmien riivaamaa neuvostokansaa. Gorbatshov oli epäonnistunut elintason nostamisessa ja etnisten ryhmien aiheuttamien ristiriitojen selvittämisessä. Hänen yhteiskuntansa oli pahasti polarisoitumassa. ¹⁸³

Teaguen laajan artikkelin toinen teema oli yhtä lailla ajankohtainen. NKP teki kuolemaa Gorbatshovin haalittua pääsihteerin virkaansa presidentin ja Keskuskomitean puheenjohtajuuden tehtävät. Gorbatshov halusi hajauttaa valtaa myös maan terävimmässä johdossa, toisin sanoen muodostaa uuden parlamentin. Ilman yksipuoluejärjestelmän purkamista se ei onnistuisi ¹⁸⁴. Teaguen artikkeli oli tosiasiallisesti kokoelma yksittäisiä ajatuksia. Kirjoittajan tarkkanäköisyydestä kuitenkin kertoo se, että hänen esille nostamansa aiheet tulisivat vuoden aikana erittäin tutuiksi: nationalismin nousu ja poliittisen kentän muutos. Niiden kautta tulevaisuutta pohtivat toimittajat jatkossa kirjoituksensa laativat.

Tasavaltojen itsenäistymiskysymyksessä elettiin ratkaisun hetkiä. Baltia oli menossa, ja pian liittyivät Ukraina, Valko-Venäjä ja useat Kaukasian maat kuoroon ¹⁸⁵. Gorbatshovin oli tehtävä päätös, salliako halukkaiden tasavaltojen irtaantuminen vai liittovaltion yhtenäistäminen. Roman Szporlukin mielestä jälkimmäinen ratkaisu olisi merkinnyt uudistusten hylkäämistä, jolloin liittovaltio olisi samalla vieraantunut omista tasavalloistaan. ¹⁸⁶

Päätöksiä olisi tehtävä pian. Kasvava nationalismi oli aiheuttanut eri puolilla Neuvostoliittoa suoranaista vihaa venäläisiä kohtaan, sillä kommunismi ja sen

---

¹⁸² NYT 1.2. 1990, A23, Teague: "Why Gorbachev Might Quit".

¹⁸³ Kotz & Weir 1997, 107; 135.

¹⁸⁴ NYT 1.2. 1990, A23, Teague: "Why Gorbachev Might Quit".

¹⁸⁵ NYT 21.4. 1990, 5, Clines: "Gorbachev's Game".

¹⁸⁶ NYT 5.4. 1990, A29, Szporluk: "Gorbachev's Need: A Diminished Russia".

negatiiviset piirteet yhdistettiin poikkeuksetta Venäjään. Szporluk huomasi, että ratkaisu maan tulevaisuudesta siirtyisi pian Venäjän tasavallan harteille. Tämä oli kirjoittajan mielestä väärä ja huolestuttava käänne. Venäjälle ei saisi antaa erityisasemaa, mikäli nationalismin nousu haluttiin ehkäistä.¹⁸⁷ Szporlukin näkökulmasta moinen kehityssuunta vaikutti vielä tuolloin etäiseltä. Todellisuudessa liittovaltiota hallitsivat kevään 1990 vaaleista lähtien Venäjä ja Boris Jeltsin. Jeltsin oli saanut taakseen kansansuosion sekä suhteellisen vakaan kannattajaryhmän myös poliittiselta kentältä¹⁸⁸. Brownin mukaan tämä johtui siitä, että Jeltsinin kovaa linjaa vastaan käyty valtataistelu oli yhdistänyt perestroikan kannattajat ja liberaalit. Breslau toteaa, ettei Gorbatshovia enää tarvittu nyt, kun perestroika oli todellisuutta. Sen sijaan Jeltsin oli sopiva uuden ajan johtaja.¹⁸⁹

Oli tullut jo selväksi, ettei äkkinäinen vapaus tuonut autuutta. Vuoden 1990 sato epäonnistui, ja agraarisessa Neuvostoliitossa tällä oli huolestuttavat seuraukset.¹⁹⁰ Tulevaisuudennäkymien määrittelyn kuvaamiseen olisi tuohon aikaan riittänyt yksi sana: kaaos.

Washington Postin fatalistisen pääkirjoituksen mukaan Neuvostoliitto oli kaaoksessa kaikilla tärkeimmillä sektoreilla: yhteiskunnallisella, taloudellisella ja sosiaalisella. Jeltsinin tukijoukko oli lanseerannut niin sanotun 500 päivän ohjelman, joka olisi toteutuessaan merkinnyt liittovaltion siirtymisen kapitalistiseen järjestelmään. Postilla ei riittänyt uskoa 500 päivän ohjelmaan. Neuvostoliitolla ei yksinkertaisesti ollut vielä edellytyksiä niin rajuun muutokseen. Toiseksi, Gorbatshov ei ollut kyennyt hoitamaan etnisiä kiistoja ja itsenäisyyttä ajavien liikkeiden aiheuttamia ongelmia. Kolmanneksi, uudistumisella ei ollut

---

¹⁸⁷ NYT 5.4. 1990, A29, Szporluk: "Gorbacehv's Need: A Diminished Russia".

¹⁸⁸ Kotz & Weir 1997, 132.

¹⁸⁹ Brown 2001, 25. Breslau 2001, 59.

¹⁹⁰ Breslau 2001, 54.

enää muotoa tai säännönmukaisuutta. Lyhyesti sanottuna ”Moskovassa tunnelmat ovat synkät ja maailmanloppua odottavat”¹⁹¹.

Lehti pelkäsi, että maan johto menettäisi kontrollin valtiossaan, jolloin pahimman kauhuskenaarion toteutuessa olisi seurauksena sisällissota. Post ehdotti tilanteen vakauttamiseksi Gorbatshovin ja Jeltsinin yhteistyötä, mutta heidän tavoitteensa ja politiikkansa olivat liian erilaisia, ja he olivat poliitikkoina liian suuria samaan elimeen.¹⁹²

Times ennusti osuvasti nimetyssä pääkirjoituksessaan *After the Cold War – Frozen Chaos?* kolkosti, että jäykän byrokratian ja huonon organisoinnin vuoksi elintarvikkeita, polttoainetta ja lääkkeitä ei saanut viedyksi niitä tarvitseville riittävän nopeasti ja riittävää määrää. Ongelmien paisuessa ääriliikkeet aktivoituisivat ja ottaisivat oikeuden omiin käsiinsä. Pettymys markkinatalouteen saattaisi johtaa paluuseen kommunismiin, sillä epävakauden aikana johtopäätökset ja ratkaisut olivat usein hätiköityjä. Kaaoksen keskellä unohtuisi myös Yhdysvaltain antama tuki ja siitä aiheutunut kiitollisuudenvelka. Mikä ratkaisuksi? Timesin mukaan entistä suurempi taloudellinen satsaus. Neuvostoliitto oli tehtävä vähemmän riippuvaiseksi omasta tuotannostaan ja perustettava kansantaloutensa entistä enemmän teollisuuden ja palveluiden varaan. Maa ei kestäisi toista peräkkäistä epäonnen vuotta.¹⁹³

Loppusyksystä maailman valtiot hakivat paikkaansa uudessa järjestyksessä Pariisissa pidetyssä huippukokouksessa. Kylmän sodan aikaiset instituutiot oli korvattava, sillä Neuvostoliiton arveluttavan tilanteen ei haluttu johtavan entistä pahempaan kaaokseen. Kylmän sodan päättyminen ratifioitiin virallisesti ja pöydässä supervallat vakuuttelivat keskinäisten väliensä olevan kunnossa. Silti Yhdysvaltain turhautuminen oli selvästi nähtävillä. Maan taloudellinen tuki

---

¹⁹¹ WP 23.10. 1990, ”Soviet Future”. ”In Moscow, the moods are stark and apocalyptic”.

¹⁹² *ibid.*

¹⁹³ NYT 13.11. 1990, A30: ”After The Cold War – Frozen Chaos?” suom. ”Kylmän sodan jälkeen jäinen kaaos?”

Neuvostoliiton uudistumispolitiikalle oli menossa haaskuuseen. Tuohon aikaan lama Yhdysvalloissa oli syvimmillään, ja avautuvat itämarkkinat olisivat tarjonneet kipeästi kaivatun alueen investoinneille.¹⁹⁴ Nopean vakauttamisen ja potentiaalisen resurssipankin sijasta edessä ei näkynyt muuta kuin vaikeuksia. Neuvostoliitto oli kuilun partaalla.¹⁹⁵

*”Moskova tarvitsee kipeästi Washingtonia ja Washingtonin kylmän sodan aikaisia liittolaisia, jotta sillä olisi minkäänlaista toivoa selvittää taloudelliset ongelmansa menestyksekkäästi.”*¹⁹⁶

Näin kirjoitti Raymond Apple. Hänen mukaansa liittovaltion hajoamisen suhteen ei ollut enää paljoakaan tehtävissä. Gorbatsovin jääräpäisyys vain ruokki haastajien, erityisesti Jeltsinin, suosiota ja maan sisäistä vastakkainasettelua. Apple kysyikin, miten kauan ja miten paljon Yhdysvallat oli enää valmis tukemaan tällaista valtiota, jonka selviytymisstrategia oli auttamattoman jälkijättöinen.¹⁹⁷

Apple huomasi tilanteeseen liittyvän ironian: Sen sijaan, että perestroika ja glasnost olisivat tuoneet globaalin vakauden, se olikin johtamassa maailman uuteen epävakauteen. Tähän oli Gorbatshov tietämättään itse tarjonnut mahdollisuuden. Blokkien vastakkainasettelu ei ollut poistunut minnekään, sen nimi vain oli muuttunut: rautaesiripun tilalla oli hyvinvointimuuri.¹⁹⁸

5.2. Vain muutaman kopeekan tähden

Tähän asti vaitonainen Newsweek avasi oman pelinsä keväällä 1990 kahdella laajalla artikkelilla. Carroll Bogert kommentoi reportaasissaan *Russia's Next*

---

¹⁹⁴ Kero et al. 1991, 542-543.

¹⁹⁵ NYT 25.11. 1990, E1, Apple: “Peace isn’t as simple as the End of Cold War”.

¹⁹⁶ “*Moscow desperately needs Washington and Washington’s old cold war allies if it is to have any hope of successful tackling its economic difficulties.*”

¹⁹⁷ NYT 25.11. 1990, E1, Apple: “Peace isn’t as simple as the End of Cold War”.

¹⁹⁸ *ibid.*

Revolution talousuudistuksen vaikutusta yhteiskunnan joka tasolla, ja Fred Coleman esitti *People Want To Get Rid of Communism* – jutussaan poliittisen muutoksen mahdollisuuksia.

Bogert toi esille ensinnä laajan, ”dramaattisen ja henkeäsalpaavan” talousuudistuksen, joka olisi yksityistänyt 76 % neuvostoteollisuudesta, ulkomaankaupan täydellisen vapauttamisen, hinta- ja palkkauudistuksen sekä integraation maailmantalouteen. Bogert totesi, että välitön seuraus olisi räjähtävä inflaatio, mutta ongelma olisi väliaikainen¹⁹⁹. Silti, neuvostokansan äärimmilleen venytetty kärsivällisyys saattaisi eskaloitua poliittiseksi pommiksi. Lakkoilut ja mielenosoitukset olivat jo arkipäivää Neuvostoliitossa. Selvitysten mukaan kolmannes väestöstä vastusti laajamittaista yksityistämishjelmaa. Vakautta ja turvallisuutta arvostettiin enemmän kuin vaurautta, joka todellisuudessa koskisi vain pientä osaa kansakunnasta.²⁰⁰

NKP:n radikaalisiipi sai paljon näkyvyyttä Bogertin artikkelissa. Edelleen toistettiin vaatimukset uudistuksen nopeuttamisesta. Gorbatshev oli syyttänyt poliittisia vihollisiaan hidastelusta, mutta Bogertin mukaan Gorbatshevillä oli nyt näytön paikka, sillä kukaan ei ollut enää estämässä hänen visioimaansa talousuudistusta.²⁰¹

Sanomalehtirintamalla talousnäkökulmaa piti yllä pääosin Times. Leonard Silk oli Timesin *Economic Scene* – palstan vastaava toimittaja, ja hän takasi Neuvostoliiton talouselämän esiintymisen lehdessä kevään hektisten käänteiden aikana. Paljolti Silkin aktiivisuuden ansiosta talous pysyi uudistumisen tunnuspiirteenä. Artikkelisarjan aikana ja sen jälkeen moni, jollei jokainen Timesin toimittaja sisällytti talouselämää koskevan kommentin teksteihinsä

---

¹⁹⁹ Kuriositeettina mainittakoon, että vuoden 1990 neljänneksillä Neuvostoliiton inflaatio oli 40 – 50 %. Bogert ennusti, että vuosina 1991 – 1992 lukema olisi 300 – 400 %. Tammi – maaliskuun 1992 inflaatiolukema oli 2520 % (www.imf.com).

²⁰⁰ NW 23.4. 1990, 33, Bogert: ”Russia’s Next Revolution”.

²⁰¹ *ibid.*

Silkin tueksi Times kokosi taloustieteilijöistä ja Neuvostoliiton tutkijoista tiimin kirjaamaan ylös avainkohtia, jotka Gorbatshovin pitäisi sisällyttää uudistusohjelmaansa. Ne olivat valuutta- ja verouudistus sekä yhä edelleen hintojen vapauttaminen – nyt Silkin tekstiä näkyvämmiin ja kärkevämmiin esitettyinä. Näiden lisäksi pidemmän tähtäimen suunnitelmina olivat ajanmukaiset muutokset pankkitoimintaan ja lainsäädäntöön. Toisin sanoen, muutokset ulottuisivat järjestelmään perusrakenteita myöten. Kirjoittajat muistuttavat vastaavanlaisen uudistuksen onnistumisesta Puolassa, jossa uudistus toi mukanaan poliittisen vakauden ja hallituksen kansansuosion. Tähän maaliin oli Gorbatshovilla vielä matkaa viiden vuoden uurastuksesta huolimatta. Silk totesikin, että vaikein vaihe oli edelleen vasta edessä.²⁰²

Silkin mukaan noin suuri poliittinen muutos heijastuisi jokaiselle yhteiskunnalliselle tasolle, joten siinä mielessä Gorbatshovin ajama suunta oli oikea. Talouden uudistuminen oli ollut ongelma Gorbatshovin kauden alusta asti. Paradoksaalisesti Gorbatshovin innokkaasti ajama Neuvostoliiton integroiminen maailmantalouteen olisi ennen pitkää johtava yhteen kaikkien aikojen pahimmista inflaatioista. Huolimatta mittavista säästötoimenpiteistä, Neuvostoliitto tulisi debytoimaan markkinatalouden maailmassa yhtenä suurimmista ja samalla heikoimmista kansantalouksista. Silkin kolmas teesi koski puolustusmenoja. Niitä oli leikattu START –sopimuksen syntymisestä asti, mutta epävakaa valtion järjestysvallan enempi heikentäminen ei olisi järkevää. Maahan oli lyhyessä ajassa syntynyt lukuisia eri tavoitteita ajavia liikkeitä. Kytenyt nationalismi oli roihauttamassa rovioksi joka puolella Neuvostoliittoa.²⁰³ Silk pelkäsi, että edessä olisi rajua valtataistelua:

”Gorbatshov on nyt hyökännyt vallan ytimeen – Kommunistisen puolueen synkkään sydämeen, joka on saanut neuvostotalouden kuristusotteeseensa. Puolue ei luovu vallastaan vapaaehtoisesti; voi käydä jopa niin, että

---

²⁰² NYT 9.2. 1990, D2, Silk: “Catch-Up Game for Gorbachev”.

²⁰³ *ibid.*

neuvostokansa pakottaa Puolueen taipumaan ja vaatii vapauden päättää omasta elämästään ja kohtalostaan.” ²⁰⁴

Silk intoutui myöhemmin kehittämään tulevaisuudennäkymiä neuvostotalouden suhteen. Silkin kirjoitukset olivat monipuolisia talousaiheisia artikkeleita, joissa tulevaisuudelle todella esitettiin lukuisia vaihtoehtoja.

Ensimmäinen vaihtoehto oli radikaali uudistus, jota Silk nimitti shokkihoidoksi. Se tarkoitti hintojen ja palkkojen välitöntä vapauttamista. Täten matalapalkkaiset pääsisivät eroon köyhyyden kierteestä, ja inflaatio lievenisi. Toinen vaihtoehto oli käytössä ollut malli, jonka Gorbatshov oli asettanut vuodenvaihteessa osaksi puolueohjelmaa. Siinä ei puututtu tulomalliin, vaan hintoihin. Tuotteiden hintoja ei vapautettu vaan uudistettiin. Näkyvämpi muutos oli yksityisyrittäjyyden salliminen, tietyin rajoituksin, jolloin siitä tuli erikoinen yhdistelmä sosialismia ja markkinataloutta. Kolmas ajatus oli jo paluu stalinistiseen valtiokontrolliin, jota Silk piti epätodennäköisimpänä vaihtoehtona.²⁰⁵

Myöhemminkään Silk ei luopunut käsityksestään Gorbatshovista talousuudistusten ehdottomana dynamona, ei edes maaliskuun vaalien arvovaltatappion jälkeen. Silkin mukaan Gorbatshovilla kieltämättä oli tarvittava ”*rohkeus, älykkyys, käsitys talouselämästä ja sitoutuminen vapaan ja demokraattisen yhteiskunnan saavuttamiseksi*”.²⁰⁶ Tehtävää totisesti riitti. Gorbatshovilla oli vastustajia Puolueessa, armeijassa ja poliisissa. Nationalistiset liikkeet suhtautuivat häneen karsaasti, ja lisäksi Gorbatshovilta puuttuivat keinot

---

²⁰⁴ NYT 9.2. 1990, D2, Silk: “Catch-Up Game for Gorbachev”. *“Mr. Gorbachev has now attacked the power at its core – in the dark heart of the Communist Party, which has had a stranglehold on the Soviet economy. The Party will not surrender the power willingly; it will be up to the Soviet people to force it to do so and claim for themselves the right to manage their own lives and destiny.”*

²⁰⁵ NYT 2.3. 1990, D2, Silk: “Behind The Failures of Soviet Reforms”. Shokkihoito eli Shock Therapy oli sittemmin myös Venäjän federation valtiontalouden vakauttamisohjelman nimi.

²⁰⁶ *“The Soviet Leader’s courage, intelligence, economic savy and commitment to achieving the goals of a free and democratic society”.*

yhdistää eripurainen kansakunta. Sitä paitsi 70 vuotta täysipainoisesti ylläpidettyä ajattelutapaa ei muutettu hetkessä.²⁰⁷

Silk huomioi seitsemän kohtaa aikaisempien kolmen lisäksi:

- 1) Ulkomaisten yritysten ja sijoittajien vapaa pääsy Neuvostoliiton markkinoille.
- 2) Televerkon ajanmukaistaminen länsimaisiin standardeihin.
- 3) Kaiken talouselämään liittyvän tiedon arkistointi riskianalyysiä varten.
- 4) Ulkomaisille yrityksille oikeus palkata paikallista työvoimaa.
- 5) Yritysten vapaa päätöksenteko.
- 6) Kaikille kaupankäynnin osapuolille sopiva verotusratkaisu.
- 7) Turvallisuusjärjestelmien päivittäminen.

Mitä näillä saataisiin aikaan? Silkin mielestä amerikkalaisille yrityksille kelpaava talousjärjestelmä.²⁰⁸ Kieltämättä. Esitettyjen parannusehdotusten mennessä läpi, tuollainen valtio kelpaisi kauppakumppaniksi kenelle tahansa. Silkin vaikuttimet olivat ilmeiset: Yhden järjestelmän maailma oli Yhdysvaltain poliittisen talouseliitin yhteinen asia.

Gorbatshov antoi lopulta myöten radikaalille siivelle. Neuvostoliitosta ei tullut sosialistista markkinataloutta vaan läpikotaisin kapitalistinen. Täten työväen paratiisista oli tulossa markkinatalouden mallikappale, ja ironisesti juuri työväestä joutui muutosaikana ahtaimmalle. Yritystoimintavapaus nuijittiin pöytään saman tien, mutta itse toiminta oli aluksi hidasta vähäisen kilpailun vuoksi.²⁰⁹

Pitkän linjan ulkomaantoimittaja Flora Lewis arvioi Silkin listauksen toteutumismahdollisuuksia seuraavasti:

---

²⁰⁷ NYT 13.4. 1990, D2, Silk: "Why Gorbachev Delays Reforms".

²⁰⁸ NYT 2.3. 1990, D2, Silk: "Behind The Failures of Soviet Reforms".

²⁰⁹ NYT 4.4. 1990, A24: "Moscow Reforms – Turning Radical".

*"Pystyykö hän [Gorbatshov] siihen? (...) Se riippuu hänestä itsestään. Hänellä on valta, mutta hän tarvitsee valtavasti lisää uskallusta ja näkemystä. Hän ei uudistuspolitiikkaansa käynnistäessään ikinä voinut aavistaa, miten pitkälle joutuisi menemään."*²¹⁰

Tarkemmin sanoen, Gorbatshov oli nyt vieraalla maaperällä ja joutui pelaamaan omaa peliään uusilla säännöillä.

Gorbatshov oli yhä näytelmän päähenkilö, muttei enää dominoiva hahmo. Boris Jeltsin sai vuoden 1990 loppupuoliskolla yhä enemmän mediatilaa. Washington Post teki hänestä maailmantalouteen integroituvan ja markkinatalouteen siirtyvän Neuvostoliiton kasvot. Jeltsin kontrolloi tilannetta Venäjällä. Populistisena johtajana hän osasi hyödyntää perestroikan lieveilmiöiden ja sekaisuuden aiheuttamaa tyytymättömyyttä.²¹¹

Jeltsinin tukemana ministerineuvoston jäsen Grigori Javlinski julkaisi 500 päivän ohjelmana tunnetun talousuudistusraportin²¹². Ohjelman sisältönä oli suuri yksityistäminen, kysynnän ja tarjonnan lain mukaan muuttuvat hinnat ja kytkentä maailmantalouteen sekä vallan hajauttaminen keskukselta Neuvostoliiton alueille.²¹³ Washington Postin mukaan 500 päivän ohjelma korvaisi perestroikan ja toteutuessaan poistaisi sosialismin Neuvostoliitosta. *"Uudistukset täyttävät ne perusvaatimukset, jotka auttavat rakentamaan ja vakiinnuttamaan uuden järjestelmän"*.²¹⁴

---

²¹⁰ NYT 2.6. 1990, 27, Lewis: "Gorbachev Could Do It". *"Can he make it? (...) it depends on him. He has the power but he needs a great reservoir of yet more daring and insight. [...] He never foresaw how far he would have to go when he launched his reform ideas."*

²¹¹ WP 20.8. 1990, A12: "Meanwhile, back in Moscow".

²¹² ven. 500 dnei.

²¹³ Kagarlitski 1992, 177-182.

²¹⁴ WP 20.8. 1990, A12: "Meanwhile, back in Moscow" *"The reforms satisfy the equally basic requirements that aid help build and lock in a new system"*.

5.3. Kommunistinen diktatuuri päättyy

Kun NKP:n puoluediktatuuri lopulta virallisesti poistettiin 10.2. 1990, totesi Bill Keller, että kyseessä oli loppujen lopuksi luonnollinen ja kokonaisuuden täydentävä lenkki tapahtumaketjussa. Keller ihmetteli vallinnutta yleistä hämmennystä, sillä NKP:n loppulaskenta oli alkanut jo vuosia, ei päiviä aikaisemmin. Kellerin oli toki myönnettävä yllättyneensä muutoksen nopeudesta.²¹⁵

Puoluediktatuurin purkaminen ei kuitenkaan merkinnyt kommunismin kuolemaa. NKP ei ollut juuri menettänyt jäseniään, joten Keller odotti sen olevan kevään vaalien voittajia, mutta kommunistien menestys olisi väliaikaista pluralismin ajan koittaessa. Vasta perustetut poliittiset yhdistykset olivat järjestäytymässä puolueiksi: sosialidemokraattinen puolue, kovan linjan konservatiivit, keskusta-oikeisto ja kansalliset liikkeet tulisivat haastamaan NKP:n ennen vuoden loppua. Tähän ynnättyä vielä NKP:n sisäinen rakoilu, olisi Neuvostoliiton poliittinen kenttä pirstaleina muutamassa kuukaudessa.²¹⁶

Maaliskuun vaalit olivat samalla Gorbatshoville tilaisuus nähdä suosionsa taso konkreettisesti. Venäjän tasavallassa tulokset puhuivat tylyä kieltä: Kansa oli kyllästynyt konservatiiviseen kommunismiin, samoin kuin Gorbatshoviin. He halusivat entistä jyrkempiä uudistuksia ja kansallisille liikkeille enemmän näkyvyyttä maan politiikassa.²¹⁷ Venäjän tapahtumilla oli merkittävä painoarvo sen ollessa tasavalloista ylivoimaisesti suurin ja vaurain²¹⁸. Timesin pääkirjoituksessa todettiin, ettei Gorbatshovilla ollut muuta vaihtoehtoa kuin hyväksyä demokratia.²¹⁹

---

²¹⁵ NYT 11.2. 1990, E1, Keller: "While Gorbachev Gives In, The World Marvels At His Power".

²¹⁶ Kotkin 2001, 77-81. "*If you can't beat them, join them*".

²¹⁷ Iivonen 1992, 69; 230.

²¹⁸ Kotkin 2001, 167.

²¹⁹ NYT 7.3. 1990, A24: "The Best Kind of Soviet Reform".

Tunnettu amerikkalainen mediapersoona Ted Koppel astui näyttämölle poikkeuksellisesti sanomalehdessä²²⁰. Tämä oli ensimmäinen kerta Timesilla sitten joulukuun 1988, kun lehti julkaisi selkeän tulevaisuusspekulaation. Koppelin näkökulma oli geopoliittinen.

*"Maailma on jakautunut niihin maihin, joita yhdistää 'läntinen liberaali konsensus' (Yhdysvallat, Eurooppa, Neuvostoliitto, Japani) ja sellaisiin maihin kuten Kiina ja osa muslimivaltioista."*²²¹

Lisäksi Koppelin mukaan oli selvää, että Neuvostoliitto hajoaisi lyhyen ajan sisällä.²²² Tutkituissa lehdissä Neuvostoliiton hajoamisesta kirjoittaminen alkoi siis 11. kesäkuuta 1990.

Newsweekin Fred Coleman otti kiinni vapun 1990 tapahtumista. Neuvostoliittolaisittain tärkeä juhlapäivä oli tosiasiasa laajamittainen mielenosoitus. Gorbatshovia vaadittiin eroamaan ensimmäistä kertaa julkisesti. Venäjän itsenäistymisestä oli kyse, ja Gorbatshovin pitäessä valtaa tämä ei olisi mahdollista²²³. Colemanin artikkeli julkaistiin kaksi viikkoa vapun jälkeen, ja tekijä piti päivää käännekohtana "sitten, kun Gorbatshovin kauden historiaa kirjoitetaan."²²⁴ Coleman piti tätä näkyvänä todisteena siitä, että Gorbatshov oli epäonnistunut. Neuvostoliiton johto oli joutunut taipumaan nöyryytettynä. Kommunismi sai luvan lähteä, ja tulevaisuus rakennettaisiin uudelta pohjalta. Colemanin mukaan Gorbatshov ei ollut sellainen johtaja, joka saisi uudistukset toteutetuksi käytännön tasolla.

---

²²⁰ Koppel oli TV:stä tuttu *Nightline* -ohjelman pitkäaikainen juontaja (1980-2005).

²²¹ NYT 11.6. 1990, C20, Goodman & Koppel: "Speculating on a Post – Cold War World". "*The globe is now divided between countries that share a 'Western liberal consensus' (United States, Europe, the Soviet Union, Japan) and countries like China and those in the Muslim world that are outside 'the club'.*"

²²² Tässä on huomioitava termi *dissolution* (suom. yl. purkaminen , lakkauttaminen).

²²³ Kotz & Weir 1997, 135.

²²⁴ NW 14.5. 1990, 29, Coleman: "The People Want To Get Rid of Communism".

”Joukkomielenosoitukset saattaisivat johtaa joukkoliikkeisiin: järjestäytyneisiin oppositiopuolueisiin tai politisoituneisiin ja militantteihin ammattiyhdistysliikkeisiin kuten Puolan Solidaarisuus kymmenen vuotta sitten. Baltian tasavaltojen kaltainen separatistinen mieliala saattaisi levitä helposti Valko-Venäjälle tai Ukrainaan. Gorbatshovin pahin pelko olisi satoja tuhansia mielenosoittajia kaduilla syyttämässä kommunismia ongelmistaan. Siinä vaiheessa johtajien olisi päätettävä, miten he omaa kansaansa kohtelisivat. Kiinan vastaus oli verenvuodatus ja kellojen takaisin kääntäminen. Itä-Eurooppa kieltäytyi [voimankäytöstä] ja antoi kommunismin romahtaa. Gorbatshovin olisi tehtävä sama valinta. Vapun tapahtumat antavat ymmärtää, että päätöksentekohetki tulisi nopeammin kuin hän odottaa.”²²⁵

William Luers sai kunnian olla *disintegration* –käsitteen lanseeraaja. Lehtikirjoittelussa tulevaa hajoamisprosessia kuvaamaan vakiintui nimittäin juuri tuo sana. Yhtä yleinen ja voimakas oli myös *collapse* (suom. romahdus), jota tosin käytetään tavallisesti sosialismin tai yhteiskunnallisen kriisin yhteydessä²²⁶. Luersin artikkeli oli suurimmalta osin luettelo todennäköisistä tulevaisuuden ongelmakohdista. Ensiksi, kuka kontrolloi tulevaisuudessa rajoitustenkin jälkeen tuhovoimista joukkotuhoasearsenaalia. Käytetäänkö ydinpelotetta jatkossa tasavaltojen vapautumisprosessin estämiseen? Toiseksi, rajakysymys. Baltian maiden Neuvostoliittoon liittämisen seurauksena maiden itärajat olivat olleet häilyvät. Sama koski Moldovaa, jota uhkasi venäläisten nationalistien terrori, ja erityisesti Kaukasian muslimienemmistöisiä tasavaltoja, joissa Iranin vaikutusvalta tulisi todennäköisesti olemaan huomattava. Luers uskoi, että

---

²²⁵ *“Mass protests could lead to mass movements: organized opposition parties, or a politicized and militant trade-union movement like Solidarity in Poland 10 years ago. Separatist sentiment in places like the Baltic republics could easily spill over into the Slavic heartlands of Belorussia and the Ukraine. For Gorbachev, the worst-case scenario would be hundreds of thousands of protesters in the streets blaming communism for their problems. At that point leaders would have to decide how ruthless they are willing to be with their own people. China's answer was to spill their blood and turn the clock back. Eastern Europe refused, and let communism collapse. Gorbachev has yet to face that choice. But the May Day parade suggests it could come sooner than he thinks.”*

²²⁶ Esim. Kenez käyttää yksinomaan *collapse* –termiä (1999).

vapautuvat tasavallat hakisivat jatkossa turvaa lännestä juuri tällaisten uhkatekijöiden varalta. Kolmanneksi edellistä sivuten, vähemmistökysemys. Monikansallisessa Venäjän tasavallassa ongelma olisi ilmeinen ja vaikein sisäpoliittinen vyyhti. Jo alkanut pakolaisvirta länteen voisi aiheuttaa vakavia ongelmia elintasopakolaisten yrittäessä integroitua alkavan laman riivaamaan Länsi-Eurooppaan ja Yhdysvaltoihin. Ristiriidat kantaväestön kanssa olisivat väistämättömät. Neljänneksi, miten Moskovan kontrollista riippuvaiset valtiot selviävät talouden murroskaudesta. Kauppasuhteet lännen rikkaisiin valtioihin olivat käytännössä olemattomat ja oma infrastruktuuri vanhentunut. Viidenneksi, Luers loi uhkakuvan uuskonservatiivisen ja äärikansallisen vallan noususta Venäjällä 1990-luvun aikana.²²⁷

Luersin otti artikkeliinsa mukaan myös Yhdysvaltain roolin, jota hän piti erittäin olennaisena muuttuvan Neuvostoliiton/Venäjän luotsaamisessa kohti uutta vakautta. Luersin piti ongelmallisena sitä, miten aktiivisesti Yhdysvaltain hallitus kannusti Neuvostoliiton demokratisoimista ja vallan hajauttamista. Siten Gorbatshevinkin vaikutusvalta tulisi vähenemään, ja kontrolli asevoimista ja esivallasta vaikeutuisi. Luersin mukaan juuri ydinasehallinnan ja nationalismien aiheuttamien kipupisteiden takia johtajuus olisi pidettävä vakaana kunnes kokonaistilanne selkiytyisi. Hajauttamisen jatkaminen keskellä kaaosta oli huonoa politiikkaa. Luers otti mielellään kantaa nationalismiin: Itsenäisyysliikkeiden tukeminen lisäsi sisäisen konfliktin riskiä. Yhdistyneenä valtokeskiön sekavaan tilanteeseen ei esivallalla olisi paljoakaan mahdollisuuksia estää muhivien kriisipesäkkeiden eskaloitumista väkivaltaisiksi yhteenotoiksi valtaväestön ja separatistien välillä.²²⁸

Nämä olivat Luersin negatiivisia tulevaisuudenkuvia, mutta hän oli toki toiveikas muutaman asian suhteen. Uusien valtioiden ja uusien valtiollisten identiteettien myötä olisi mahdollista kehittää kansainvälistä yhteistyötä, samankaltaisten

---

²²⁷ NYT 29.6. 1990, A25, Luers: "The Cost of Soviet Disintegration".

²²⁸ *ibid.*

ideologioiden ansiosta. Luers uskoi, että maailman pienet kommunistivaltiot ottaisivat oppia Venäjältä ja muuttaisivat järjestelmäänsä yhtä lailla.²²⁹

Anthony Lewisin mielestä Yhdysvalloilla oli edessään itsetutkiskelun paikka. Yhdysvallat oli määritellyt ulkopoliittikkansa ja osin lainsäädäntönsä kommunismin uhan diskurssissa, joten menneisyyden uudelleenarviointi olisi väistämätön: ”*Kommunistisen ideologian päättyessä on meidänkin selvitettävä vuosikymmeniä jatkunut epäilyn perintö.*”²³⁰

Oli eri asia, katsoisiko suvereeni supervalta sen tarpeelliseksi. Yhdysvaltain lähihistorian vaiheet kuten mccarthyismin Lewis nimesi suoranaiseksi vainoksi – samoin kun Yhdysvallat oli syyttänyt Neuvostoliittoa toisinajattelijoiden vaientamisesta maan koko historian ajan.²³¹ Yhdysvallat kritisoi Neuvostoliittoa liikkumavapauden rajoitusten vuoksi, samaan aikaan kun se itse asetti tiettyihin maihin matkustaville selviä ehtoja. Tämä kaikki ’kansallisen turvallisuuden’ nimissä. Miksei Neuvostoliitto olisi saanut toimia samoin valtion ja oman kansansa suojelemiseksi?²³²

Lewisin hampaissa oli Yhdysvaltain hallituksen luoma pelon ja epäluulon ilmapiiri, joka toimittajan mielestä muistutti pahimmillaan pakkomiellettä. Tällä aikansa eläneellä mentaliteetilla Yhdysvallat ei voinut rakentaa yhteistyötä uusien valtioiden kanssa. Yhdysvallat oli vaatinut kilpailijansa uudistumista niin kärkkäästi, ettei ollut huomannut muuttua itse.²³³ Teksti oli kiistatta rohkea pelinavaus New York Timesin vakio toimittajalta, ja osoitus henkisen ilmapiirin suuren luokan mullistumisesta. Kylmän sodan aikakausi oli selvästi päättymässä, kun Yhdysvaltain ykköslehti tohti julkaista näin selvän vakiintuneiden asetelmien

---

²²⁹ *ibid.*

²³⁰ “*As Communist ideology disintegrates, we too are challenged to overcome the legacy of decades of suspicion.*”

²³¹ Ambrose & Brinkley 1997, 117; 350.

²³² NYT 10.7. 1991, A19, Lewis: ”After The Cold War”.

²³³ *ibid.*

kritiikin. Lewisilta jäi tosin huomaamatta, että tuota uudistumista olivat etupäässä vaatineet hänen oman ammattikuntansa edustajat.

Vuoden 1990 kaaoksessa oli aiheellista kysyä, mitä kommunismille tapahtui. Se muuttui hetkessä koko maailman silmien alla. Pahimmillaan maailmanrauhaa uhkaava aatettaan suurempi monoliitti nimeltä NKP oli enää puolue muiden joukossa. Se imi hetken voimia 70 vuoden aikana täyttämästään runsaudensarvesta, kunnes äkkiä näivettyi. Vuoden 1990 maailmassa sosialismilla ei enää kyetty pitämään koossa Neuvostoliiton kaltaista supervaltaa. Demokratian aikakaudella neuvostomenneisyys alkoi näyttäytyä traagisena ja surrealistisena vaiheena muutamien maiden historiassa. Kaaos heijastui lehtien sivuillekin. Hektisen ajanjakson aikana aiheenkäsittelyn määrä kasvoi, ja temaattisuus teki sijaa pirstoutuneelle kirjoittelulle.

6. Neuvostoliiton loppu – 1991

6.1. Gorbatshev painaa jarrua

Gorbatshevin asema kävi koko ajan tukalammaksi. Vuodenvaihteessa 1991 pieni mutta merkittävä osa pääsihteeri-presidentin lähipiiristä erosi, vieden mukanaan uudistumispolitiikan uskottavuuden: ulkoministeri Shevardnadze, jonka kansainvälinen suosio oli kasvanut voimakkaasti 1989 aikana, NKP:n ideologinen vastaava Aleksander Jakovlev sekä maltillisiksi liberaaleiksi tunnetut *politbyron* jäsenet Nikolai Petrakov ja Vadim Bakatin.²³⁴ Tilalle tuli kovan linjan kärkinimiä: Valentin Pavlov pääministeriksi, Dmitri Jazov puolustusministeriksi, Vladimir Krjutshenko KGB:n johtoon sekä Boris Pugo sisäministeriksi. Uusista johtajista suurimman roolin sai suurelle yleisölle suhteellisen tuntematon ja vaatimaton rivipoliitikko Gennadi Janajev, jonka Gorbatshev nimitti varapresidentiksi. Nämä henkilöt edustivat vaikutusvaltaista vähemmistöä, joka näki mielellään liittovaltion koossa ja oli valmis pitämään siitä kiinni vaikka väkisin.²³⁵

Uusi johtajisto näytti kyntensä heti kättelyssä. Tammikuun 13:nä armeija tukahdutti väkivalloin mielenosoituksen Vilnassa Liettussa. Surmansa sai 14 liettualaista²³⁶. Riiaassa Latviassa mellakat jatkuivat kahden viikon ajan yli 15000 latvialaisen voimin. KGB:n erikoisjoukkojen voimankäyttö ei hillinnyt vaan kiihdytti entisestään Baltian maiden itsenäistysvaatimuksia²³⁷. Jeltsin tuomitsi viranomaisten toimet, ja Shevardnadze antoi lausunnon diktatuurin palautumisesta todennäköisenä vaihtoehtona niin kauan kuin armeija, poliisi ja KGB olisivat kovan linjan hallussa.²³⁸

Samoihin aikoihin Irakin suorittama Kuwaitin miehitys eskaloitui täysimittaiseksi sodaksi, jossa Yhdysvaltain johtama koalitio käynnisti operaatio *Desert Stormin*

---

²³⁴ Iivonen 1992, 38.

²³⁵ Breslau 2001, 57-59.

²³⁶ NYT 14.1. 1991, 12-14, Keller: "Soviet Crackdown".

²³⁷ Alenius 2000, 279-281.

²³⁸ NYT 27.1. 1991, E3, Clines: "Soviet Doubts Before Talks".

Kuwaitin vapauttamiseksi. Tavoite saavutettiin kahdessa kuukaudessa suhteellisen vähin omin tappioin.²³⁹ Persianlahden kriisi oli jälleen yksi osoitus siitä, että maailma oli todella astunut uuteen aikakauteen. Neuvostoliitto ei missään vaiheessa tukenut Irakia eikä tuominnut koalition operaatiota, ja itse asiassa Neuvostoliitto oli yksi aktiivisimmista rauhantekijöistä sodan loppuvaiheessa.²⁴⁰

Michael Scammell teki omat johtopäätöksensä Neuvostoliiton uudesta asennoitumisesta. Perestroikan lopputuleman osoittauduttua epäsuotuisaksi, oli Gorbatshovin pakko hankkia ylimääräisiä meriittejä. Sillan rakentaminen sotivien osapuolten välille oli yksi tapa tuoda vakautta kriisin jälkeiseen tilaan, muttei välttämättä edesauttanut Gorbatshovin julkisuuskuvan kiillottamisessa. Gorbatshovin entuudestaan hyvä maine ulkomailla oli kärsinyt kolahduksen Vilnan välikohtauksen takia, ja lisäksi kotimaassa hänen suosionsa oli pohjalukemissa ja ollut jatkuvassa laskussa edellisten kolmen vuoden aikana.²⁴¹ Scammellin ennuste Gorbatshovin jälkimaineesta oli lohduton: Kävi miten kävi, Gorbatshovia tullaan Venäjällä moittimaan vielä pitkään perestroikan jälkiseurauksista.²⁴²

Scammell uskoi, että vaikean vuoden 1990 aikana tehtyjen kompromissien jälkeen Gorbatshovin oli entistä vaikeampaa pitää yllä poliittista koheesiota valtiossaan, saati estää tasavaltojen eroaikkeet. Mikäli Gorbatshov halusi todella rakentaa visioimaansa 'Neuvostoliittoa ilman sosialismia', oli hänen hyväksyttävä aikoinaan väkisin Neuvostoliittoon liitettyjen maiden itsenäisyys. Toisaalta Scammell huomautti, että Gorbatshov ei tahdo jäädä historiaan miehenä, joka tuhosi Leninin perinnön, varsinkaan siinä mielessä, että Gorbatshov oli kautensa alussa julistautunut Leninin politiikan elvyttäjäksi.²⁴³

---

²³⁹ Hiro 2003, 400.

²⁴⁰ Finlan 2009, 5.

²⁴¹ Kotkin, 2001, 94.

²⁴² NYT 25.1. 1991, A29, Scammell: "Communism's Last True Believer". Ks. myös NW 9.9. 1991, 33-34, Lane: "How West Can Win The New World Order".

²⁴³ Kotz & Weir 1997, 107.

Kuitenkin, Gorbatshov oli joutunut poukkoilemaan eri ryhmittymien vaatimusten mukaisesti konservatiiviseen, liberaaliin, sosialistiseen ja kapitalistiseen suuntaan.²⁴⁴ Kestävää moinen politiikka ei missään nimessä ollut, kuten Scammell huomautti. Gorbatshov oli mennyttä, muttei suostunut hyväksymään sitä.²⁴⁵ Seuraava ongelmakohta olisi uuden hallinnon koostumus. Konservatiivien vallan vakiintuessa uudelleen, mikä Scammellin mukaan oli erittäin todennäköistä, saattaisi seurauksena olla uusi Tiananmen Baltian kriisipesäkkeissä. Toisaalta liberalistisen hallinnon aikana liittovaltiossa vallitseva kaaos voisi helposti jatkua. Kummassakin tapauksessa Gorbatshovin työ olisi hukkaan heitetty.²⁴⁶

Washington Postilla Mary McGrory esitti hieman yllättävän näkemyksen, että Neuvostoliiton passiivisuus olikin Persianlahden kriisin eskaloitumisen keskeinen syy. Kylmän sodan asetelmissa Yhdysvallat olisi tuskin masinoinut Persianlahdelle niin laajaa sotakoneistoa, vaikka Neuvostoliitolla ei sinänsä ollut mitään intressejä Lähi-idän suhteen. Kauhun tasapaino olisi taannut myös Yhdysvaltain jäämisen sodan ulkopuolelle. Todennäköistä oli, että muutoksista huolimatta kansainväliset konfliktit kolmannessa maailmassa jatkuisivat edelleen. McGroryn mukaan Gorbatshovin edellisenä vuonna saama Nobelin rauhanpalkinto näyttäytyi nyt ironisessa sävyssä.²⁴⁷

McGroryltä jäi tosin huomaamatta, että kauhun tasapaino ei ollut estänyt supervaltojen johtamia kylmän sodan aikaisia konflikteja Koreassa, Sikojenlahdella, Vietnamissa, Afganistanissa, Angolassa ja Grenadassa, eikä sitä, että Yhdysvaltain ilmeinen intressi Persianlahdella oli pääsy Kuwaitin ja Irakin öljykentille ja vastavuoroisesti estää Irakin öljykontrolli alueella²⁴⁸. Ainakin supervaltojen suhteissa Persianlahden tapahtumat aiheuttivat sen, että

---

²⁴⁴ Kotz & Weir 1997, 133.

²⁴⁵ NYT 25.1. 1991, A29, Scammell: "Communism's Last True Believer".

²⁴⁶ *ibid.*

²⁴⁷ WP 15.1. 1991, A2, McGrory: "Rethinking New World Order".

²⁴⁸ Watson et al. 1991, 61.

presidentti Bush ryhtyi avoimesti lähentymään Jeltsiniä, osoittaen pragmaattista kaukonäköisyyttä. Konservatiivien puoleen kääntynyt Gorbatshev ei enää kelvannut yhteistyökumppaniksi.²⁴⁹

Serge Schmemannin mielestä Gorbatshev oli jo menettänyt otteensa vallan kahvasta. Periaatteessa Gorbatshevilla oli kaksoisvirransa johdosta erittäin suuret vallankäytön mahdollisuudet, mutta parlamentarismien alkaessa vakiintua osaksi maan politiikkaa, voitiin hänen päätöksensä mitätöidä. Voimankäyttö Baltiassa kieli konservatiivisen siiven kasvaneesta vaikutusvallasta, ja toisaalta 500 päivän ohjelman lanseeraus liberaalien aktivoitumisesta vuoden 1990 lopulla.²⁵⁰ Toisaalta Schmemann piti mahdollisena sitä, että Gorbatshev luovi kameleonttimaisesti ryhmittymien välillä. Pääsihteeri oli ottanut vaarin Shevardnadzen diktatuurinpelkoisesta lausunnosta, ja luultavimmin halusi jatkaa kompromissihakuisella linjalla eliminoidakseen vallankaappauksen mahdollisuuden.²⁵¹

Gorbatshevin ja uuden kokoonpanon sisäistä kemiaa ja yhteistyönäkymiä Schmemann kuvaili seuraavasti:

*"Tarkoittaako tämä sitä, että Gorbatshev joko vapaaehtoisesti tai pakotettuna suostui antamaan turvallisuuspalvelun päälliköille vapaat kädet vai yrittääkö hän harkitusti näyttää karkealta saadakseen varoituksensa menemään läpi? Tähän asti Gorbatshev ja hänen kovapintaiset uudet neuvonantajansa näyttävät päässeensä yhteisymmärrykseen ainakin valmiudesta käyttää voimaa Neuvostoliiton hajoamisen estämiseksi ja järjestyksen palauttamiseksi."*²⁵²

---

²⁴⁹ Breslau 2001, 58. Iivonen 1992, 295.

²⁵⁰ Kagarlitski 1992, 177.

²⁵¹ NYT 27.1. 1991, E3, Schmemann: "The Tough New Leaders in Moscow Have Kremlinologists Up And Guessing".

²⁵² "Does this mean then that Mr. Gorbachev, by choice or coercion, agreed to give the security chiefs free hand (...)? Or is Mr. Gorbachev deliberately trying to look crude to drive home his warning? So far, Mr. Gorbachev and his tough new advisers seem in agreement at least on their readiness to use force to prevent the breakup of the Soviet Union and to restore order."

Neuvostoliiton poliittisen huipun epävakaa tilanteen lisäksi oli epäselvää, mitä uudistuspolitiikan saavutuksia uusi hallinto oli valmis omaksumaan ohjelmaansa. Perestroikan ja glasnostin välittömät vaikutukset eivät olleet yksinomaan negatiivisia, ja Schmemann osoitti huolensa erityisesti pitkälle vietyjen asioiden kuten markkinatalouden, sananvapauden ja Neuvostoliiton uuden Euroopan politiikan suhteen. Gorbatshov itse vakuutti tavoitteiden pysyneen ennallaan, mutta epäiltävää riitti. Gorbatshovin uusi lähipiiri oli aikaisemmin suhtautunut kielteisesti uudistuksiin kautta linjan. Siksi heidän nimittämisenä liberaalien Shevardnadzen ja Jakovlevin korvaajiksi oli yllätys. Schmemann uskoi, että kyseessä oli Gorbatshovilta puhtaasti taktinen veto. Hän halusi mitä ilmeisimmin vakauttaa kaoottisen tilanteen, ja se onnistuisi ainoastaan konservatiivipitoisella kokoonpanolla. Eri asia, pystyisikö Gorbatshov murtamaan konservatiivien hegemonian uudelleen, kun sen aika koittaisi. Tämä kysymys jäi Schmemannilta vastausta vaille.²⁵³

Washington Postin riveillä suhtautuminen neuvostojohtajiin oli peräti kategorista. Lehden pääkirjoituksessa 14. maaliskuuta todettiin yksikantaan, että julistautuminen gorbatshovinvastaiseksi oli samalla demokratian ja tasavaltojen tukemista keskushallinnon ja liittovaltion kustannuksella.²⁵⁴

Lehti oli huolestunut konservatiivien paluusta maan johtoon. Lehden mukaan Gorbatshovin ainoat tukijat löytyivät ulkomailta ja erityisesti Yhdysvalloista sekä vapautuneesta Itä-Euroopasta. Ilman kotimaan tukea hän ei pysyisi valtion johdossa enää kauaa. Toisaalta perestroikan avainhenkilöiden syrjäyttäminen ehkäisi uudistuspolitiikan jatkumisen, ja lehti katsoikin, että Gorbatshov ja liberalisaatio olivat nyt mahdoton yhtälö.²⁵⁵ Sen sijaan Post näki Jeltsinissä tulevaisuuden nimen ja uudistusprosessin jatkajan. Erityisesti Jeltsinin kansallismielinen ohjelma vetosi yleisöön sekä Venäjällä että lännessä. Post näki,

---

²⁵³ NYT 27.1. 1991, E3, Schmemann: "The Tough New Leaders in Moscow Have Kremlinologists Up And Guessing".

²⁵⁴ WP 14.3. 1991, A24: "Must Mr. Gorbachev Go?"

²⁵⁵ *ibid.*

että Jeltsin oli enemmän kansantahdon kanava kuin luottamuspulasta kärsinyt Gorbatshov. Lehden johtopäätös oli yksiselitteinen: Mikäli Neuvostoliitto halusi demokratian, oli Jeltsinin korvattava Gorbatshov.²⁵⁶

Times totesi niin ikään Gorbatshovin uuden Neuvostoliiton elinmahdollisuudet huteriksi. Lehden mukaan neuvostojohdolla ei ole mitään käsitystä siitä, miten liittovaltio pysyisi koossa. Gorbatshov oli tehnyt kaikkensa, mutta toimenpiteet olivat riittämättömät. Venäjällä ja Ukrainassa tyytymättömyys Gorbatshovia vastaan oli kasvanut entisestään. Avoimesti Venäjän tasavallan erosta puhunut Jeltsin oli koko liittovaltiossa mieluisampi johtaja. Times piti Jeltsiniä melkein varmana Gorbatshovin seuraajana, ja vallanvaihdon seurauksena olisi ensin Venäjän ja sitten muiden tasavaltojen eroaminen.²⁵⁷

Neljässä tasavallassa ehdittiin kevään aikana tehdä periaatepäätös itsenäistymisestä²⁵⁸, mutta liittovaltion siunausta tälle ei saatu. Tasavallat joutuivat odottamaan suotuisaa muutosta kesäkuuhun asti. Tällöin Jeltsin valittiin Venäjän tasavallan presidentiksi, ja välittömät seuraukset eivät jättäneet sijaa selittelyille. Muutaman viikon sisään purettiin SEV²⁵⁹ ja Varsovan liitto. Täten Neuvostoliitto oli myös legitiimillä tasolla menettänyt oikeutensa puuttua tasavaltojensa sisäisiin asioihin. Jeltsinin läpimurron jälkeen liittovaltion hajoamista ei estänyt enää mikään.²⁶⁰

6.2. Jeltsin pysyy pinnalla *coupissa*

Ajankohtaisuudesta hetkeksi irtautunut Newsweekin Melinda Bleck pitäytyi talousnäkökulmassa. Alkuvuoden heilahdus konservatiivien suuntaan ei toimittajaa huolestuttanut, vaan hän uskoi tutun tasapainottelun jatkuvan:

---

²⁵⁶ WP 20.3. 1991, A18: "Once And Future Reformer".

²⁵⁷ NYT 19.3. 1991, A22: "What Kind of Soviet 'Union'?".

²⁵⁸ Georgia, Latvia, Liettua ja Viro.

²⁵⁹ suom. *Keskinäisen taloudellisen avunannon neuvosto*. Vuonna 1949 perustettu talousyhteisö oli sosialististen maiden vastine Euroopan talousyhteisölle.

²⁶⁰ Iivonen 1992, 236.

"Gorbatshovin uhkapeli voi osoittautua lyhytikäiseksi. Puolue saattaa hylätä hänen muutossuunnitelmansa, pirstoutua ryhmiin tai syrjäyttää hänet pääsihteerin paikalta. (...) Ydinasearsenaalia kolmanneksella vähentävän START –sopimuksen solminen uhkaa lisätä Neuvostoliiton asevoimien tyytymättömyyttä. Lisäksi, mitä tahansa apua Bush onkaan tarjoamassa, todennäköisemmin teknillistä neuvonantoa kuin kylmää käteistä, on Gorbatshovin joka tapauksessa pakko uudistaa kuoleva taloutensa. Samaan aikaan neuvostojohtajan on selvitettävä kansansa laaja epäluottamus. Monet tavallisista kansalaisista ovat turhautuneita uudistusten hitauteen ja myös Gorbatshovin haluttomuuteen poistaa kommunismi kokonaan. NKP sitoo Gorbatshovin käsiä liikaa. Gorbatshovin ongelma on, että hän haluaa säilyttää järjestelmän, jolla ei ole tulevaisuutta".²⁶¹

Bleckin mukaan Gorbatshovin uusima ohjelma oli epämääräisyydessään ja tavoitteettomuudessaan pelkkää Puolueen pinnankiillotusta, eikä sen ydinfilosofian uudelleenarviointia. Uudistus ei tulisi tyydyttämään edes kovan linjan edustajia, saati radikaalia siipeä. Jopa ensiksi mainittujen oli tunnustettava uudistuksen tarpeellisuus. Bleck piti pahimpana ristiriitana sitä, että talousuudistusten hajautuessa koskemaan liittovaltion joka osaa, oli puolustus- ja ulkopoliittikka sekä viestintä tarkoitus jättää keskushallinnolle. Tämän oli tarkoitus olla Gorbatshovin *vahvat tasavallat, vahva keskus* – politiikan perusta, mutta Bleckin mukaan se oli lähtökohtaisesti utopiaa.²⁶²

---

²⁶¹ NW 5.8. 1991, 36, Bleck: "Rewriting Communism". *Gorbachev's gambit could well prove short-lived. The party may yet reject his blueprint for change, dissolve into factions or remove him as its general secretary. Signing the START treaty, which reduces strategic nuclear arsenals by some 30 percent, threatens to increase the Soviet military's dissatisfaction. And whatever aid Bush offers is likely to come in the form of technical advice rather than the hard cash Gorbachev needs to quickly revive his moribund economy. Meanwhile the Soviet leader faces growing distrust among vast segments of his people. Many ordinary citizens are frustrated not just with the pace of economic change but with his refusal to renounce communism completely. Gorbachev is a reformer whose hands are tied, and the Communist Party ties them. He wants to retain his regime that has no future."*

²⁶² NW 5.8. 1991, 36, Bleck: "Rewriting Communism".

Lopuksi Bleck nosti pinnalle seikan, jota neuvostomedia oli kautta historiansa peitellyt. Järjestäytynyt rikollisuus, mustan pörssin kauppa ja harmaa talous rehottivat, sillä inflaation vaikutukset olivat olleet valtavat lyhyen ajan sisällä. Bleckin mukaan Neuvostokansa oli täynnä epätoivoisia kansalaisia, jotka olivat valmiita vaikka mihin.²⁶³

Samassa numerossa John Barry huomioi tarkemmin Neuvostoliiton sotilaallisen tilanteen. Varsovan liiton alasajo ja NKP:n vallan vesittyminen oli ollut nöyryyttävä kokemus monelle kovan linjan edustajalle, jotka eivät olleet vielä ehtineet toipua Afganistanista. Lisäksi Gorbatshovin käynnistämät puolustusmenojen leikkaukset ja talouden vapaapudotus olivat jäytäneet puna-armeijan mahtia enemmän kuin moni oli uskonut. Vakituisten henkilöstön määrän uskottiin vähentyvän 60 % vuoteen 1995 mennessä. Tosin Barryn arvioiden mukaan armeijan kokema lama oli ohimenevää. Asevoimia tarvittaisiin ennen pitkää vakauttajaksi kaotillisessa valtiossa. Armeija tulisikin olemaan ratkaisevassa roolissa Neuvostoliiton tulevaisuuden kannalta. *"Miten menestyksenkäs Gorbatshov on ja vastaavasti miten voimakkaiksi hänen vihollisensa käyvät saattaa hyvinkin määrätä Neuvostoliiton kohtalon"*.²⁶⁴

Lineaarisesti ja kiihtyvällä vauhdilla edennyt hajoamisprosessi keskeytyi hetkellisesti elokuun 19:nä. Varapresidentti Janajev ja seitsemän muuta kovan linjan edustajaa käytti Gorbatshovin poissaoloa hyväkseen ja aloitti yrityksen kaapata valta. Kaappaajien ydinryhmä koostui Gorbatshovin alkuvuodesta nimittämistä konservatiiveista. Ryhmittymän tavoitteena oli palauttaa brezhneviläiset normit maan politiikassa ja siten ehkäistä liittovaltion hajoaminen.²⁶⁵ Junta sulki Gorbatshovin kotiarestiin loma-asunnolleen Krimille. Seuraavana päivänä julistettiin Neuvostoliitto hätätilaan. Riippumattomat

---

²⁶³ NW 5.8. 1991, 36-38, Bleck: *Rewriting Communism*".

²⁶⁴ NW 5.8. 1991, 38, Barry: "All Unhappy on the Eastern Front". *"How successful he is and how forceful his foes become could decide the fate of the Soviet Union"*.

²⁶⁵ Kenez 1999, 270. Kotz & Weir 1997, 5.

tiedotusvälineet ja puolueet Kommunistista puoluetta lukuun ottamatta kiellettiin.²⁶⁶

Hyvin nopeasti kävi ilmi, että vallankaappausyritys oli hiekalle rakennettu. Tekijät eivät saaneet mitään ryhmittymää taakseen eivätkä kyenneet järjestämään operatiivista osastoa eliminoidakseen vastustajat. Ratkaiseva erehdys oli se, että Jeltsiniä ei saatu vangituksi.²⁶⁷ Jeltsin sai kansan ja armeijan tuekseen ja painosti kaappaajia luovuttamaan. Ratkaisun hetket koettiin Moskovassa, jonka tapahtumat välittyivät kansainvälisen median kautta kaikkialle maailmaan. Jeltsinin palopuheesta tankin kannella tuli yksi aikakauden tunnetuimmista mediakuvista. Janajev oli pakotettu taipumaan. Vallankaappausyritys epäonnistui kolmessa päivässä.²⁶⁸

Kahden voimahahmon julkisuuskuvat olivat kääntyneet päälle. Neljä vuotta aiemmin oli Jeltsin joutunut syrjäytetyksi Neuvostoliiton politiikassa Gorbatshovin politiikan vuoksi. Nyt oli Gorbatshov kokenut nöyryytyksen, ja Jeltsin perinyt Neuvostoliiton / Venäjän ykköspoliitikon aseman. Gorbatshov oli yhä Neuvostoliiton presidentti, mutta hänellä oli valtaa tosiasiasa vain paperilla. Ensi töikseen Jeltsin julisti NKP:n laittomaksi ja takavarikoi puolueen omaisuuden. Syksyn aikana Venäjä tunnusti kaikkien entisten neuvostotasavaltojen itsenäisyyden.²⁶⁹ Tilanne oli vähintään erikoislaatuinen: Jokainen entinen neuvostotasavalta oli itsenäinen valtio, mutta niin oli Neuvostoliittokin. Toisaalta Neuvostoliitto oli olemassa vain nimellisesti, joten hajonneen liittovaltion tilalle oli syntynyt eräänlainen epävaltio.²⁷⁰

---

²⁶⁶ livonen 2000, 529.

²⁶⁷ Kagarlitski 1992, 113.

²⁶⁸ livonen 2000, 529-530.

²⁶⁹ ibid.

²⁷⁰ Itsenäisten valtioiden yhteisö perustettiin 21.12. 1991 koko syksyn kestäneiden alustavien neuvottelujen jälkeen.

Vallankaappausyrityksen ja sen jälkiseuraamusten uutisointi oli tiivistä, mutta tapahtumien analyttistä jälkipuintia saatiin amerikkalaismediassa odottaa syyskuun puolelle.

Washington Post otti asiakseen supervaltojen suhteet. Neuvostoliiton jäänteet oli poistettava, mikä oli lähitulevaisuuden haastavin tehtävä. Post vetosi toistuvasti Yhdysvaltoihin. Nuoret valtiot eivät selviäisi järjestelmänmuutoksesta yksin. Markkinatalouden ja demokratian kriteerien täyttäminen oli kullekin uudelle tasavallalle ylivoimainen tehtävä. Yhdysvallat oli resursseiltaan ja valmiudeltaan ainoa kuviteltavissa oleva liittolainen, oli liiton luonne millainen hyvänsä.²⁷¹ Kaksi päivää myöhemmin lehti totesi kaikkien tasavaltojen itsenäisyyskysymyksen olevan enää ajan kysymys. Tasavallat olivat saavuttaneet tavoitteista tärkeimmän, eli vapautumisen Neuvostoliitosta. Amerikkalaisnäkökulmasta seuraava askel oli kestävien suhteiden luominen Yhdysvaltojen ja uusien valtioiden välille.²⁷²

Post ei hellittänyt. Lehti palasi asiaan heti seuraavalla viikolla, tarkentaakseen kirjoituksiaan tasavaltojen tulevista haasteista. Jeltsin tavoitteli valtioyhteisöä, Gorbatshev piti yhä itsepintaisesti kiinni liittovaltiounelmastaan. Washington Postin mukaan Yhdysvaltain kannalta kumpikin ratkaisu olisi tyydyttävä, kunhan maa itse tukisi jompaakumpaa johtajaa. Täten Yhdysvallat pystyisi valvomaan uusien valtioiden kehittymistä.

"Tässä [lähentymispolitiikassa] ei ole kyse palaamisesta vanhaan huonoon aikaan tai jäljelle jääneen kommunistijohdon palauttamisesta. Kyse on kommunisminjälkeisten hallitusten ollessa maltillisempia toisiaan kohtaan".²⁷³

---

²⁷¹ WP 26.8. 1991, C6: "The New World". Ks. myös. saman numeron artikkeli "Help for the Soviet Union" (WP, A18).

²⁷² WP 28.8. 1991, A22: "As the Soviet Union Explodes".

²⁷³ WP 1.9. 1991, C8: "This is not a matter of returning to the bad old days or of reviving the authority of residual Communist leaders. It is a matter of making the post-Communist governments soft for others".

6.3. Unelmia ja pelkoja uudessa maailmassa

Times piirsi laajoja tulevaisuudennäkymiä. Elizabeth Teague intoutui vertaamaan uutta aikakautta ajanlaskennallisella käsiteparilla eKr – jKr. Vertaus oli toki silkkaa liioittelua, mutta Teague halusi tehdä selväksi, että käsillä oli merkittävä historiallinen käännekohta.²⁷⁴ Teague oli jo aikaisemmin kesällä ottanut itselleen ja lehdelleen kunnian lanseerata termin *former Soviet Union*, entinen Neuvostoliitto²⁷⁵.

NKP oli lakannut olemasta ja KGB oli saanut uuden johdon, joten Neuvostoliitto oli menettänyt kaikki koossapitävät tekijät. Gorbatshovin ongelma oli se, ettei hän ollut kansan valitsema presidentti. Häneltä puuttuivat sekä auktoriteetti että suosio, ja Jeltsin tuntui haalivan valtaa ja suosiota itselleen.²⁷⁶ Teaguen kommentti poliitikoiden tavasta rakentaa tulevaa neuvostovapaata liittoa vaikuttaa nykykatsannossakin realistiselta:

"Nyt pyrkimyksenä on rakentaa uusi järjestelmä, joka perustuu ydintasavaltojen intresseille – intressit, jotka näyttäytyvät ideologian poistuessa hyvin todellisilta".²⁷⁷

'Todelliset intressit' olivat Teaguen mukaan ennen kaikkea taloudelliset ja sotilaalliset. Tasavallat olivat olleet riippuvaisia liittovaltiosta, joten toimeentulon ja turvallisuuden takaava kokonaisuus oli välttämättömyys. Teague uskoi todella laajaan yhteisöön, johon tulisivat mukaan jopa osa Euroopan entisistä kansandemokratioista, esimerkiksi Bulgaria ja Puola, joiden talouskehitys oli ollut hidasta verrattuna Tsekkoslovakiaan ja Unkariin. Teaguen visioima sotilasyhteisö

²⁷⁴ NYT 6.9. 1991, A23, Teague: "The Non-Soviet Union".

²⁷⁵ NYT 22.8. 1991, A16, Teague: "Moribund Communism Draws Its Last Ragged Breath". Washington Post omaksui diskurssin viikkoa myöhemmin. Ks. WP 1.9. 1991, C3, Hunter: "Three Days That Shook The World – Or Should Have".

²⁷⁶ Iivonen 2000, 530.

²⁷⁷ *"Now the intention is to build a new system based on the common interests of the core republics – interests that are seen, once the ideology is stripped away, to be very real indeed."*

puolestaan ei olisi enää Varsovan liiton kaltainen vastapooli NATO:lle, vaan enemmän yhteistyöhakuinen ja alueellista puolustusta priorisoiva. Tässä mielessä Teague vei uudet valtiot kauemmas länsi-integraatiosta. Toimittaja ei ilmeisesti uskonut kovin nopeaan poliittisen kulttuurin muutokseen Itä-Euroopassa.²⁷⁸

Ongelmallisen puolustuspolitiikan järjestämisen lisäksi etniset ongelmat olivat osoittautuneet neuvostojohdolle vaikeiksi selvittää, eikä Jeltsinillä ollut maan sekavassa tilanteessa kiinnostusta tai resursseja puuttua asiaan – siitä huolimatta, että hänen tasavaltansa oli entisen Neuvostoliiton heterogeenisin alue ja ollut potentiaalinen kriisipesäke neljän vuoden ajan.²⁷⁹ Teague uskoi, että tilanteen selvittämiseksi tarvittaisiin uusi Etyk. Vastaavasta menetelmästä oli hyviä muistoja 1970-luvulta, mutta keskustelin vaati paljon valtaa toimiakseen ja ollakseen uskottava. Paljon riippuisi siitä, miten paljon IVY:n jäsenmaat olisivat halukkaita siirtämään valtaa yhteisölle. Kovin laaja valtadelegointi ei ollut todennäköistä, sillä mainittujen ydintasavaltojen kärkimaat Venäjä ja Ukraina olivat varmasti haluttomia luopumaan vaivalla hankitusta suvereniteetistaan.²⁸⁰

Kokonaisuudessaan tulevaisuus ei näyttänyt niin synkältä kuin muutamat ongelmakohdat antoivat aiheen odottaa. Tärkein edistysaskel oli jo otettu, sillä luopuessaan NKP:n perinnöstä, olivat kansakunnat valmiit uudistamaan kansallisen identiteettinsä, joka oli kommunismin aikakaudella sulautettu neuvostomonoliittiin.²⁸¹ Jokainen neuvostotasavalta oli oppinut menneisyydestään, joten neuvostovapaassa liitossa yksilöllä ja kansoilla olisi suurempi vapaus kuin kuunaan Neuvostoliitossa.²⁸²

---

²⁷⁸ NYT 22.8. 1991, A16, Teague: “Moribund Communism Draws Its Last Ragged Breath”.

²⁷⁹ Jeltsinin välinpitämättömyys kantoi ikävällä tavalla korkoa, kun Tshetshenian kriisi vuonna 1994 puhkesi (Iivonen 2000, 543).

²⁸⁰ NYT 22.8. 1991, A16, Teague: “Moribund Communism Draws Its Last Ragged Breath”.

²⁸¹ Kagarlitski 1992, 174.

²⁸² NYT 22.8. 1991, A16, Teague: “Moribund Communism Draws Its Last Ragged Breath”.

Newsweek julkaisi 9. syyskuuta kolme rinnakkaisjuttua, joiden teemat käsittelivät politiikkaa, taloutta ja armeijaa. Bogert ei ollut erityisen luottavainen tulevaisuuden suhteen. Tulevaisuuden vaihtoehtoja oli useita, eikä niistä mikään tuntunut erityisen houkuttelevalta. NKP:n koossa pitävän voiman petettyä oli keksittävä keinot jäsenvaltioiden yhteistyön takaamiseksi. Bogert katsoi, etteivät itsenäistymistä haikailleet tasavallat olleet vieneet ajatuksiaan tai suunnitelmiaan loppuun asti. Jos maat halusivat sanoutua irti neuvostomenneisyydestään, kelpaisiko Venäjä esikuvaksi? Bogert vertasi ydin- ja reunatasavaltojen suhdetta kriittiseen suhteeseen, jossa kumpikaan osapuoli ei tiennyt, mitä tahtoi.²⁸³ Oli kuitenkin aikaista pohtia vielä statuksettomien valtioiden tulevaisuutta. Gorbatshovin lyhytaikaisempi ongelma koski edelleen selvittämättömiä länsisuhteita. Bogert huomautti, että Gorbatshovia tukeneet valtiot haluaisivat odottamattoman kaaosvaiheen laannuttua nähdä todellisia merkkejä uudistumisesta ja vakaudesta ennen kuin jatkaisivat rahan syytämistä niinkin epävarmaan talouteen.²⁸⁴

Bogert toi lopussa mukaan uutisoinnista suositun mutta analyyseissä unohdetun kansan näkökulman. Neuvostokansa oli jo valmis hyväksymään Neuvostoliiton hajoamisen, mutta tulevasta valtiosta ei oltu yksimielisiä. Jeltsinin suosio oli kasvanut nopeasti, ja hän piti hallussaan Venäjää kaikkine rikkauksineen. Toisaalta Gorbatshov ei varmasti aikonut luopua vallastaan helpolla, eikä varsinkaan mahdollisuuksista hyötyä ulkomaiden sijoituksista. Monille kansalaisille hän edusti jo pysyvyyttä.²⁸⁵

Näin nopeasti oli hänen statuksensa muuttunut yleisessä mielipiteessä. Uudistusmielisestä epävarmaan tulevaisuuteen maansa vieneestä johtaja oli nyt tullut edistyksen hidastumisen symboli. Tosiasiassa Gorbatshovin aatemaailma ei ollut muuttunut – mikä olikin hänen tappionsa perimmäinen syy – vaan hän oli

---

²⁸³ NW 9.9. 1991, 28-29, Bogert: "New Soviet Disunion".

²⁸⁴ *ibid.*

²⁸⁵ *ibid.* Huomaa ero pysyvyys (stability) >< pysähtyneisyys (stagnation).

saanut rinnalleen radikaalin ja populistisen Jeltsinin, johon verrattuna kuka tahansa olisi näyttänyt konservatiiviselta.²⁸⁶

Bogert kritisoi Bushin selänkäntöä Gorbatshoville, joka samalla oli kädenojennus Jeltsinin suuntaan. Moinen saattoi ärsyttää niitä, joilla oli mahdollinen valta manipuloida ydinaseiden kontrollia; Washingtonia kohti oli yhä suunnattu tuhatkunta ydinkärkeä. Bogert huomautti, että oli olemassa uhka myös siitä, että kontrolloimaton ydinaseateriaali ja tietotaito saattaisivat vuotaa kolmanteen maailmaan tai rikollis- ja terroristijärjestöille.²⁸⁷ Huolimatta tuoreesta START:in mukaisesta rajoituspäivityksestä sekä Gorbatshovin ja Bushin vakuutteluista, ydiniskun uhka jäi elämään.

Bogertin mukaan uusi liittovaltio toimisi parhaimmillaan edelleen yhtenäisenä kokonaisuutena. Ulko- ja puolustuspolitiikka sekä ydinasekontrolli olisivat liittovaltiotason vastuulla, ja tasavalloilla olisi oikeus solmia diplomaattisuhteita ja muita kansainvälisiä sopimuksia – poliittisia ja taloudellisia – sekä päästä jaolle liittovaltion yhteisistä resursseista. Vaikeimmat asiat olivat verotus ja tulonjako. Bogert ei pitänyt mahdollisena, että asiasta päästäisiin nykyasetelmilla yksimielisyyteen.²⁸⁸

Bogert näki Yhdysvaltain suhtautumisessa Baltian tilanteeseen tiettyä asennoitumista. Yhdysvaltain tuki varauksetta Baltian maita, jotka artikkelin julkaisemisen aikaan olivat jo julistautuneet itsenäisiksi. Vapaa Baltia oli tervetullut näky, mutta Yhdysvallat oli jatkuvasti asettanut ehtoja Venäjälle, ja keskustelu mediassa ja Kongressissa oli täynnä epäilyjä ja ennakkoluuloja. Lisäksi Yhdysvallat tarjosi uusille valtioille keppiä ja porkkanaa kauppa- ja diplomaattisuhteiden avaamisneuvotteluissa. Toisin sanoen Yhdysvallat muovasi uusista valtioista haluamansa kaltaisia.²⁸⁹

---

²⁸⁶ Brown 2001, 26-28.

²⁸⁷ NW 26.8. 1991, 28-29, Bogert: "New Soviet Disunion".

²⁸⁸ *ibid.*

²⁸⁹ *ibid.*

Yhdysvaltain konsensushakuisuudella oli eräs tietty motiivi: Amerikkalaismedian ikuinen mörkö nimeltä ydinpelko kummitteli edelleen. Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen ydinasekontrolli oli vaarallisen epäselvä – mikä tahansa status kuin täysin varma oli liian vaarallinen. Elokuun kriittisinä päivinä neuvostoarmeija ei suinkaan varmistanut omia asemiaan, vaan piti yllä strategisten aseiden toimintavalmiutta. Venäjän alueelle oli jäänyt 80 % Neuvostoliiton ydinasearsenaalista, joten oli hyvin epätodennäköistä, että uusista valtioista mikään käynnistäisi omaa ydinohjelmaa. Tämä oli sentään sekä Yhdysvaltain että tasavaltojen yhteinen toivomus. Ukrainan presidentti Leonid Kravtshuk halusi pitää maansa ydinaseettomana vyöhykkeenä, muttei olisi halunnut Venäjälle IVY:n ydinkontrollimonopolia. Kazakstanin puolustusministeri Sagadat Nurmagambetov olisi puolestaan pitänyt tilanteen toistaiseksi ennallaan. Newsweekin Douglas Waller totesi synkästi, että maailma oli paradoksaalisesti lähempänä ydintuhoa kuin kertaakaan aikaisemmin Gorbatshevinkin kaudella.²⁹⁰

Trilogian päätti Charles Lane *How West Can Win The New World Order*. Lane puhui pakolaistulvasta, jonka Neuvostoliiton / Venäjän epävakaus saattaisi aiheuttaa. Hieman värikynää käyttäen Lane yhdisti muuttovirran keskiaikaisiin goottien, vandaalien ja tataarien kansainvaelluksiin. Lane huomautti, että omien taloudellisten ongelmien kanssa kamppailevat Länsi-Euroopan maat ynnä Yhdysvallat eivät mitenkään kykenisi huolehtimaan kovinkaan lyhyessä ajassa tulevaa suurta määrää itä- ja neuvostopakolaisia. Muutoinkin pakolaisapu oli tekohengitystä, jolla ei torjuttu perimmäistä ongelmaa. Avustustoimet oli suunnattava ensisijaisesti ydintasavaltojen tukemiseen, sillä näiden vauraus säteili ennen pitkää reunatasavaltoihin. Tähän olivat Yhdysvallat ja Iso-Britannia jo ryhtyneet, mutta kuten todettu, kovin laajamittainen avustaminen ei välttämättä ollut järkevää. Tällöin täytyisi miettiä vaihtoehtoja rahan korvaamiseksi aineettomalla avulla.²⁹¹

---

²⁹⁰ NW 9.9. 1991, 35-36, Waller: "A Nuclear Nightmare".

²⁹¹ NW 9.9. 1991, 33-34, Lane: "How West Can Win The New World Order".

Lane välitti lopussa terveisensä maailman johtajille. Länsimaiden mahdollinen epäonnistunut uusi idänpolitiikka saattaisi johtaa historiallisen tilaisuuden menettämiseen.

*”Entisten vihollisten demokratian ja vapauden kannustaminen ja tukeminen on nyt koko lännen yhteinen asia. Jos tämä onnistuu, odottaa maailmaa huomattava parantuneen turvallisuuden aikakausi. Jos he epäonnistuvat, saattaisi idän uusi ryhmittymä olla yhtä vaarallinen ja vielä ennustamattomampi kuin edellinen.”*²⁹²

Näistä esitetyistä teemoista talous kiinnosti Newsweekiä selvästi eniten. Russell Watson pohti, miten kaatunut valtio selviäisi tulevasta talvesta. Talousuudistus oli tehnyt hallaa erityisesti maa- ja metsätaloudelle. Suunnitelmatalous oli korvattu täydellä suunnittelemattomuudella Moskovan lujan keskushallinnon puuttuessa. Seurauksena oli vapaapudotus, kuten John Barry oli lehdessä edelliskuussa maininnut. *”Kuten useimmat suunnitelmat Neuvostoliitossa, ei tämäkään toimi”*²⁹³, Watson totesi katkeraan sävyyn. Äkillinen siirtyminen yhteistiloista yrityksiä oli ollut katastrofi. Edelleen agraarinen ja pääosin omavaraisuuteen nojannut valtio kärsi pahenevasta inflaatiosta, tuotannon laskusta, työvoimapulasta ynnä uutena ongelmana puutteellisesta logistiikasta. Entisen Neuvostoliiton varastot riittivät kyllä talven yli, mutta ilman muutosta parempaan olisi tasavaltojen pakko turvautua ulkomaiden humanitaariseen apuun. Jeltsin oli virkaan astuessaan luvannut, ettei Venäjä tulisi olemaan imperiumi tai 'tasavaltojen isovelji'. Watsonin mielti, mahtoiko moinen ratkaisu olla sittenkään hyväksi tasavaltojen tulevaisuudelle.²⁹⁴

---

²⁹² *“Now it is up to the West jointly to encourage and support democracy and freedom among its former enemies. If it succeeds, the world can look forward to an era of extraordinarily enhanced security. If it fails, the new constellation in the east could be as dangerous and even more unpredictable than what came before.”*

²⁹³ *“Like most plans in the Soviet Union, this one doesn't work”.*

²⁹⁴ NW 16.9. 1991, 6, Watson: “Soviet Disunion”.

Times loi todellisuus- ja tulevaisuudenkuvia enemmän ideoiden tasolla. Lehti julkaisi syyskuussa kaksi keskenään hyvin samankaltaista artikkelia, jossa Neuvostoliiton hajoaminen ja tulevaisuus yhdistettiin muihin historiallisiin käännekohtiin. Simon Schama rinnasti Moskovan 1991 ja Pariisin 1789.

*"Riemuitsevat väkijoukot vyöryvät kaduille kantaen syntyvän uuden valtion sini-valko-punaisia tunnuksia. Euforia ja pelokkuus marssivat yhdessä, maailman seurattessa ja onnitellessa levottomuudensekaisin tuntein."*²⁹⁵

Schama uskoi tuolloisen Ranskan kaltaisen kehityssuunnan mahdollisuuteen: Hetkellisen vapauden huuman jälkeen seuraisi häilyvä demokratia ja paluu keskitettyyn hallintoon. Kyseessä ei olisi sosialististen normien palauttaminen, vaan todennäköisesti oikeistopopulistinen valta. *"Sota (...) kuten myös taloudellinen katastrofi ja poliittinen kaaos olivat edellytykset jakobiiniterroirin painajaiselle."*²⁹⁶

Anthony Lewis vertasi uuden valtion tilannetta Yhdysvaltain alkutaipaleeseen.²⁹⁷ Yhdysvallat muodosti 13 alkuperäistä siirtokuntaa samoihin aikoihin kun Ranskassa kuohui. Brittiläisestä imperialistihallinnosta itsenäistynyt Yhdysvallat otti vapaus- ja tasavaltalaisdogmatiikkansa vallankumouksesta. Neuvostoliitto oli jättänyt jälkeensä 15 valtiota, jotka yhtä lailla pyrkivät valtioliittoon ja mahdollisimman kauas keskitetystä hallinnosta ja diktatuurista. Mutta kuten Lewis huomautti, 13 siirtokuntaa olivat geneettisesti, demografisesti, historiallisesti ja hallinnollisesti huomattavasti yhtenäisemmät kuin 15 tasavaltaa, joilla ei ollut mitään muuta yhteistä kuin 70-vuotinen menneisyys²⁹⁸, johon ne oli pakolla tuotu mukaan. Siksi uudesta valtioliitosta ei voisi ikinä tulla yhtenäistä

---

²⁹⁵ *"Rejoicing crowds surge through the streets bearing the red, white and blue that symbolize the birth of a free nation. Euphoria and fearfulness march together while the world looks on, its congratulations edged with anxiety".*

²⁹⁶ NYT 5.9. 1991, A25, Schama: "The Bastille And The Kremlin". *War (...) as much as economic disaster and political chaos, was the condition for the nightmare of the Jakobin Terror."*

²⁹⁷ Huom. Newsweekin Peter McGrath otti saman näkökulman lehdessään 16.9. Hänen johtopäätöksensä olivat samansuuntaiset kuin Lewisilla.

²⁹⁸ Poikkeuksena Baltia, joka oli ollut osa Neuvostoliittoa 40 vuotta.

kokonaisuutta, pikemminkin löyhä yhteisö. Lewis ei pitänyt tätä välttämättä huonona vaihtoehtona: Yhdysvaltain yhtenäisyys rakoili ensimmäisen sadan vuoden aikana, kulminoituen sisällissotaan. Lewis uskoi, että uusien valtioiden vakiinnutettua statuksensa kansainvälisiä selkkauksia tuskin esiintyisi entisen Neuvostoliiton alueella.²⁹⁹

Lewis rohkeni puhua tasavalloista nimellä *nation*, valtio tai kansakunta, vaikka kansainvälistä tunnustusta niillä ei vielä ollut. Suvereeneilla valtioilla oli oikeus päättää itse, miten syvää niiden suhde liiton kanssa tulisi olemaan. Lewis uskoi, että ydintasavaltojen välittömässä läheisyydessä olleet reunatasavallat seuraisivat esimerkkiä länsi-integraatioon, samalla kun muslimienemmistöiset Kaukasian ja Keski-Aasian tasavallat valitsisivat toisen tien.³⁰⁰ Tämä oli toki vain spekulatiota, jossa esiintyi puolueettomuuden särkevä häiritsevä ennakkoluulo samaan kulttuuripiiriin kuuluvien alueiden aukottomasta similariteetista ja keskinäisestä harmoniasta.

Lewis jätti ilmaan roikkumaan kysymyksen muutamista ongelmakohtista, jotka olivat tunnusomaisia jokaisessa entisessä, tai tulevassa entisessä, neuvostotasavallassa. Voisiko moisessa hybridivaltiossa syntyä toimiva kansantalous, ulkopolitiikka tai turvallisuuskoneisto? Löytävätkö uudet valtiot ylipäänsä kiinnostusta yhteisön rakentamiseen lukuisten etnisten, ideologisten ja historiallisten konfliktien painolasin vuoksi. Historia oli opettanut, että se olisi mahdollista.³⁰¹

Neuvostoliiton loppuhetket eivät aiheuttaneet juuri minkäänlaista nostalgian puuskaa. Jos ei ollut perestroika ollut mikään menestystarina, ei IVY:kään mikään pelastava enkeli ollut. Newsweekin Peter McGrathin sanoin, se oli vain tarpeeton välikauden ratkaisu. Toimittajan mielestä IVY teki tasavaltojen itsenäisyydestä paperia. Miksi sellainen piti olla, jos valtaosa tasavalloista halusi

---

²⁹⁹ NYT 6.9. 1991, A23, Lewis: "E Pluribus Unum".

³⁰⁰ *ibid.*

³⁰¹ *ibid.*

täydellisen suvereniteetin? ³⁰² McGrathin mielipide oli hyvin erilainen kuin McGroryn valtioiden välistä yhteispeliä edellyttänyt artikkeli edellisvuotena.

McGrath piti huolestuttavana sitä, että asevoimien johto oli uudelleenjärjestetty hyvin summittaisesti. Puna-armeija oli huolehtinut kunkin tasavallan maanpuolustuksesta, mutta joukkoja oli sijoitettu vain yksittäisiin tukikohtiin. 80 % miesvahvuudesta oli Venäjällä. Pian ei enää olisi valtiota, jota puolustaa. Sotilaallinen yhteistyö ei kuulunut IVY:n agendaan, joten armeijan ylipäällikkyyttä ei olisi kellään, kun Neuvostoliitto lopullisesti hajoaisi. Ainoastaan Kravtshuk osoitti aloitteellisuutta julistautumalla Ukrainan armeijan ylipäälliköksi. McGrath huomautti, että tässä tapauksessa ongelmaksi voisi kehkeytyä entisen Varsovan liiton Ukraina sijoitettujen joukkojen ja ukrainalaisarmeijan väliset ristiriidat. Kravtshukin aktiivisuus saattaisi kääntyä itseään vastaan. Aseellinen vallankaappausyritys olisi mahdollista, mutta toisaalta heikon sotilasjohdon alaisuudessa operaatiot olisivat varsin tehottomia. ³⁰³

McGrath antoi pyyhkeitä Bushin hallinnolle liiasta naiiviuudesta. Toimittajan mielestä Valkoinen talo luotti liikaa Venäjän suotuisaan kehitykseen elokuun jälkeen. Jeltsin oli toki politiikaltaan sopiva johtaja kriisitilanteessa, mutta häneltä puuttui kokemusta suurten kokonaisuuksien hallinnoimisesta sekä valmius kansainväliseen yhteistyöhön ³⁰⁴. McGrath peräänkuulutti Yhdysvalloilta jatkossa aktiivisempaa dialogia Venäjän kanssa, viitaten Reaganin ja Gorbatshevin menestykseen. ³⁰⁵

Washington Postin mukaan IVY-valtioiden taloudellisen yhteistyön näkymät eivät vaikuttaneet realistisilta. ³⁰⁶ Times otti kantaa samaan ongelmaan, mutta totesi lopulta luottavaiseen sävyyn, että Jeltsin oli tehnyt viisaasti luodessaan ensisijaisesti vakautta valtioonsa. Populistisen retoriikan alta löytyi sittenkin aitoa

---

³⁰² NW 23.12. 1991, 18-19, McGrath: "Goodbye, Gorbachev".

³⁰³ *ibid.*

³⁰⁴ Breslau 2001, 52-54.

³⁰⁵ *ibid.*

³⁰⁶ WP 26.12. 1991, A22: "Mr. Gorbachev Leaves... Mr. Yeltsin Takes Over".

vastuullisuutta. Vakautuminen leviäisi muihinkin uusiin valtioihin Venäjän onnistuneen esimerkin mukaisesti.³⁰⁷

---

³⁰⁷ NYT 26.12. 1991, A15: "End of the Soviet Union".

7. Päätäntö

Tapahtumahistoriallisesti ainutlaatuisen ajanjakson käsittelyn seuraaminen kohdevaltion vastapoolin näkökulmasta sekä yksilö- että yhteisötasolla on ollut erittäin mielenkiintoista. Journalistisesti tapahtumasarja oli nopeudessaan, ennakoimattomuudessaan ja äkillisyydessään vaikea, mutta toimittajat tekivät parhaansa jäsentääkseen ja eritelläkseen yksittäiset tapahtumat, niihin johtaneet taustatekijät ja mahdolliset seuraukset. Täten tarkastelunäkökulma lauentui ulottumaan miltei jokaiselle yhteiskunnan tasolle. Prosessin erikoislaatuisuus ja merkittävyys innostivat monia kirjoittajia esittämään visioitaan, joten viisivuotisen lehtikirjoittelun kautta rakentui temaattisesti rikas ja monitasoinen mielikuvien maailma.

Neuvostoliittoaiheisen uutisoinnin frekvenssillä ei ollut erityisen suurta yhteyttä kolumnien esiintymistiheyteen, johtuen todennäköisimmin aktuaaleista tapahtumista hieman irrallisesta näkökulmasta. Kun puhutaan puhtaasti uutisoinnista ja välittömästi ajankohtaisten asioiden kommentoinnista, oli Neuvostoliitto selvästi suosituin ulkomaan uutisten aihe. Sen sijaan kolumni- ja pääkirjoituspalstoilla aiheenkäsittely oli verrattain harvinaista. Lehtien toimitukset olivat hyvin tilanteen tasalla glasnostin aikana, jolloin ulkomaantoimittajat saivat ennennäkemättömiä vapauksia Neuvostoliitossa. Maan epävakaa tilanne kriittisinä hetkinä vuonna 1991 ei näkyvästi vaikuttanut toimittajien asemaan, vaan pikemminkin päinvastoin lisäsi heidän mahdollisuuksiaan raportoida alati muuttuvaa tilannetta. Hektinen tapahtumasykli palveli kolumnisteja erittäin hyvin.

Kun viedään aikajännettä viisi vuotta taaksepäin Brezhnevin ajan loppuun, vuoteen 1982, ei perestroikasta voitu edes haaveilla. Suurin osa toimittajista oli elänyt koko ikänsä kylmän sodan selkeässä vastakkainasettelun maailmassa. Siksi Gorbatshovin kauden alkupuolella alkanut kehitys oli monelle yllättävä ja hämmentävä kokemus. 27. yleiskokouksen ja Neuvostoliiton lakkauttamisen

välissä oli vain viiden ja puolen vuoden ajanjakso. Näin nopeassa ajassa ei ollut yksikään suurvalta koskaan ennen hajonnut. Toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä oli nähty vanhojen imperiumien kaatuminen, mutta yksikään prosessi ei ollut vastaavankaltainen kuin Neuvostoliitossa. Kehitys oli nopea, suoraviivainen ja kiihtyvä, aloite muutokseen tehtiin valtion ytimestä korkeimmalta tasolta, hajoaminen oli rauhanomainen ja merkitsi koko valtion tuhoutumista.

Näiden seikkojen vuoksi toimittajat olivat varovaisia sanomisissaan, erityisesti vuoden 1989 jälkeen. Mitään ei pidetty itsestään selvänä, mutta kyynisyys on liian voimakas ilmaisu kuvaamaan kirjoittajien asenteita. Vielä vuosina 1987 – 1988 uskallettiin spekuloida suhteellisen pitkiä kehityslinjoja, jotka ulottuivat vuosien päähän. Näille spekulatioille oli tyypillistä vähäinen faktapohja ja akuuttien tapahtumien vaikutusten korostaminen. Esimerkiksi Afganistanin kriisi nähtiin merkittävänä käännteentekijänä, vaikka todellisuudessa neuvostojoukkojen vetäytymisellä oli pitkälti vain symbolinen merkitys. Tulevaisuuden ennustaminen on toki tunnetusti vaikeaa, ja toisaalta valtamediaa edustaneet toimittajat tiedostivat vastuunsa yleisen mielipiteen luojina, määrittäjinä ja muokkaajina. Neuvostoliiton loppuvuosina muuttuivat käsitykset nopeasti. Toisinaan vain muutama päivä saattoi erottaa saman kirjoittajan lähes päinvastaiset käsitykset. Loppujen lopuksi hyvin harva vaivautui tosin suoraan perumaan sanansa. Tällöinkin vedottiin puolustelemaan sävyyn Venäjän ainaiseen arvaamattomuuteen: ”Eihän tätä kukaan voinut aavistaa.”

Aikalaiskäsitys muutoksen ennustamattomuudesta voi nykyvalossa vaikuttaa naivilta. On vaikea uskoa lausuntoja, joiden mukaan ’kukaan ei voinut aavistaa’ näitä tapahtumia. Perestroikaa ja glasnostia ei luotu yhdessä yössä. Itä-Eurooppaa ei vapautettu hetkessä. Neuvostoliiton hajoaminen ei tullut puun takaa. Täten tarkastelu on suhteutettava aikaansa. Neuvostoliitto oli pysynyt verrattain yhtenäisenä ja vakaana toisen maailmansodan jälkeen. Lisäksi ulkomailla ei tiedetty paljoakaan yhteiskunnallisista ja taloudellisista ongelmista

ennen 1980-lukua. Olisivatko historialliset käännteet olleet havaittavissa jo Gorbatshovin kauden alussa? Ehkä siinä tapauksessa, jos Neuvostoliiton hajottaminen olisi kuulunut Gorbatshovin ohjelmaan. Näin ei kuitenkaan ollut, vaan agenda muuttui hajoamisprosessiksi vastoin mitään suunnitelmia.

New York Times haki vielä linjaansa vuosina 1987 – 1988 suhtautumisessaan uuteen Neuvostoliittoon. Lehden kirjoituksia leimasi pääsääntöisesti pessimismi, sillä muutosten ei uskottu olevan pysyviä tai kauaskantoisia. Vasta Afganistanin sodan päättyminen muutti kirjoittajien suhtautumista. Kannanotto oli silti varovaista, sillä lehti tiedosti asemansa yhtenä maansa tärkeimmistä mielipiteen muokkaajista. Kirjoittajien tyyli oli neutraali, eikä varsinaista ”vuoropuhelua” valtiovallan kanssa käyty ennen syksyn 1989 käännekohtaa.

Washington Postissa oltiin sen sijaan alusta pitäen varovaisen optimistisia. Gorbatshov oli lännessä pidetty neuvostojohtaja, mutta hänen pelättiin taistelevan tuulimyllyjä vastaan. Vasta myöhemmin vuosina epäily muuttui vähitellen avoimeksi, joskin realismin sävyttämäksi odottavaksi optimismiksi. Tällä on selkeä ero uutisiin, joissa tunnelma oli usein pessimistinen, johtuen mahdollisesti siitä, että huonot uutiset ovat yleisesti ottaen hyviä uutisia kaupallisempia. Sen sijaan suosituimmat kolumnit tuntuvat olevan yleisilmeeltään valoisampia.

Talousnäkökulma oli lehtiä yhdistävä mielenkiinnon kohde vuosina 1987 – 1988. Post kunnostautui tällä saralla muita enemmän etupäässä yksittäisten toimittajien henkilökohtaisten mielenkiinnon ansiosta. Toinen toistuva teema koski asevarustelua. START – sopimuksen jälkeen uskaltauduttiin Washington Postissa kirjoittamaan jopa ydinaseettomasta Neuvostoliitosta, tosin lehden linjan mukaisen pessimismin ja toiveikkuuden erikoisen yhdistelmän sävyttämin sanankääntein. Vapausteema alkoi korostua nopeasti: Aidosti demokraattinen Neuvostoliitto oli kiinnostava ja toiveita herättävä käsite.

Uuden maailmanjärjestyksen välittömät mielikuvat olivat enimmäkseen positiivisia. Vaihtoehtoisia näkemyksiä esitettiin myöhemmin, loppuvuodesta 1989 ja vuoden 1990 alussa. Median huomio oli kiinnittynyt Itä-Eurooppaan siinä määrin, että Neuvostoliitto hetkeksi unohtui monelta kirjoittajalta, siitä huolimatta, että 'uusi Eurooppa' olisi tarjonnut mahdollisuuksia moninaisesti tulevaisuusvisioihin. Puhtaasti tulevaisuutta käsitelleet yksittäiset kirjoitukset olivat sisällöltään epämääräisiä ja salaperäisiä. Muutos oli mielenkiintoinen siihen nähden, että aiempina vuosina monet kirjoittajat olivat ottaneet aiheeseen kantaa hyvinkin hanakasti. Uuden maailmanjärjestyksen aattona olisi ollut mahdollisesti helpompi visioida. Jeltsinin ja Gorbatschovin valtataistelu, Venäjän siirtyminen markkinatalouteen ja sotilaallinen vastuu hallitsivat spekulatioita, muuntuen loppua kohti astetta pelokkaammaksi uuden epävarmuuden kuvaukseksi elokuun vallankaappausyrityksen jälkeen. Venäjän rooli Neuvostoliiton seuraajana tiedostettiin jo varhain. Usein uskottiin, että uudesta demokraattisesta jättiläisestä tulisi Yhdysvalloille yhtäaikaan liittolainen ja kilpailija, mutta kylmän sodan aikaiseen bipolarisaatioon ei oltaisi palaamassa. Neuvostoliiton loppuhetkillä, kun valtion hajoaminen muodostui selviöksi, oli kirjoittelun sävy toteava, ikään kuin kyseessä olisi ollut pitkäaikaisen kehityksen luonnollinen ja väistämätön lopputulema.

Mielenkiintoinen havainto on, miten sitkeästi toimittajat pitäytyivät henkilökeskeisessä kirjoittelussa. Jeltsinin kasvanut medianäkyvyys ja muutokseen henkilöittäminen häneen antoivat aiheen olettaa, että hän oli loppujen lopuksi amerikkalaislehdistölle Gorbatschovia miellyttävämpi vaihtoehto johtajaksi. Jeltsin sai, sinänsä ansaitusti, kunnian olla vallankaappauksen pysäyttävä. Presidentin käyttäytyminen kriisitilanteessa osoitti, miten hyvin hän oli mediapeliä opiskellut. Jeltsin ei ollut länsimielinen mutta hänen politiikkansa teki hänestä hetkessä Venäjän suosituimman poliitikon. Näin siitä huolimatta, että Jeltsin oli toistuvasti kritisoinut puolustusmenojen leikkauksia ja itse lupautunut lisäämään armeijan henkilöstömenoja. Mikäli toimittajat uskoivat Jeltsinin tällä havittelevan vakautta ja esivallan toimijoiden suosiota, sitä ei ainakaan suoraan mainittu. Sympatioiden siirtyminen Gorbatschovilta Jeltsiniin vuoden 1990 aikana

tapahtui kussakin lehdessä lähes samanaikaisesti, mikä oireili yleisen mielipiteen muuttumista. On kuitenkin huomattava, että Jeltsinin nosto jalustalle tapahtui samoihin aikoihin, kun lehdistössä luotiin uhkakuvia voimistuvan nationalismin vaikutuksista Venäjällä. Joka tapauksessa Jeltsin oli luonut pääasiassa myönteisen julkisuuskuvan itsestään sekä Venäjällä että Yhdysvalloissa ja saattoi hyvinkin olla maailman suosituin poliitikko vuosina 1990 – 1991.

Luonnollisesti Yhdysvaltain tilanne ja status huomioitiin jatkuvasti lehtikirjoittelussa. Omalla tavallaan amerikkalaiset kirjoittajat olivat aikansa vankeja. He laativat tekstinsä maailman voimakkaimmassa valtiossa, ja heidän kohteenaan oli kilpailun hävinnyt vihollisvaltio. Maiden välisestä kilpailuhenkisyydestä huolimatta minkäänlaista lyödyn lyömistä ei teksteissä esiintynyt. Yhdysvaltain tai demokratian erinomaisuutta suhteessa neuvostojärjestelmään ei korostettu, vaan itse asiassa maan poliittinen johto ei välttynyt kritiikiltä missään vaiheessa tällä tarkastelujaksolla.

Yhdysvaltain ollessa ulkopoliittisesti aktiivinen 1987 – 1988, kytkettiin maan tilanne useasti Neuvostoliiton kohtaloon. Toimittajat katsoivat, että Neuvostotalouden kriisi oli ilmeistä seurausta Reaganin aggressiivisesta kilpavarustelusta, johon Neuvostoliitto ei kyennyt vastaamaan. Yhdysvaltain nousukauden aikana 1987 – 1988 maa esiintyi Neuvostoliittoa koskevissa lehtiteksteissä jopa ”suvantovaiheissa”, kuten vuoden mittaisella ajanjaksolla kesästä 1988 kesään 1989. Uuden maailmanjärjestyksen selkeä diskurssi puuttui vielä vuonna 1989. Yhdysvaltain Neuvostoliiton politisoinnin muuttuminen 1989 – 1990 vaikutti radikaalisti lehtikirjoitteluun. Kokonaismäärä lisääntyi huomattavasti. Washington Post keskittyi tapahtumaraportointiin Euroopasta, New York Times oli enemmän kiinnostunut supervaltojen suhteista siinä vaiheessa, kun uusi maailmanjärjestys kävi toteen. Jos oli Timesin ja Postin peruseriaate neutraalius ja faktapohjaisuus, voi Newsweekin asennoitumista kuvailla tulkitseväksi. Sanomalehtien kommentointi oli selostavaa, mutta Newsweekillä kirjoittajat

muodostivat raporttinsa selkeästi erottuvammin. Kannanotot olivat jyrkempiä sekä puolesta että vastaan.

Lehdissä tiedettiin melko pitkänäköisesti, mikä tulisi olemaan uuden maailman muoto ja kirjoittelu priorisoitiin näitä näkemyksiä silmällä pitäen. Silti näkökohtia, teemoja ja yksityiskohtia oli runsaasti. Johtavat poliitikot saivat luonnollisesti eniten näkyvyyttä, mutta huomattavan paljon kommentoitiin Neuvostoliiton yhteiskunnallista tilaa ruohonjuuritasoa myöten, sikäli kun käytettävissä oli riittävästi pohjatietoa. Tulevaisuuspekulaatiot puolestaan olivat realistisia, vailla utooppisia sävyjä. Tasavaltojen itsenäistymispyrkimyksiin suhtauduttiin positiivisesti, unohtamatta kuitenkin tulevia vaikeuksia, jotka olivat yhteisiä uusille valtioille, joilla ei ollut demokraattisia perinteisiä siinä määrin kuin läntisessä Euroopassa tai Pohjois-Amerikassa.

Maailma oli siirtynyt uuden epävarmuuden aikaan, jonka tunnuspiirteitä olivat ja ovat edelleen satunnaiset, kontrolloimattomat ja epäsymmetriset konfliktit, aatteiden hajaannus ja poliittisen kentän pirstoutuminen ja rajojen hämärtyminen. Tällaiset mahdollisuudet jäivät lehtien visionääreiltä huomaamatta. Debattia käytiin yleisellä tasolla, jolla puhuttiin mustavalkoisen maailmankuvan murtumisesta, mutta harmaan sävyjen kuvailu jäi usein puolitiehen.

Jatkotutkimuksia varten olisi hedelmällistä liittää tutkimusaihe kylmän sodan yleiseen mediakokemukseen sekä median ja vallan suhteisiin. Journalismin tutkiminen sinällään on rannaton ulappa. Valtava aineisto ja perspektiivivaikutuksen esiintulo takaavat mahdollisuudet lukemattomiin aiheisiin ja näkökulmiin, joista tässä on ollut esitettynä yksi.

Tutkimukseni kytkeytyy jo alkaneeseen tutkimussuuntaukseen *uusi kylmän sodan tutkimus*. Bipolarisaation päättymisen on tuottanut tarpeen arvioida uudelleen tuon aikakauden historiaa. Uusi kylmän sodan historia on nostanut etualalle tulkintoja, joissa esimerkiksi ideologiaa ja kulttuuria tarkastellaan

historian näkökulmasta uusin silmin. Se merkitsee fokuksen viemisen mikrotasolle; halutaan selvittää, miten kylmän sodan osapuolet ottivat selvää toisistaan. Lisäksi tarkastellaan sitä, miten vastakkainasettelua tuotetaan ideologisen propagandan keinoin. Tämä on usein unohtunut näkökulma ydinaseiden, kuulentojen, Vietnamin ja räjähtävien ghettojen ollessa suosittu tutkimusaiheita.

Läntisen demokratian mallin, oikeuden ja moraalien voittoa painottavat näkökulmat eivät ole ongelmattomia, mutta niillä on kiinnostava seuraus historiantutkimuksen agendaan. Näkökulman vaihdos merkitsee esimerkiksi sitä, etteivät uuden kylmän sodan historian argumentit nojaa enää keskeisesti vain ulkopoliittikan analyysiin. Sen sijaan uusi kylmän sodan historia hakeutuu yhteiskuntahistorian keskeiselle toiminta-alueelle, poliittisen päätöksenteon luonteeseen, instituutioiden ja ihmisten poliittisten näkemysten pariin, yhteiskunnalliseen elämään ja sen muotoihin, mielipiteisiin, asenteisiin ja uskomuksiin. Kyse on demokratiakäsitysten ytimestä, historiallisuuden etsimisessä demokratian olemuksesta ja ihmisten tavoista kytkeytyä siihen.

Jälkikäteen arvioituna kylmässä sodassa ei ollut kysymys voimatasapainon saavuttamisesta vaan voiman eriytymisestä. Kylmä sota ei myöskään ratkennut sotilaallisen voiman alueella, vaan ihmisten mielessä. Ideologiset, kulttuuriset, taloudelliset ja moraaliset toiminta-alueet olivat lopulta voimakkaampia kuin sotilaalliset. Tämän tutkimus on omalta osaltaan osoittanut väittämän todeksi. Kylmän sodan loppuhetket heijastuivat lehtikirjoittelussa paitsi politiikkaan myös monille muille tasoille, joissa ihmisen toiminta on selkeimmin esillä.

Lähteet

I Alkuperäislähteet

New York Times 4.1. 1987 – 26.12. 1991.

Washington Post 11.1. 1987 – 26.12. 1991

Newsweek 23.4. 1990 – 23.12. 1991.

II Alkuperäislähteenä käytetty kirjallisuus

Gorbatshev, Mihail (1986), *Muutoksen aika – puheita ja lausuntoja*. Espoo: Weilin Göös.

III Tutkimuskirjallisuus

Alasuutari, Pentti (1999), *Laadullinen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.

Alenius, Kari (2000), *Viron, Latvian ja Liettuan historia*. Jyväskylä: Atena.

Ambrose, Stephen E. & Brinkley, Douglas G. (1997), *Rise to Globalism. American Foreign Policy Since 1938*. New York: Penguin Books.

Berger, Meyer (2002), *The Story of The New York Times, 1851-1951*. New York: Simon & Schuster.

Bertrand, Ina & Hughes, Peter (2005), *Media Research Methods. Audience, Institutions, Texts*. China: Palgrave MacMillan.

Black, Jeremy (2006), *Altered States. America since the Sixties*. London: Contemporary Worlds.

Breslau, George (2001), Evaluating Gorbachev and Yeltsin as leaders, teoksessa *Gorbachev, Yeltsin and Putin – political leadership in Russian transition*, ed. Brown, Archie & Shevtsova, Lilia. Berkeley: Carnegie Endowment for International Peace.

Brown, Archie (2001), Transformational leaders, teoksessa *Gorbachev, Yeltsin and Putin – political leadership in Russian transition*, ed. Brown, Archie & Shevtsova, Lilia. Berkeley: Carnegie Endowment for International Peace.

Crockatt, Richard (1995), *The Fifty Years War. The United States and the Soviet Union in World Politics 1941-1991*. London: Routledge.

Cyr, B.L.; George, Bruce; Tsouaras, Peter; Watson, Bruce (1991), *Military Lessons of the Gulf War*. Somerset: BCA.

Emery, Edwin et al (1984), *The Press and America - an interpretive history of the mass media*. New York: Allyn & Bacon.

Finlan, Alastair (2009), *The Gulf War of 1991*. New York: The Rosen Publishing Group, Inc.

Folkerts, Jean & Teeter, Dwight (1989), *Voices of a Nation*. New York: MacMillan.

Gaddis, John Lewis (1997), *We Now Know. Rethinking the Cold War History*. New York: Oxford University Press.

Gillespie, Marie (2006), Narrative analysis, teoksessa *Analysing Media Texts*. Oxford: Open University Press.

Grachev, Andrei (2008), *Gorbachev's Gamble. Soviet foreign policy & the End of the Cold War*. Malden: Polity Press.

Haataja, Lauri; Hentilä, Seppo; Nevakivi, Jukka (1993), *Poliittinen historia. Johdatus tutkimukseen*. Loimaa: Finn Lectura.

Haataja, Lauri (1995), Vanha sortuu, aika muuttuu, uusi elämä kukoistaa raunioilla. Historiankirjoituksen paluu nollapisteeseen, teoksessa *Lähihistoria, teoriaan, metodologiaan ja lähteisiin liittyviä ongelmia*, toim. Soikkanen, Timo. Turun yliopisto.

Hiro, Dilip (2003), *Desert Shield to Desert Storm*. Lincoln: Routledge.

Huovila, Tapani (2001), *Pääkirjoitus kohdistaa pääasian*. Jyväskylän yliopisto.

livonen, Jyrki (1992), *Neuvostoliiton viimeiset vuodet*. Jyväskylä: Gaudeamus.

livonen, Jyrki (2000), Neuvostoliiton/Venäjän historia 1985-1999, teoksessa *Venäjän historia*, toim. Kirkkinen, Heikki. Helsinki: Otava.

Jenkins, Philip (2003), *A history of the United States*. New York: Palgrave MacMillan.

Kagarlitski, Boris (1992), *Hajonnut monoliitti*. Orient Express.

Kenez, Peter (1999), *A History of The Soviet Union from the Beginning to the End*. New York: Cambridge University Press.

Kero, Reino; Kostianen, Auvo & Virtanen, Keijo (1991), *Uuden maailman jättiläinen. Yhdysvaltain historia*. Keuruu: Otava.

Kivikuru, Ullamaija (1995). Journalismin tutkimus, teoksessa *Tieto-opista mediapeliin – journalismin tutkimuksen näkökulmia*, toim. Elina Sana. Juva: WSOY.

Kotkin, Stephen (2001), *Armageddon Averted. The Soviet Collapse 1970-2000*. Oxford University Press: New York.

Kotz, David; Weir, Fred (1997), *Revolution From Above, The Demise of The Soviet System*. London/New York: Routledge.

Kunelius, Risto (1997), *Viestinnän vallassa*. Helsinki: WSOY.

Lewin, Moshe (2008), *Neuvostoliiton vuosisata*. Helsinki: Like.

Liebovich, Louis (2001), *The Press and the Modern Presidency*. Wesport: Praeger.

Medvedev, Zhores (1987), *Gorbatshov – neuvostojohtajan muotokuva: tie valtaan ja vallan kahvassa*. Jyväskylä: Gummerus.

Roberts, Chalmers M. (1977), *The Washington Post: The First 100 Years*. Boston: Houghton Mifflin.

Rowley, David G. (1994), *Russian Nationalism and the Cold War*, julkaisussa *The American History Review* vol. 99, 1/94. Washington D.C. American Historical Association.

Räty, Panu (1998), Henkilökuva ajankuvana, teoksessa *Journalismia, journalismia*, toim. Kantola, Anu; Möra, Tuomas. Helsinki: WSOY.

Suvanto, Pekka (1977), Sanomalehdistö historiallisen tutkimuksen lähteenä, teoksessa *Yleisen historian lähteet ja niiden käyttö*, toim. Suvanto, Pekka. Helsinki: Gaudeamus.

Thrall, Trevor A. (2000), *War in the Media Age*. Cresskill: Hampton Press.

Tiainen, Jorma O. (1992), Itä-Euroopan muutos Gorbatschovin aikana. Teoksessa *Itä-Eurooppa – muutosten tausta*, toim. Ahvenainen, Timo & Tiainen, Jorma O. Jyväskylä: Atena.

Tolonen, Jukka (1992), Itä-Euroopan muutos ja länsimainen sovjetologia. Teoksessa *Itä-Eurooppa – muutosten tausta*, toim. Ahvenainen, Timo & Tiainen, Jorma O. Jyväskylä: Atena.

Tommila, Päiviö (1974), Lehtihistoriallisen tutkimuksen kysymyksenasettelu, teoksessa *Lehtihistoria ja sen tutkimus*, toim. Tommila, Päiviö & Keränen, Kaija. Turun yliopisto.

Torvinen, Taimi (1982), *Ulkomaisen lehdistön historia*. Viestintätutkimuksen seuran julkaisusarja n:o 6. Espoo: Weilin+Göös.

Vihavainen, Timo (1995), Lähihistorian kirjoittamisen ongelmia. Teoksessa: *Lähihistoria, teoriaan, metodologiaan ja lähteisiin liittyviä ongelmia*, toim. Soikkanen, Timo. Turku: Turun yliopisto.

Väliverronen, Esa (1998), Mediatekstistä tulkintaan, teoksessa *Media-analyysi, tekstistä tulkintaan*, toim. Kantola, Anu; Moring, Inka & Väliverronen, Esa. Helsingin yliopisto.

IV Sähköiset lähteet

International Montary Fund

<http://www.imf.org> 30.11. 2010.

Newsweek, History of Newsweek

<http://www.msbc.com/m/nw/nwinfo:history.asp> 18.10. 2010.

Liite 1

Artikkelien määrällinen jakautuminen vuosittain.

vuosi	New York Times	Washington Post	Newsweek	
1987	6	11		
1988	6	6		
1989	11	2		
1990	17	5	2	
1991	8	8	8	
yht.	48	32	10	90

Liite 2 – lyhenteitä

Etyk	Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökokous
IVY	Itsenäisten valtioiden yhteisö, ven. Sodruzhestvo Nezavisimyh Gosudarstv
NATO	North Atlantic Treaty Organization, suom. Pohjois-Atlantin puolustusliitto (kirj. myös Nato)
NKP	Neuvostoliiton Kommunistinen Puolue
SALT	Strategic Arms Limitation Treaty
SDI	Strategic Defense Initiative
SEV	Sovet Ekonomitsheskoi Vzaimopomoshtshi, suom. Keskinäisen taloudellisen avunannon yhteisö
START	Strategic Arms Reduction Treaty

Liite 3 – Neuvostotasavaltojen itsenäisyyspäivät

1990

11.3. Liettuan SNT

1991

9.4. Georgian SNT

20.8. Viron SNT

21.8. Latvian SNT

24.8. Venäjän SNT

24.8. Ukrainan SNT

25.8. Valko-Venäjän SNT

27.8. Moldavian SNT (nyk. Moldova)

30.8. Azerbaidzhanin SNT

31.8. Kirgisian SNT

31.8. Uzbekistanin SNT

9.9. Tadžikistanin SNT

21.9. Armenian SNT

27.10. Turkmenistanin SNT

16.12. Kazakstanin SNT